



European Union



Norwegian Ministry
of Foreign Affairs



Irish Aid
Rialtas na hÉireann
Government of Ireland

This project is co-funded by the European Union, Norwegian MFA, and Irish Aid /
Bu proje Avrupa Birliği, Norveç Dışışleri Bakanlığı, ve İrlanda Yardım tarafından ortaklaşa finanse edilmektedir

EFFORTS TO SOLVE THE KURDISH QUESTION: THE STANDPOINTS OF THE PARTIES AND THE OPPOSITION (2002-2019)

KÜRT SORUNU'NA ÇÖZÜM ÇABALARI: TARAFLARIN VE MUHALEFETİN POZİSYONLARI (2002-2019)

Alper Görmüş
September/ Eylül 2019





European Union



Norwegian Ministry
of Foreign Affairs



Irish Aid
Rialtas na hÉireann
Government of Ireland

This project is co-funded by the European Union, Norwegian MFA, and Irish Aid /
Bu proje Avrupa Birliği, Norveç Dışışleri Bakanlığı, ve İrlanda Yardım tarafından ortaklaşa finanse edilmektedir

EFFORTS TO SOLVE THE KURDISH QUESTION: THE STANDPOINTS OF THE PARTIES AND THE OPPOSITION (2002-2019)

Alper Görmüş

September 2019



Published by / Yayınlayan

Democratic Progress Institute – Demokratik Gelişim Enstitüsü

11 Guilford Street

London WC1N 1DH

www.democraticprogress.org

info@democraticprogress.org

+ 44 (0) 20 7405 3835

First published / İlk Baskı, 2019

ISBN – 978-1-911205-42-5

© DPI – Democratic Progress Institute / Demokratik Gelişim Enstitüsü

DPI – Democratic Progress Institute is a charity registered in England and Wales.
Registered Charity No. 1037236. Registered Company No. 2922108

DPI – Demokratik Gelişim Enstitüsü İngiltere ve Galler’de kayıtlı bir vakıftır.
Vakıf kayıt No. 1037236. Kayıtlı Şirket No. 2922108

This publication is copyright, but may be reproduced by any method without fee or prior permission for teaching purposes, but not for resale. For copying in any other circumstances, prior written permission must be obtained from the publisher, and a fee may be payable.

Bu yayının telif hakları saklıdır, eğitim amacıyla telif ödenmeksizin yada önceden izin alınmaksızın çoğaltılabilir ancak yeniden satılamaz. Bu durumun dışındaki her tür kopyalama için yayıncıdan yazılı izin alınması gerekmektedir. Bu durumda yayıncılara bir ücret ödenmesi gerekebilir.

Table of Contents

Foreword	11
I. Presentation	13
II. Political Power and the Kurdish Politics in the Process of Democratic Opening	17
The first concrete move: Democratic Opening (2009)	21
October 19, 2009, Habur: Beginning of the end	26
Achievements of the Democratic Opening Process	31
Process in process: Oslo	31
III. Ruling Party and the Kurdish Politics in the Resolution Process	35
Öcalan's call to the PKK and the debate on the PKK's withdrawal beyond the borders	38
The withdrawal begins and stops: Gezi incidents	41
The Autumn of the Resolution Process	43
Denial of the consensus, the declaration of "people's war and the winter of the Resolution Process	48
IV. The Standpoint of the Opposition in the Process of Democratic Opening	53
Post-Habur opposition	56
The disclosure of the Oslo talks and the attitude of the opposition	61
V. Opposition during the Resolution Process	64
VI. Good Party, Potential New Parties and the Kurdish Question	67
VII. Prospects for a New Resolution Process: Opportunities and Barriers	70
VIII. Conclusion	74
DPI Aims and Objectives	137
Council of Experts	141

Foreword

This assessment, prepared for the Democratic Progress Institute (DPI) by journalist and media critic Alper Görmüş, provides an analysis of the political efforts in relation to the Kurdish question in Turkey since the first AK Party government in 2002. It considers the initial steps, including lifting of the state of emergency in 2002 and explicit addressing of the Kurdish question from 2005 onwards. It goes on to consider different steps including in media, education, and direct engagement towards negotiations. The paper addresses the democratic opening in 2009 and the failure of these first efforts later in the same year due to the events at the Habur border crossing. The author then discusses the Oslo Process which followed the return to conflict and discusses the positions of actors in the process during talks at the Imrali island, up to the 2013 initiative to withdraw PKK outside of the borders of Turkey. A timeline of decline in the resolution process is presented, ending with the 2015 return to conflict. The author also looks at the position of the opposition during all of these different stages of the process, and highlights opportunities and barriers from the point of view of resumption of a resolution process.

The author concludes that although the three initiatives of the government ultimately failed, they laid a foundation that their absence would not have provided. Hence, the overview warrants not only pessimism, but provides the benefits of hindsight that can help to overcome similar issues in the future. While considering the Kurdish question one of terrorism and security stands in the way of future initiatives, the emerging new actors may provide a way out of the current stalemate.

This assessment is one in a series prepared for DPI by the author and other diverse voices in Turkey, contributing to DPI's ongoing appraisal of the situation on the ground in the country, particularly regarding

democratisation and resolution processes at a time of significant political change. Further assessments of this kind representing a broad range of regional and international viewpoints will continue to be provided by the Institute.

Mr. Görmüş has a long background in media criticism, as well as having worked as editor-in-chief, adviser and journalist for a various news outlets and magazines in Turkey. He is currently columnist at Serbestiyet and presenting a news show at TV 5. The views and opinions expressed in this assessment are those of the author and do not necessarily reflect the official position of DPI.



Kerim Yildiz

Chief Executive Officer

Democratic Progress Institute

I. Presentation

It has taken 80 years to see the first concrete steps towards the resolution of a social question that has lasted for more than a century. This demonstrates how its immense importance and complexity makes a solution extremely difficult. Such is the nature of Turkey's Kurdish Question.

As a matter of fact, in the 2000s, the harshness and continuity of the blocking efforts that occurred at the same time as these concrete steps, were manifestations of the enormous challenge posed by this question.

Nevertheless, one should not focus merely on the current disappointing outcome of the process and the negative reactions associated with it whilst ignoring the positive beginning that should play a vital role in future attempts at a resolution.

Indeed, the overwhelming majority of the people, primarily the conservative mass that voted in favour of the ruling party, supported the process to a large extent. This was to the detriment of those who used propaganda to oppose any far-reaching steps to solve the problem and pointed to the "nationalist sensitivities of the Turks". Their support was so strong that the Justice and Development Party (AK Party) won landslide victories in all elections it participated in during the peace process. This was despite measures like Turkey's recognition of the PKK leader Abdullah Öcalan as the interlocutor which, at first glance, looked like a recipe for an election debacle.

The Constitutional Referendum of September 12, 2010 impressively shows that long before the official declaration of the resolution process at the end of 2012, the people sent a clear signal to their government and said, "solve it in any way as long as it is peaceful."

Before the referendum, which was vital for his party and its rule, Prime Minister Erdoğan said, more than once, that “there could be negotiations with the organisation for the resolution”. This was surprising, because, if the assumption of “strong nationalist tendencies in the electorate” had persisted, statements of this kind would have jeopardised the referendum. The political power relied on the calculation that both opposition parties, the Republican People’s Party (CHP) and the Nationalist Movement Party (MHP), would not exploit these promises to push the government into a corner. This assumption proved to be correct and the opposition parties accused the AK Party of cooperating with terrorists. Politically “correct” behaviour would at least require waiting until the end of the referendum, but apparently Erdoğan aimed to raise issues before he had a dialogue with organisations.

The referendum result of 58 percent in favour of the constitutional amendment, challenged the assumption that there is “a strong nationalist tendency among the voters”. In other words, the Constitutional Referendum of 2010 functioned like an implicit approval for steps towards the resolution of the Kurdish question that no one had dared to take so far.

A poem that was published in the first months of 2013 soon after the Resolution Process acted as a symbolic indicator of the overestimated strength of nationalist tendencies among the conservative masses. This lyrical piece also demonstrated that a determined political leadership could bring these tendencies under control. A poem titled “Coming Down from the Mountain, with Dignity” which addressed the members of PKK who were expected to lay down their weapons, had the signature of Cahit Koytak, one of the most beloved poets of conservative circles:

Laugh, laugh, laugh, I implore you!
Laugh out loud!
Laugh, because nobody can ban the laughter.
Go to the balconies, the windows and laugh!
Take to the streets and squares
And torrentially, loudly,
burst into laughter!

Laugh, because laugh is everyone's mother tongue,
Come out of the mountains and laugh as you come!
Exit the caves
And on your way out, let out
a big laughter!
Laugh but not as if you are rolling stones off a mountain,
Laugh as if you are rolling bales of dreams
For your poor and miserable people
Dreams no one can break!

Laugh out loud like a mountain, laugh like a mountain!
Laugh as if you move the mountains!
Bury the mountains in your laughter
And walk into the city with the mountains,
With walking mountains,
The mountains with smiles and rolling laughters while walking!
Laughs like a walking mountain!
(...)¹

1 Cahit Koytak published this poem in his column in Taraf newspaper. The Internet archive of the newspaper was removed from the publication by a court decision, therefore the poem can not be accessed. But you can find the entire poem at the following link: <http://m.marmarayerelhaber.com/Alper-GORMUS/13740-Dagdan-onurlu-inis>

The Resolution Process created a normative psychological state where such a poem, or similarly radical discourse, did not induce significant reactions among religious-conservative circles.

While the unexpectedly strong support from religious-conservative groups for the architects of the Resolution Process initially played a decisive role in overcoming the government's fear of losing the elections, these fears slowly returned as the process progressed. Factors like a) the government's own mistakes and lack of courage, b) the opposition's insistence on seeing the Kurdish Question as essentially a problem of terrorism, and c) acts by the legal and illegal wings of Kurdish politics, which at times worried the conservatives, played an important role.

The longer the Kurdish Question remains unresolved the more complex the problem becomes, the solution to which requires the support of an increasing number of disciplines.

However, this study does not claim to treat the Kurdish Question from a multi-disciplinary perspective. This study aims to look at the problem purely at a political level and focuses on the perspectives of the parties and of the opposition on the Kurdish Question during the period of successive AK Party governments and the impacts of these perspectives on attempts to find a resolution to the problem.

II. Political Power and the Kurdish Politics in the Process of Democratic Opening

The Justice and Development Party (AK Party) ignored the historical foundations and sociological aspect of the Kurdish Question and described it as nothing but a case of terrorism. This, and the fact that they won the elections of November 3, 2002 and became the single ruling party was an alarming development for the status quo. This emerging party made many policy promises regarding the the Kurdish Question among others, that the Welfare Party (RP), from which it emerged, and other traditional parties could not digest.

On the twelfth day after the formation of the government, the AK Party took measures indicating that the party would take a different direction than previous governments in dealing with the Kurdish Question. It ended the State of Emergency (OHAL), which had been announced in 13 provinces on 19 July 1987 (30 November 2002).

However, this turned out to be the first and last serious step taken until Prime Minister Recep Tayyip Erdoğan's infamous speech on 12 August 2005 in Diyarbakır, containing his now well-known statement: "the Kurdish question is my question."

One of the reasons for this gap was the AK Party government's restrictions resulting from the ballast of its tradition and mentality. However, the Party's will to solve the Kurdish Question was stronger than that of previous governments.

Another important reason was that the AK Party did not want to give additional leverage to traditional military-civilian bureaucratic forces trying to overthrow the government by non-electoral methods.

Finally, among the factors that prevented the undertaking of further concrete steps after the 2005 Diyarbakır speech are the ideas of Abdullah Öcalan. He argued that the Kurdish Question could not be solved through negotiations with politicians but only with the military since the latter had a dominant position in politics.

It could be useful to briefly recall this lesser known interim period in the recent history of the Kurdish Question.

On June 1, 2004, the PKK announced it had broken the five-year unilateral ceasefire. The rationales were “the AK Party’s indifference to the Kurdish question” and “the poor physical conditions of Öcalan in İmralı Prison”.

Thus, one of the most interesting developments of the new era was that Abdullah Öcalan commissioned the former naval officer Sarp Kuray to explain his ideas to the Turkish media. As the rumours of such an assignment began to spread, Öcalan sent a message through his lawyers, announcing that Sarp Kuray was a “reliable person” and officially confirmed the suspicions.

The ideas, however, that Sarp Kuray conveyed on behalf of Öcalan during the visits were also interesting.. Accompanied by a person who was said to be the attorney of Öcalan, Sarp Kuray was interviewed by the journalists to whom he emphasized the AK Party’s “pro-American and non-national character”, saying that “there is a historical opportunity for the resolution of the Kurdish Problem, the state wants the resolution as well but the ruling party is intentionally blocking the resolution.” In

other words, at that time Öcalan did not see the AK Party as a partner with whom the Kurdish Question could be negotiated but rather as the biggest obstacle to its resolution.²

Another lesser known issue of that period was the following: In 2004-2005, when Turkey-European Union relations were at their peak, the PKK regarded Turkey's European Union (EU) membership as one of the obstacles to the type of resolution it favoured. (Turkey had obtained a date from the EU for the negotiations on December 17, 2004 and the negotiations had begun in October 2005 at 3pm.) This was the subject of an editorial for the newspaper *Gündem*, in which Öcalan also used to write articles using a pen name.

The editorial titled "Conspiracy and The Approach to Öcalan" was about the weakness of the 2004 mass demonstration that was the latest in a series regularly organised by the PKK to mark the anniversary of October 9, 1998, a date which was taken as the beginning of Öcalan's capture and relocation in Turkey ("The Period of Conspiracy"). According to the editorial, the "social, spiritual and intellectual differences" impinged on by the intense relationship Turkey cemented with EU caused this weakness.

"The Kurds carried out various actions on the 6th anniversary. It was widespread especially in Europe. But it did not have the same intensity in Turkey. In fact, there was no serious reaction or activity except in certain areas... There were some very limited activities. The Kurdish democratic forces, especially the institutional structures and cadres, did not feel the conspiracy deeply on its anniversary... Does this have anything to do with the South-based developments and especially with the EU process? In our opinion, it is debatable. Whether these two phenomena create

2 <https://t24.com.tr/haber/solun-cozum-sureci-karsisindaki-paralize-olmus-halini-nedenleri,226250>

social, spiritual and intellectual differences among the Kurds in general and in the Kurdish democratic structures in particular and whether they make an impact on their perspectives on the question and the process, are important topics of debate and, in our opinion, they must be debated.” (Gündem, 12 October 2004).

It would not be wrong to consider that this debate within the PKK as one of the reasons why the organisation did not see the AK Party as a resolution partner at that time.

Delivered in such a moment when the AK Party was closest to the EU and when the illegal Kurdish politics was furthest away from the AK Party, The Diyarbakir Speech was groundbreaking in two ways.

First, one of the former prime ministers, Süleyman Demirel, said that he “recognizes the Kurdish reality” but his approach did not possess a clarity which demonstrated that this “reality” was alluding to an identity question which itself was about a constitutional problem that must be solved by the state.

When Prime Minister Erdoğan said “The Kurdish Question is my question” from the position of a state representative, this was naturally perceived to be the sign of the state’s ownership of the question and its willingness to make concrete efforts for a resolution.

The second element that gave the speech its groundbreaking character was regarding the mistakes made by the state in the past:

“Every country has made mistakes in the past. Every country has had a hard time in its past. Turkey, a state so great and a country so powerful, we have arrived at today through many hardships. Therefore, turning a blind eye to the mistakes made in the past never suits the great states.

“A great state and a great nation is the one who has the confidence to walk to the future by confronting itself and by analysing its mistakes and wrongdoings. Our government has taken the duty with this mindset. I am in your presence as the Prime Minister of a cadre who believes in the self-confidence, historical awareness and geographical consciousness of my nation and state.”³

These words, expressed by a representative of the state, were a very important step for a state that, for decades, had denied the very existence of this problem.

The first concrete move: Democratic Opening (2009)

2005 Diyarbakir Speech of Prime Minister Erdoğan clearly showed that the government would sooner or later act against the classical approach of the state and take some concrete steps. From that point on, it would not be a surprise if the anti-resolution foci within the state made provocative moves to prevent those steps from being taken. The expected incident occurred a few months after the Diyarbakir speech, on November 9, 2005 in the Semdinli district of Hakkâri.

A bomb exploded in a bookstore owned by a former member of PKK and the perpetrators who were caught in the act were revealed to be official agents of the state. This revelation provoked protests in the district attended by hundreds of people, during which, two people were killed in a conflict. The next day, three more people were killed in a protest in Yüksekova.

The discovery that the Semdinli events were a provocation could have been used as a powerful tool by the government to weaken the position of anti-resolution forces within the state and to expose them. But the

3 <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/kurt-sorunu-benim-sorumum-341847>

government did not yet see itself in a position to fight these forces. Therefore, instead of taking advantage of this event, the government chose to cover it up and focus on reinforcing its own legitimacy within the state.

The failure of the Republican Rallies in 2007 to block the presidential elections and the fact that the AK Party won 50 percent of the votes in 2007 elections bolstered the self-confidence of the government. When the Chief Public Prosecutor's request to ban the AK Party in 2008 was also rejected by the Constitutional Court, the government was now brave enough to take the initiative on the Kurdish Question.

President Abdullah Gül's statements to journalists during his visits to Iran (March, 2009) and Prague (May, 2009) were perceived as the first signal indicating a year of "openings". On his way back from Iran, Gul said, "Good things will happen concerning the Kurdish question"⁴ and he continued with the statements he made to journalists on the plane on his way to and from Prague: On his way to Prague he said "we need to take steps regarding the main problems in 2009" and on his way back, he made the following remarks directly in the context of the Kurdish Question:

"There must be good developments and they can happen. Everyone is more aware of the issue. First, we need to have an understanding of conduct. Everyone in the state speaks to each other much more clearly. When I say everybody, I mean soldiers, civilians, intelligence, all of them. Good things happen in such an environment. So, I say good things will happen. There is an opportunity, an opportunity that should not be missed."⁵

4 <https://www.ntv.com.tr/turkiye/gul-yeni-bir-cag-acilabilir,aNuGdhJCbkyTLdk63mODaA>

5 <https://www.cnnurk.com/2009/turkiye/05/09/kurt.sorunu.turkiyenin.birinci.sorunudur/525828.0/index.html>

Some developments that preceded or followed Gul's remarks showed that legal and illegal sections of the state and the Kurdish politics had a desire to move the problem beyond the frame of "an armed insurrection and a state trying to suppress by force".

Examples like Turkish Radio and Television Corporation's (TRT) launch of TRT ŞEŞ in early 2009, which would broadcast in Kurdish which was immediately followed by the Interior Minister Mehmet Ali Şahin's announcement that he had ordered the bureaucrats to lift the ban on speaking Kurdish in prisons; The Chief of the General Staff Ilker Basbug's proposal for "the new regulations to encourage those who will come down from the mountains; Murat Karayilan's interview to journalist Hasan Cemal and the Democratic Society Party (DTP) Chairman Ahmet Turk's statement that he found President Gul's statement 'very promising' can be mentioned here.

All of these heralded that steps were being made towards a resolution. On July 23, 2009, Prime Minister Erdoğan gave the news: "We initiated the Kurdish opening."

The warnings that Erdoğan voiced while taking this historical step reflected not only his hope and determination, but also the uneasiness and hesitation he felt in apprehension of how great the die-hard reactions to his venture could be.

"Whether we call it the 'Kurdish question', the 'Southeast Question' or the 'East Question', or the 'Kurdish Opening' as it was recently called, we have started a study on this."

"Of course, there are many people coming forward and talking right now. It is a democratic country, everyone can talk. I personally do not welcome my party's deputies making statements that would undermine

this unity of discourse. We have suffered a lot from those statements that disrupted this unity of discourse so far. Because even one single sentence could shatter the unity, you know how the saying goes, ‘some words claim lives’,^{6*} which we want to avoid.”⁷

It would not take long for the uneasiness reflected in the first statement to become reality and even the name that was initially deemed appropriate for the initiative would receive its share: The “Kurdish Opening” would first evolve into the “Democratic Opening” and then into “Project of National Unity and Fraternity”.

The Prime Minister’s subsequent remarks showed that preparations would be large and encompass the entire state:

“Now, as a government, we started a study on the issue with the members of National Security Council a week ago. We have assigned this task to the Ministry of Interior and the Ministry of Interior is having and will have meetings with all the relevant ministries. It’ll make its preparations together with the institutions. The General Staff, National Intelligence Organisation etc. all will be interviewed as well as the MPs of the region.”

The rest of the process was run under the coordination of Beşir Atalay, the Minister of Interior. Atalay organised workshops around the topic. One held at the Police Academy on August 1, 2009 - with the participation of journalists and intellectuals- has been the most publicly discussed.⁸

The positive and negative developments that took place before the Habur events of October 19, 2009, where the process would be disrupted, are as follows:

6* A reference to a verse by Yunus Emre, a medieval Turkish poet: “Some words claim peace and some others claim lives.” (translator’s note)

7 <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/kurt-acilimini-baslattik-12129354>

8 <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/flas-isimlerle-kurt-acilimi-calistayi-12196814>

August 5: Prime Minister Erdoğan and the President of Democratic Society Party (DTP), Ahmet Türk came together to discuss the Democratic Opening.⁹ It was officially announced that Erdoğan attended the meeting in the capacity of “The Chairman of AK Party”.

August 11: During his visit to ‘Güroymak’ district of Bitlis province, President Gül used the native Kurdish name “Norşin”, which had been previously banned. Gül’s words caused controversy and excitement in the country.¹⁰

In those days, the most important disagreement between the AK Party and the DTP concerning the Democratic Opening was focused on the question: who were the parties involved in the process and how would the process be carried out. The DTP claimed that a government that wanted to prevent the use of the arms as a tool in the Kurdish Question should work with real interlocutors and advised in favour of a direct dialogue with Öcalan. Öcalan, through his lawyers, announced on August 15, 2009 that he would declare a road map. However, the government did not allow this map to be made public.

During this period, positive and negative moves were competing neck and neck, capturing the uneasiness that the Prime Minister had hinted at when he started the process.

For example, studies to lift the ban on Kurdish language in prisons that started in the beginning of the year were concluded and the ban was completely abolished.

9 https://www.bbc.com/turkce/haberler/2009/08/090805_erdogan_turk

10 <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/guroymakta-norsin-heyecani-12250407>

It is important to mention the two troubling practices of this period that were persistently maintained even though they contradicted with the AK Party government's willingness to solve the question.

One of these was the wave of arrests against the Kurdistan Communities Union (KCK), launched in the days following the March 29, 2009 local elections and especially photographs exposed to the public that showed detainees restrained and tied to each other.

Again, even though the government was willing to establish a resolution, it was obvious that there were difficulties, for example the unwillingness to adopt an expected law that concerned thousands of children imprisoned on the charges of throwing stones at the security forces.

Child victims of the Anti-Terror Law (TMK) were only released in mid 2010 after the relevant regulation was passed by the Grand National Assembly of Turkey after years-long efforts of the Justice for Children Initiative (ÇİAÇ) to have them released.

October 19, 2009, Habur: Beginning of the end

On October 19, 2009, a group of 34 people who were members of the Kurdistan Workers' Party (PKK) joined the call of Abdullah Öcalan and surrendered to security forces by entering into Turkey from Habur border gate. Consisting of members of the PKK's Kandil and Mahmur camps, the group was greeted by a crowd of 50 thousand people in Silopi district of Sirnak. The people in the group were not taken into custody and furthermore, one day later Prime Minister Erdoğan said, "One could not be anything but hopeful, could he? This is a hope, something is happening in Turkey, some beautifully good things".¹¹

11 <https://www.ntv.com.tr/turkiye/erdogandan-pkkililara-ulkenize-donun,D1V27KErjkGmN1C6V8wv5Q>

However, the photos and videos of the greeting celebrations played into the hands of those who wanted to stop the Democratic Opening before it progressed further. A propaganda campaign was launched to portray the people who greeted the PKK members as celebrating the “defeat” of the state instead of as people who are happy about the peace. From that point on, the government was unable to defend the process with the determination that it had back in the days before the Habur incident.

Osman Baydemir, the Mayor of Diyarbakır in the days of the Habur incident, said that if the crisis had been well managed, the events could have developed differently, and that his mistakes had contributed to the escalation of the situation. In the following he expresses his regret about a measure he would have wanted to take but was unable to:

“I don’t think it is necessary to preach to already converted Kurds. The viewpoint and perception of the Turkish people of this group would have spread to all others. So, we had to bring this peace group to a standpoint that would really appeal to the conscience of the Turkish people. For example, I think there was no need for the meetings in Van and Cizre. Therefore, this was my suggestion to the coming group: let us visit the grave of Mevlana Celaleddin Rumi with eight people from you plus eight Turkish intellectuals. Let’s visit the one who said ‘Come, come whoever you are’ and say, ‘Here we are’. Let’s say, ‘we are here with our identities and we are here for peace’.

“Let’s give this two-sentence message there and then let’s go to the tomb of Ahmad Khani, who has been the shared value of both Kurds and Turks and say “we are in love with the future and freedom of our country as much as Mem is in love with Zin and Zin is in love with Mem.” Together, let’s finally go to Çanakkale. Let’s leave cloves on the graves of both the Kurds and the Turks and say, ‘Our ancestors are here and they

made efforts to establish this country. We have taken such a path because we were treated unfairly, but ultimately, we are changing this course, together we will democratise this state founded by our grandfathers and ancestors and we will live together forever.

“I said all these, but I didn’t insist. Maybe I should have been more persistent, maybe I should have made more effort to convince my friends to do that and made it sure that all these happened. But maybe the government had to keep that door open for us to be able to do that. They did not let us do that.”¹²

The process staggered with Habur but did not collapse. In fact, a month later on November 15, 2009, Prime Minister Erdoğan said “Our project of national unity and fraternity is a goal. We will achieve this goal through the process of Democratic Opening.”¹³ (It would not be wrong to say that the opening process continued until after the June 12, 2011 elections, even though it needed a push).

After Habur, reactions and resistance from both the state and some social groups, frightened the government.

The opposition of the Republican People’s Party (CHP) and the Nationalist Movement Party (MHP) argued that the scene in Habur had a weakening effect on the bond that the Turkish people felt for their Kurdish brothers and sisters, and that the government was responsible for that.

This defence was a declaration that they would not agree to the equal citizenship of Turks and Kurds, which would be the inevitable result of the safe and sound conclusion of the process. In a sense, what they were

12 <http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/devrim-sevimay/pkk-yi-hep-beraber-silahsizlandiralim-1184448>

13 <http://www.milliyet.com.tr/siyaset/basbakan-erdogan-milli-birlik-projesi-bir-hedeftir-1162249>

saying was that “My love and affection towards my Kurdish brothers and sisters would diminish, if you make me equal with whom I do not see as my equal but still love and treat with affection.” In this respect, the Democratic Opening also highlighted at what point the next possible resolution attempts would be blocked. The Kurds’ demand was not fraternity and love, as mostly assumed, but equality and respect. As long as this point was not reached the resolution was unattainable.

Habur trauma prepared a psychological playground on which various anti-resolution moves could be played. In the last days of the year, on December 11, 2009, the Constitutional Court decided to ban the DTP. (After the ban, the deputies of DTP joined the Peace and Democracy Party (BDP), which has been active since 3 May 2008.)

However, both the AK Party and legitimate as well as illegitimate Kurdish politicians had not yet given up their hopes for the process. In a message he sent through his lawyers on January 10, 2010, Abdullah Öcalan addressed President Abdullah Gül who previously stated that “an important opportunity for resolution was wasted in terms of the democratic opening but it is not too late”. Öcalan’s message reflected the diminishing optimism and the growing pessimism of those days:

“If a resolution cannot be developed in this process, paths other than peaceful resolution will gain strength. Here, I warn the KCK and I warn the state too. If the democratic resolution and peaceful process are not developed, the strict-nationalist Ergenekonist line would foster the Kurdish-Turkish conflict; they are reckless and would pit the people against each other.”¹⁴

¹⁴ <https://www.haberler.com/konusmazsam-kan-govdeyi-goturur-haberi/>

Although the government declined BDP's demands and refused to make direct contact with Öcalan, it continued to take reforming steps from the first days of 2010.

On January 16, 2010, Beşir Atalay announced the bullet points of the "Human Rights Package", which came to be known as the "Resolution Package" in the press. According to this; all of the barriers to having conversations in different languages and dialects, such as Kurdish, in prisons have been removed; private television channels were allowed to broadcast in any language for 24 hours; Higher Education Council (YÖK) ruled for the possibility of establishing institutes or research centers in different languages and dialects; The Institute of Living Languages was founded; a circular was sent to the governorships to reduce road controls and to minimise plateau bans.¹⁵

Another development took place on February 8, 2010, showing that the government had not yet stepped back despite all warnings and accusations from the opposition. AK Party Deputy Chairman Huseyin Celik said "either we solve this issue, or this issue will dissolve us," and showed once again that the party was aware of the vital importance of the Kurdish Question.

Prime Minister Erdoğan convened with the artists on February 21, 2010 and asked them to "give a helping hand to the opening".¹⁶

But the steam that powered the resolution excitement had been running out and it was clear that the process would completely wither away after a while.

15 <https://www.cnturk.com/fotogaleri/turkiye/baslangictan-bugune-gun-gun-cozum-sureci>

16 https://www.takvim.com.tr/guncel/2010/02/20/basbakan_erdogan_sanatcilardan_ne_istedi

Achievements of the Democratic Opening Process

The process of Democratic Opening provided significant gains for the resolution of the Kurdish Question. Above all, the issue ceased to be a taboo and began to be discussed in all its dimensions.

The Kurdish identity was firmly recognized, and the state's discourse of denial changed. Past traumas arising from state policies could now be revealed and discussed thanks to the fact that the actual manifestations of the problem were revealed and debated. When it became publicly known that the previous violent incidents had the features of mass slaughter, the anti-Kurdish blindfold that covered the eyes of the people began to come off.

Process in process: Oslo

In the months following the Habur incident, clashes resumed. In fact, it was obvious that the process was very difficult to maintain, but nonetheless the government did not lose hope. In 2010 and in the first half of 2011, it kept sending positive messages as well as negative ones, the former becoming fewer and fewer. The reason behind this persistence became clear through a tape recording which was leaked to the press on September 13, 2011.¹⁷ According to the recording, the National Intelligence Organisation (MIT) and KCK executives had been meeting for a long time to reach a resolution to the Kurdish Question:

The tape revealed that Hakan Fidan had been negotiating with both Öcalan and the members of PKK under the instructions of Prime Minister Recep Tayyip Erdoğan and as his 'special representative'. "Voice recordings" showed that "[the negotiations] had been between Hakan Fidan, the Undersecretary of the National Intelligence Organisation,

17 <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/pkk-ile-mit-in-oslo-gorusmesi-sizdi-iddiasi-18726260>

Afet Güneş, the Deputy Undersecretary of the National Intelligence Organisation and Mustafa Karasu, the member KCK, Sabri Ok, the member of PKK, Zübeyir Aydar, Vice President of Kongra-Gel and the representatives of the coordinator country”.¹⁸

The tape recording did not state clearly when the talks started and ended. The Oslo talks were assumed to begin after the Democratic Opening experienced a period of setbacks after the Habur incident in late 2009 and ended with the Silvan skirmish that resulted in the death of 13 soldiers and 7 PKK members in July 2011.

There were no objections from the government after the tapes were published. After some time when Prime Minister Erdoğan brought up the leaks he held the PKK responsible and did not make any corrections, hence confirming the Oslo talks implicitly.

The talks explained, to a great extent, the unilateral ceasefire that the PKK announced on 13 August 2010 and extended for a month on September 30 until the general elections in 2011 (12 June).

Thus, the AK Party was able to stand for the September 12, 2010 referendum and for the June 12, 2011 general elections, which were very important for the Party, under cease-fire conditions.

One year after the tape recording, on September 18, 2012, Haluk Koç, the Deputy Chairman of CHP announced a document titled the “Oslo Memorandum of Understanding”, which he claimed was signed by the AK Party and the PKK. The authenticity of document was undisputed by the AK Party, stipulating that the parties had “arrived at a consensus over the fact that path of dialogue and negotiation must be the basis for the resolution of the Kurdish Question which must be based on

18 <https://www.cnnturk.com/fotogaleri/turkiye/baslangictan-bugune-gun-gun-cozum-sureci>

democracy, human rights and universal principles of law and that they believed in the need to immediately initiate the negotiations as soon as possible”¹⁹

Some of the articles of the nine-article memorandum were:

- The parties reaffirm the consensus reached for the continuation of contacts seeking a permanent resolution to the Kurdish question as emphasized in the Oslo and İmralı processes thus far, and for the need to keep all works on a constitutional and legal basis.
- Parties should negotiate the names for Constitutional Council, Peace Council and Truth and Justice Commission referred to in the abovementioned drafts and should present their agreed list of proposed names in the same time period.
- It is a necessity that all the military, political and diplomatic operations must end and both political sides should develop compulsory precautions to ultimately solve the Kurdish problem. Therefore, both parties are to end all their operations and military movements until June 15, 2011.
- Both sides decided that they are going to meet in the second half of June 2011 to discuss the topics of the agenda and make further negotiations after preparing for the meeting.

The Oslo leaks illuminated that the statements Prime Minister Erdoğan made before the 2010 referendum, regarding the legitimacy of negotiating with the organisation if necessary, were not expressions of preparation but rather in the context of ongoing negotiations between the parties.

A Prime Minister of the Turkish Republic speaking publicly about this possibility, would have been unthinkable before Erdoğan. One would

¹⁹ <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/chpli-koc-oslo-mutabakat-metnini-acikladi-21496907>

have assumed that a prime minister making such a statement would suffer a heavy defeat in their first election. However, there was a constitutional referendum before the general election, which was important for the government.

The fact that “yes” votes were still up at 58% even though Erdoğan expressed this possibility several times before the referendum, surely provided an additional encouragement to the government for the ongoing Oslo negotiations. However, this result was important mainly because it demonstrated the frailty of the argument: “the Turkish question is the Kurdish question” (that Turkish and Kurdish issues are very much connected) especially when utilised to intimidate the politicians who were committed to find a resolution.

“The Turkish question in the Kurdish question” was a phrase that has been employed to describe the possible negative consequences in case the politicians who are dealing with the problem did not respect the “red-line” sensitivities of the Turks. Undoubtedly, the “reddest” sensitivity was “having direct talks with the terrorist organisation”.

The Prime Minister had openly pronounced this and stood up for the referendum which turned out to be a landslide victory for him.

In fact, Erdoğan wanted to assess whether the society would approve such a step or not and added this question as an implicit clause to the referendum.

Two years after the simultaneous collapse of the secret Oslo talks and the public Democratic Opening, the publicly known negotiations with Abdullah Öcalan, the leader of the organisation were initiated partly thanks to Erdoğan’s self-confidence created by the results of the referendum.

III. Ruling Party and the Kurdish Politics in the Resolution Process

The cease-fire was extended by the PKK until the June 12, 2011 elections and ended with the Silvan attack on July 14, 2011. This was also the end of the Oslo process. On the same day, the Democratic Society Congress (DTK) declared autonomy.

In the two weeks following Silvan and the declaration of autonomy, Abdullah Öcalan was allowed to meet his lawyers for the last time in İmralı Prison and a period of isolation began which lasted until the Resolution Process. This also meant the restarting of a bloody conflict in southeastern Turkey.

During the last days of 2011, the warplanes of the Turkish Armed Forces (TSK) bombed the villagers of Roboski who made their living by smuggling and 34 villagers lost their lives. The government and the army announced that the bombing was an accidental event, but the lack of any apology for the deaths caused a great disappointment and anger among the Kurds. Over time, the Roboski incident became one of the biggest emotional obstacles to a possible new peace process.

Politicians, however, showed no signs that gave hope that a solution to the conflict was on the horizon: the reinstatement of the death penalty and the abolition of immunities were among the favourite political issues of those days.

A development on February 7, 2012, showed the high political costs of the Kurdish Problem and thereby developed a demoralizing effect on new solution efforts. Hakan Fidan, the Undersecretary of National Intelligence Organisation, Emre Taner the former Deputy Undersecretary

and Afet Güneş, former Deputy Undersecretary were summoned by the Chief Public Prosecutor's Office to testify because of their role in the Oslo negotiations. Fidan disregarded the summons and instead went to the Presidential Palace to meet with President Abdullah Gül.

The year 2012 was a year of bloody conflict. In Autumn (September 12, 2012) convicts and prisoners, who were members of the PKK, went on hunger strike to protest the isolation imposed on Öcalan. This action further reinforced the pessimism surrounding the resolution.

In December 2012, Öcalan instructed an end to the hunger strikes in prisons which led to the quick termination of the strikes.

Although the optimism brought about by this situation fuelled hopes for a new process, Prime Minister Erdoğan's statement on TRT's live broadcast on 28 December 2012 came as a surprise for everyone. In his statement, Erdoğan declared that the state had started to have direct talks with Öcalan:

“How come an investigation could be launched against an intelligence officer who took a step as part of his duty? This was a very serious judicial tutelage. (The Prime Minister recalls the time when the National Intelligence Agency officers were summoned to testify at the prosecutor's office on 2 February 2012. -A. G.) You can't get anywhere without eliminating tutelage. I'm taking risks, my undersecretary is taking risks. Anything can happen to him. The people they're talking to are known. I cannot join the talk as a politician, but the politicians have agents and representatives in the state, who function as their hands. They talk with the island, seek and question the opinions and thoughts of the island.

Negotiations with the island are still on. Because we have to get results. If we see any prospect in that, we continue to take the step.”²⁰

The first publicly known talk with Öcalan was held on January 3, 2013, following the Prime Minister’s statement that: The first Resolution Process delegation consisting of Ahmet Türk, the co-chairman of the Democratic Society Congress (DTK) and Ayla Akat, the BDP deputy went to the island of İmralı to meet with Öcalan.

When this initiative was less than two weeks old, on January 9, 2013, Sakine Cansız, one of the founding members of the PKK, was killed in Paris with her two female friends.

Following the adoption of a draft law submitted to the Assembly on 24 January 2013, the defendants were given the right to use their mother tongue in courts.

On February 15, 2013, Erdoğan said that it would be better to call negotiations between the National Intelligence Organisation and Öcalan in İmralı ‘the Resolution Process’ rather than the İmralı Process as it had been known so far. The process was called as such from that day on.

On February 28, 2013, two months after the Prime Minister’s announcement of the resolution process (December 28, 2012), the process survived a second major setback following the Paris assassination. The daily Milliyet published the minutes from a meeting Öcalan held with the BDP delegation in İmralı on February 23, 2013.

Some of the statements in the minutes contained phrases that could be exploited by the anti-process sections of the public. In one of the most heavily cherry-picked sections, Öcalan spoke to the delegation as follows:

²⁰ <https://www.haberturk.com/gundem/haber/807198-imraliyla-gorusuyoruz>

“Neither house arrest nor amnesty will ever be necessary. Everyone, we will all be free. Know that this move of mine will thwart the conspiracy. I’m overcoming the conspiracy. If I succeed, there will be neither KCK prisoners nor anyone else. If this doesn’t happen, there will be a popular war with 50,000 people. If they die, they die. I’m not interfering. However, everyone should know, “We will not live as before, nor will we fight as before.”²¹

Despite the statements of government sources claiming that “the text in the newspaper does not exactly match to the data we have”, the published minutes had a negative impact on the process.

Nevertheless, the trauma was overcome quickly. Delegations of Kurdish politicians continued to hold talks with Öcalan after the leak of the minutes.

Öcalan’s call to the PKK and the debate on the PKK’s withdrawal beyond the borders

The public support for the process was so high that the government saw no harm in broadcasting Abdullah Öcalan’s speech for Newroz on television. (In the weeks following this speech, the AK Party conducted a survey to measure the public support for the Resolution Process which amounted to 63 percent in favour. According to the research conducted with 6 thousand respondents in 30 provinces, 85 percent of AK Party voters, 95 percent of the BDP supporters, 51 percent of the CHP supporters, and 35 percent of the MHP supporters were supportive of the resolution process.)²²

21 <https://t24.com.tr/haber/iste-imralidaki-gorusmenin-tutanaklari,224711>

22 <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/surece-destek-yuzde-63-23185307>

In his Newroz letter, which was read out live in Turkish and Kurdish in Diyarbakır square and was broadcasted live on a number of television channels including Turkish Radio and Television Corporation (TRT), Öcalan described March 21, 2013 as the date when a door from the armed resistance process to the democratic political process opened and said “we came to a point where the weapons should stay quiet and the ideas speak.” Öcalan, as part of this approach was urging the PKK to leave the territory of Turkey.²³

Selahattin Demirtaş’ response to the uneasiness among the secular circles caused by Öcalan’s sentence, “Turks and Kurds lived under the banner of Islam for a thousand years”, was evaluated (by the same secular circles) as a maneuver on part of Kurds to move closer to AK Party.

Demirtaş had said the following during the group meeting on March 26, 2013:

“Some messages (by Öcalan) were deliberately twisted. Like the phrase ‘banner of Islam for a thousand years’ in the letter. There is no massacre, coercion, assimilation and denial in that 1000-year bond. That is the essence of that bond. Now, it was Islam that held those peoples together when the Kurds and the Turks met in this land 1000 years ago and when they turned it into their homeland together. Why are they bothered to see any references to that? Without understanding this truth, without understanding our common roots, no one can call himself ‘Muslim’. There is a reference to the true rules of the law of co-existence in that message. Now some circles are boiling with anger as if they had heard this truth for the first time. I am asking: was it in Cihangir, you think, that Turks and Kurds met for the first time?”²⁴

23 <https://tr.euronews.com/2013/03/22/abdullah-ocalan-in-mektubunun-tam-metni>

24 <https://www.dunyabulteni.net/politika/demirtas-turklerle-kurtler-ilk-kez-cihangirde-mi-karsilasti-h253278.html>

Both Öcalan's and Demirtaş's words were seen as a preliminary sign that the Kurds did not initially participate in the Gezi events, which began two months later.

On the other hand, these statements provoked thoughts that the two societies (Kurds and conservative pious groups), who shared a similar fate of oppression for a century, would attempt to change their destiny with a common will. In fact, two weeks after Demirtaş's speech at the group meeting, the "Resolution Commission" was established on April 9, in Turkish Grand National Assembly with the votes of the AK Party and the BDP, despite the opposition of the CHP and the MHP, an event which was perceived as the symbolic example of this approach.

The PKK declared a ceasefire on March 23, 2013 upon Öcalan's request. Öcalan's call, however, did not contain any remarks about leaving the weapons in Turkey.

On March 29, Prime Minister Erdoğan said that the border crossings should be unarmed in order to avoid conflicts between the members of the PKK and the security forces and added, "it is not legally possible for the security forces to standby if the withdrawals are armed".

This was a point of a deep disagreement between the BDP, the PKK and the government. BDP President Selahattin Demirtaş, who was in the last İmralı delegation before Newroz, commented on Erdoğan's words and said that the government changed its opinion within a few days and that a withdrawal without legal regulations would cause serious problems. According to Demirtaş, a broad road map which would include the withdrawal, had to be prepared and passed through parliament.²⁵

25 <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/caktirmadan-kisisel-guvenle-yurutme-saglikli-degil-22939481>

Another important step in the Resolution Process was taken on April 3, 2013. The government, sharing a list of names with the public, announced the establishment of a Wise Persons delegation consisting of 63 people who would explain the Kurdish Question and the Resolution Process to the public and gain its consent. Seven committees composed of nine individuals had been created for the seven regions of the country and the committees began to travel around Turkey from April 4.

On April 9, 2013, with the support of the AK Party and the BDP, the “Resolution Process Commission” was established in the Turkish Grand National Assembly.

The withdrawal begins and stops: Gezi incidents

On the 18th of April, the government came up with a new formula to prevent conflicts emerging that could jeopardize the resolution process during the retreat of the PKK’s armed militants. Governorates became the single authority that could grant permissions for further military operations after the amendments in the Provincial Administration Law and the protocol signed between the Ministry of the Interior and the Turkish General Staff.

Hundreds of journalists attended the press conference held by the PKK commander Murat Karayılan in Kandil on April 25, 2013 and the press conference was broadcasted live on television. It received this attention because Karayılan was expected to announce the date of the PKK’s withdrawal. He announced that the PKK would begin to withdraw on May 8 as expected.

The Gezi events, which began in Istanbul on May 29, 2013, spread rapidly throughout the country and put the Kurdish political movement in a difficult position. This was because the events targetted the AK Party

government: the partner of the Kurdish resolution process. Therefore, the Kurds felt that participating in the Gezi events could have a negative impact on the resolution process. This was the reason behind the often-pronounced call: “where are the Kurds?”

Prime Minister Erdoğan met with the Wise Peoples Delegation, who have been actively working for two months, on June 26, 2013, in his office in Dolmabahçe. However, some members of the delegation who disapproved the government’s attitude to the Gezi events, did not attend the meeting. The new political mood created by the Gezi events was reflected in the pace of the PKK’s withdrawal: whilst initially rapid the process slowed down over time.

During the Wise Peoples’ meeting in Dolmabahce, the PKK claimed that it had completed the withdrawal and this perception was reflected in public opinion. When asked the question: “The PKK withdrew, what will happen now?”, the Prime Minister said: “only 15 percent of them have withdrawn.” It was revealed that there was a severe crisis of confidence between the parties.

A new problem emerged at the beginning of July 2013 which had a propensity to poison the process.

Murat Karayilan, in a statement delivered three days after the PKK began to withdraw on March 8, said that the ongoing construction of high security military outposts and the Resolution Process were incompatible. Medeni Yıldırım, lost his life marching in one of the demonstrations staged to stop the construction of the military posts in July². This casualty, the first since the Resolution Process began, caused serious concern about the future of the process.

As of July, both sides began to accuse each other of not fulfilling their promises. Cemil Bayık - who was appointed co-chairman of KCK, together with Bese Hozat on July 5, 2013 - made a statement to BBC Turkey on July 31 saying that they would stop the withdrawal and that those who withdrew would be sent back if the government did not take any steps towards negotiations before the 1st of September. On September 9th, the KCK announced that the withdrawal was halted.

This, however, did not mean that the process had collapsed. The most important developments took place leading up to July 22, 2015, when the process succumbed to a definitive collapse (two policemen were killed in their beds in the Ceylanpinar district of Urfa). They are chronologically as follows:

The Autumn of the Resolution Process

September 25, 2013: The KCK-PKK called for the transformation of the dialogue process in İmralı into a stage of negotiations for the duration of the summer months. Cemil Bayık, the Co-Chair of KCK Executive Council announced that if the government failed to comply with these demands, they would end the process.

September 30, 2013: Prime Minister Erdoğan announced the Democratisation Package which had been discussed in the press for a while.²⁶ The package, which Erdoğan presented as “neither the first nor the last”, lifted the ban on political propaganda in different languages and dialects, paved the way for education in different languages and dialects in private schools, made it possible to change the names of the villages, revoked the “national pledge” that must be sung in primary

²⁶ <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/basbakan-erdogan-demokratiklesme-paketini-acikladi-24817460>

schools and lifted the bans on the use of the letters “x,” “w” and “q” which are important for the Kurdish language.

October 29, 2013: Cemil Bayık argued for the first time that a third party should be added to the talks. Two weeks later (November 15, 2013), Gültan Kışanak, the BDP deputy, repeated that the barriers obstructing the Resolution Process could only be removed if an external arbitrator joined the talks.

December 2, 2013: The parliamentary commission announced a 450-page report on the process.²⁷

December 3, 2013: Cemil Bayık said that “a war will begin once again,” if the negotiations did not start until the spring.

January 11, 2014: When meeting the İmralı delegation, Öcalan said that he saw the judicial operations of December 17-25 as a “coup attempt” which should be opposed.²⁸

January 21, 2014: The Democratic Union Party (PYD) in Syria declared democratic autonomy in Rojava.

March 21, 2014: Öcalan’s letter of “Newroz celebration”, in which he said: “We were not afraid to resist, and we will not be afraid to make peace either,” was read out in Diyarbakır.

April 28, 2014: The deputies of the BDP moved to the People’s Democratic Party (HDP), which had been established on October 27, 2013.²⁹

27 <https://www.haberturk.com/gundem/haber/899853-olecek-ilk-cocuk-sizinki-olabilir>

28 <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/baluken-ocalan-17-aralika-surece-darbe-diyor-25552548>

29 For a chronological story of the Kurdish parties since the beginning: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-43019313>

June 9, 2014: Three days after the AK Party workshop in Diyarbakır designed to give a new impetus to the Resolution Process, a “flag crisis” took place in Lice district of Diyarbakır. During the demonstration held in the district, one of the demonstrators jumped off the wall of the 2nd Air Force Command and took down the Turkish flag in the yard. Öcalan called the incident “provocation” and asked the PKK to investigate the action.³⁰

July 11, 2014: The last two prisoners of the KCK main case were released.

August 4, 2014: Abdullah Öcalan reacted to the fact that the Resolution Process negotiations failed to start, saying: “the push has come to the shove”.³¹

August 10, 2014: Erdoğan, who was elected President, announced that he would support the Resolution Process during his presidency, as he did during his Prime Ministry.

August 20, 2014: Hakan Fidan, the Undersecretary of the National Intelligence Organisation, met with Öcalan in İmralı. On the same day, the Deputy Prime Minister Beşir Atalay said that they would like the talks to include those who were in Europe and in Kandil.³²

August 27-28, 2014 - Ahmet Davutoğlu became the Chairman of AK Party and the Prime Minister. Beşir Atalay was not appointed for the new cabinet.

August 30, 2014: Necdet Özel, the Chief of General Staff said, in relation to the ‘roadmap’ reports in the press: “we do not know about a ‘roadmap’

30 <http://www.aljazeera.com.tr/haber/ocalandan-bayrak-yorumu-provokasyon>

31 <http://www.diken.com.tr/diyalog-surecinden-muzakere-surecine-gecilmedi-diyen-ocalana-gore-sabir-tasi-catladi/>

32 <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/atalay-heyetimizin-kandil-ile-direkt-gorusmesini-arzu-edyorum-27034339>

for the resolution process, we are not involved in that study. If we see it, we will give our opinion.” He voiced his dissatisfaction stating: “we will say what is needed if our red lines are crossed.”³³

September 15, 2014: The Islamic State of Iraq and Damascus (ISIS) besieged Kobani. Claims of “Turkey’s support to ISIS”, which had started some time ago, gained further momentum after these incidents. There was an increase in activities such as road ambushes and the proscribed organisations setting up their own courts (which had already begun in certain provinces).

September 20, 2014: The Turkish officials captured by ISIS at the Turkish consulate in Mosul were brought back to the country.

September 30, 2014: Deputy Prime Minister Bülent Arınç announced that a Resolution Process Board would be established.

October 6, 7 and 8, 2014: The KCK and the HDP urged the public to “go out on the streets and occupy the spaces” in order to protest the developments in Kobane. More than 40 people lost their lives in the clashes that started. Protests ended with Öcalan’s call.³⁴

Öcalan said that the Resolution Process and Kobane were an indivisible whole. These events and Öcalan’s remarks reaffirmed that the fate of the Resolution Process was directly related to developments in Syria.

October 11, 2014: Cemil Bayık said that the Syrian and Iraq resolutions adopted by the parliament were regarded as a declaration of war and therefore all forces withdrawn from Turkey were sent back.

33 <https://www.cnnurk.com/haber/turkiye/genelkurmay-baskani-ozelden-cozum-sureci-mesaji>

34 <https://www.cnnurk.com/haber/turkiye/hdpden-sokaga-cikin-cagrısı>

November 5, 2014: HDP Co-Chair Selahattin Demirtaş said that the Resolution Process would only end if Öcalan or the government said “it is over.”

October 30, 2014: Necdet Aydogdu, a 24 year old master sergeant, was killed as he was shopping in the farmers’ market in Diyarbakir, near his wife. Three soldiers in civilian clothes had been killed outside on the street in Yüksekova district five days before this incident. These two events had a very negative impact on society’s mood and thus on the Resolution Process.

November 17, 2014: The talks between the government and the HDP delegation that had been suspended due to the events of 6-7-8 October, resumed once again. News leaked to the press that in one of these meetings an agreement was reached to establish a new committee between the parties.

January 23, 2015: The government asked Öcalan to call on the PKK to lay down their arms so that the Resolution Process could be revived. (In November and December 2014, successive news reports suggested that the KCK and the PKK would not lay down arms which weakened belief in the Resolution Process.) Öcalan responded with a list of demands containing ten articles covering a wide range of fields and announced that he would call for a laying down of arms if they were fulfilled. The government announced that it regarded these ten articles as “the excuse for not laying down arms”.

February 28, 2015: As a result of the HDP deputies’ travelling between İmralı and Kandil, the list of 10 demands stopped being the requirement for the laying down of arms. It was decided that it would be enough if the text was read out to members of the government which would, in a sense, guarantee that the articles would be fulfilled. The meeting, which

brought together members of the government and the HDP delegation, was held at the Prime Minister's office in Dolmabahçe. Here, Öcalan's text and his call to the PKK to convene the congress of disarmament were read out. The meeting was later referred to as the Dolmabahçe Consensus.

Denial of the consensus, the declaration of “people's war and the winter of the Resolution Process

On March 22, 2015, President Erdoğan declared that he did not “approve” the “Dolmabahçe Consensus” and did not know about it. Erdoğan claimed that the government had read out another text along with the 10 article text of Öcalan and therefore there was no consensus.³⁵

The population was confused that a leader like as Erdoğan, who was known for his control, said he did not know about the meeting in Dolmabahçe. Some circles did not find it a convincing claim.

After a while, Deputy Prime Minister Bülent Arınç stated that it was a farce that the President did not know about the meeting and that he was notified about all of the developments, in detail, beforehand.³⁶

Erdoğan's statement on the Dolmabahçe meeting was the strongest sign that the winter of the Resolution Process had arrived and that the process would soon end. Before that, immediately after the Dolmabahçe meeting, there were messages from Kurdish politicians that deepened this pessimism.

On the day of the meeting, Mustafa Karasu, speaking on behalf of KCK, said that the PKK would not lay down arms unless the totality of the

35 <https://www.amerikaninsesi.com/a/erdogan-dolmabahce-mutabakini-dogrulbulmuyorum/2690354.html>

36 <https://tr.sputniknews.com/turkiye/201601291020536774-bulent-arinc-dolmabahce-mutabakat/>

ten-article demands, which included problems surrounding women, the environment and so on, were met.

Again, on the same day, minutes after the end of the meeting in Dolmabahçe, HDP Co-Chair Selahattin Demirtaş recalled the: “Government’s insistence on the Security Package” and said that the government had not been sincere in its peace efforts.³⁷

KCK co-chairpersons Cemil Bayık and Bese Hozat said on March 10, 2015 that the PKK would not lay down arms because this decision could only be made at a congress in which Öcalan participated.³⁸

On March 17, 2015, Demirtaş made his famous speech in which he repeated: “We will not make you the President” three times.³⁹

Erdoğan’s statement that he did not recognize the Dolmabahçe Consensus came after these messages from Kurdish politicians. In fact, it was clear that Erdoğan was getting cold feet about the process and had started to think differently about the fate of the Resolution Process to the government. This is demonstrated by his reaction to the news reports concerning the “Resolution Process monitoring committee” which appeared two days before the March 22 statements.

The monitoring committee was a formula requested by the Kurdish side to make the process more transparent. After the press began to claim significant names were a part of the monitoring committee, from March 18, 2015, Erdoğan announced his opposition to the formation of such a committee. On the 20th of March he stated: “Honestly, I don’t know

37 <https://www.cnntrk.com/haber/turkiye/demirtas-muzakere-surecini-dinamitleyecek-kadar-tehlikeli>

38 <https://bianet.org/bianet/siyaset/162910-kck-ocalan-gelmeden-silah-birakmayiz>

39 http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/siyaset/231943/_Seni_baskan_yaptirmayacagiz_.html#

of such a thing. Let me tell you very clearly, I am not positive about this event.”⁴⁰

Öcalan’s Newroz message in Diyarbakır (March 21) came inbetween the days when Erdoğan stated his opposition to the monitoring committee (March 20) and the Dolmabahçe Consensus (March 22). In his letter, Öcalan called on the PKK to convene the disarmament congress, proposed a new condition for the progress of the process and demanded the establishment of a commission of truth and processing the past.

These negative developments, all in March, made the process difficult. There were clear indications that the will of both the sides to reach a resolution to the Kurdish Question had largely been weakened. It was as if both parties wanted the process to end, but neither wanted to be the one who ended it.

HDP achieved a great success and recieved 13 percent of the votes in the June 7, 2015 elections, while the AK Party, for the first time, failed to secure a majority to form government.

During the election process, the PKK ordered its militants to be inactive and the HDP consistently underlined that it was positioned to focus on a demilitarised resolution.

In this case, the message of the Kurdish voters was clear. They declared that they did not see a resolution to the Kurdish Question in armed struggle and instead punished those who, instead of solving the problem, made the process more difficult.

However, after a while, the PKK began to send messages which indicated that their interpretation was different.

40 <https://tr.sputniknews.com/politika/201503201014532236/>

Their first reaction came in the form of an answer by the KCK to Selahattin Demirtaş who, with confidence gained from the election results, stated that the PKK could lay down arms soon if Öcalan made a call. KCK announced that the decision to lay down arms would remain in their control because: “the HDP is not the legal party of the PKK” and that Öcalan: “could not make such a call under the present conditions of İmralı.”

KCK announced that it had ended the ceasefire on July 11, 2015.

Four days later, on July 15, 2015, KCK Co-chair Bese Hozat wrote an article to the Özgür Gündem newspaper titled “The New Process is the Revolutionary People’s War” and called for a “Serhildan” (“Rebellion”).

On July 20, 2015, 32 of the young people who came together to go to Kobane were killed after the suicide bomb attack in Suruç. ISIS has claimed responsibility for the attack. On the same day, Cemil Bayık urged the people to arm themselves, to dig tunnels and trenches.

During the next week and afterwards, numerous reports of clashes and attacks were reported to the press. Allegations of manipulation have been made from time to time in relation to the bloody process that started after the June 7, 2015 elections.

One of the events after June 7 was recorded as the event that ended the Resolution Process: two police officers in the Ceylanpınar district, Feyyaz Yumuşak and Okan Acar were killed while sleeping in their beds in the small hours of the morning.

The PKK’s People’s Defense Forces (HPG) Press Contact Center published a statement through the Fırat News Agency: “On the 22nd of July, at around 6 o’clock in the morning, an Apoist team of self-sacrifice,

in revenge for the massacre in Suruc, carried out a punitive action in Ceylanpınar against the two policemen who have been collaborating with ISIS gangs.”

On July 24, 2015, the warplanes of the Turkish Armed Forces (TSK) conducted air operations against PKK targets in Northern Iraq. This first military operation against the PKK after three years, declared the end of the Resolution Process.

IV. The Standpoint of the Opposition in the Process of Democratic Opening

CHP, Turkey's main opposition party, had a harsh and negative reaction to the Democratic Opening that was initiated in 2009. This reaction contradicted a 20-year-old report about the Kurdish Question that was prepared by the Social-Democratic Populist Party (SHP). It was found after the CHP was banned by the military coup of September 12, 1980.

The SHP "1989 Kurdish Report" strongly criticized Law No. 2932 of 1983, which regulated the prohibitions on speaking, writing and communicating in native languages other than Turkish. It called it: "a regulation that is rarely seen even in totalitarian administrations" and stated that the ban was "a crime against humanity".⁴¹

Twenty years later, in 2009, rather than paving the way for resolution, the CHP had become a party that could not tolerate even discussions about the topic and did not oppose even the most obviously unlawful practices.

It was impossible for the CHP to organise a rally in the Southeast of Turkey, when the Prime Minister Erdoğan first announced that they had initiated the "Kurdish Opening", on July 23, 2009.

The public learned the first reaction of the CHP to the Democratic Initiative from a speech made by the Party's Chair, Deniz Baykal at a group meeting of his political party on 11 August 2009. Baykal said they are not opposed to the recognition of ethnic identity but added that the

41 <https://www.ntv.com.tr/turkiye/chpnin-kurt-politikasi-neydi-ne-oldu,8unpe1e4y0-ameggzkahxg>

inclusion of mother tongue education in the education system would create “segregation” and “division”.⁴²

About a month before him, Mustafa Ozyurek, the Party spokesman, had commented on Öcalan’s preparations for a roadmap towards peace and resolution that the Party would not accept Öcalan as an interlocutor in the resolution of the Kurdish problem.⁴³

On the same day, Devlet Bahçeli, the Chair of the other opposition party, gave a party speech using the word “treason” multiple times. He further said that “they would reject to the end any developments that would bring into question the ideals of one motherland, one state, one nation, one flag and one language.”⁴⁴ This speech was made on August 2, referring to the 12 journalists who attended the Kurdish Question Workshop organised by the process coordinator, Minister of Interior Bashir Atalay. In Bahçeli’s words: “the 12 evil men”.

On the day of Bahçeli’s speech, Oktay Vural, the MHP Group Deputy Chairman claimed that the government’s project: “plans to disrupt the millennial brotherhood” and said that “no one can dare to knock the door of MHP with such a nonsense.”⁴⁵

Baykal said that if the government asked for a meeting, their decision would depend on the attitude of the government, whereas Bahçeli declared that they would not negotiate with the government, in any way, on such a topic.

42 <https://www.ihya.com.tr/haber-baykal-hukumer-neyin-pesinde-84202/>

43 http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/75310/_Cozumleri_Ocalan_dan_beklemek_Turkiye_nin_ayibidir_.html#

44 <https://m.bianet.org/bianet/siyaset/116412-baykal-ve-bahcelinin-dilinde-bolunme-v> is

45 <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/cumhurbaskanina-bolucu-suclamasi-12248684>

Deniz Baykal further clarified his party's stance at a press conference at the CHP headquarters on 24 August 2009 and argued against the Democratic Opening. According to Baykal, this initiative would shatter the national unity:

“Let alone uniting and integrating Turkey, such an undertaking affected the country negatively and fuelled the mutual mistrust, gave rise to very intricate debates and in a sense led to the beginning of the shattering of the national unity.”

Baykal said that the government wanted to handle the process as an “ambiguous” process which was deliberately kept unclear and that the CHP would not take part in such a scene:

“They wanted to bring us into this picture as the opposition party, we rejected it. This is based on very clear, plain and solid reasons. We don't get on board the ship sailing to a destination that we do not know. Ambiguities are not clarified, they do not have a clear mind about what will happen and how to do it but are trying to create this impression of support around the subject as if there is one.”

According to Baykal, the government “switched from fighting against terrorism to negotiating with terrorism” and it was unthinkable that the CHP, who believed that the fight against terrorism should be continued uninterrupted, would take part in such a project that would “initiate the process of forging political national identities for the ethnic identities”.⁴⁶

Deniz Baykal's response to a journalist on September 9, 2009, who asked: “The Prime Minister announced that he will send a written request for an appointment, what would you do in this case?” was once more a

46 <https://www.iha.com.tr/haber-baykaldan-kurt-acilimi-aciklamasi-85678/>

declaration that the CHP had closed its door firmly on the Democratic Opening:

“I regret to reject the Prime Minister’s appeal. I mean, I don’t want to do that. It is not appropriate to reject the Prime Minister’s appeal, it is not true, I know that. We will not be a part of this process in any way. There is no request for an appointment either. The answer to your question will become clear if there is one. “

Post-Habur opposition

On October 19, 2009, Baykal gave a very harsh reaction to the PKK group that had entered Turkey from Habur and called for the termination of the opening process:

“The government is at a crossroads in the face of such a picture; is that enough or would they like more of it? Look at the demonstrations in Anatolia, they are not organised but the whole nation has risen. To say that ‘I will continue’ in the face of such a picture, is the greatest disrespect to the nation and it means bickering with the nation. I would not recommend it to anyone; in the end a bicker with the nation is bad.”⁴⁷

Eager, from the very beginning, to use the words “betrayal” and “the PKK opening” when talking about the Democratic Opening process, Bahçeli hardened his attitude after the events of Habur.

Speaking during the General Assembly meeting on the Democratic Opening that was started by the government, Bahçeli declared November 13, 2009 to be: “one of the most unfortunate days of the Republic”.

47 http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/95526/_TRT__AKP_nin_ciftligi_.html

Deniz Baykal also made a speech against the process and said that: “this attempt on the imposition of national segregation is unacceptable. Of course, everyone will have an ethnic identity, but that’s it. Our nation’s name is the Turkish nation.”⁴⁸

The administration also adopted a harsh attitude towards the cracking voices from inside the CHP regarding the Democratic Opening. Accordingly, Cemal Özarlan, the CHP’s Provincial Chariman of Tunceli and his board of 11 directors, were removed on November 3, 2009.

After his removal, Özarlan said that “there cannot be democracy in Turkey without solving the Kurdish problem. Moreover, there is a problem if somebody else is trying to solve this issue which must be solved by CHP, which claims to be a social democratic party. This attitude is unfitting for a social democratic party”.⁴⁹

At the time, there were people within the CHP administration who claimed that the Kurdish Question could be solved only by “destroying the very last terrorist” and among them, the name of the retired ambassador, Deputy Chairman Onur Öymen was prominent. In September 2009, Öymen gave Sri Lanka as an example for the resolution of the Kurdish Question, where government troops killed the majority of the Tamil guerrillas after pushing them into a small corner of 1 square kilometer. The following dialogue took place by telephone between Öymen and a broadcaster on a news program:

Öymen: We disagree with any opening that is introduced before the terror is eliminated. Terror must be eliminated first.

48 <https://t24.com.tr/haber/tbmmde-demokratik-acilim-konusuldu,61551>

49 <http://bianet.org/bianet/siyaset/118027-chp-baris-isteyen-il-yoneticilerini-gorevden-aldi>

Newscaster: Do you believe that terror could be eliminated through the methods we have tried so far?

Öymen: Of course, I do. Wasn't it eliminated in Sri Lanka?⁵⁰

Objections rose from his party when, in the Democratic Opening meeting held in the National Assembly two months after his aforementioned remarks, Onur Öymen referred to Dersim (1938) as a similar problem solving example and said that "Atatürk solved the problem without negotiating with the rebels, didn't mothers cry there?"

Kemal Kılıçdaroğlu, the CHP group deputy chairman, said the reactions were justified and asked Öymen to "do what is needful". This was a clear call for resignation, but Öymen did not respond to it.⁵¹

The CHP was turbulent at the beginning of the spring of 2010. President Deniz Baykal resigned after some images related to his private life were leaked to the press and Kemal Kılıçdaroğlu became the new chairman of the CHP at the ordinary congress of the party on May 22, 2010.

CHP leader Kılıçdaroğlu met with Prime Minister Erdoğan on July 15, 2010 and announced that he had offered him five proposals regarding the Kurdish Question. Kılıçdaroğlu said: "the Prime Minister did not say anything that could bother us," and his five proposals were referred to as "proposals without the word 'Kurdish' in them". Indeed, the word "Kurdish" was nowhere to be found in the proposals which were summarized as: a election threshold, special courts, factories to the East, support for agriculture and animal husbandry, and the redistribution of the lands after the mines are cleared.⁵²

50 <http://www.haber7.com/yazarlar/alper-gormus/766274-diyelim-ki-pkk8217yi-bire-kadar-kirdiniz>

51 <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/kilicdaroglu-oymen-geregini-yapsin-12957003>

52 <https://m.bianet.org/bianet/siyaset/123437-kilicdaroglu-ndan-erdogan-a-icinden-kurt-gecmeyen-bes-oneri>

MHP rekindled the debate around “Öcalan’s execution” during the beginning of the summer of 2010. At the group meeting on June 29, 2010, Bahçeli said that if the ruling party was ready, he would openly support them in the execution of Öcalan.

On 20 July 2010, a report came from Diyarbakir showing the difference in the understandings of the “core” and the “periphery” of the CHP on the Kurdish Question. The Diyarbakir provincial branch of the CHP had prepared a “Kurdish report” to be sent to the headquarters. The report said: “the indivisible integrity of the country is unquestionable. The blood that bleeds belongs to our people, it is the blood of our brothers, and this bleeding should be stopped.” It further included constitutional arrangements, solutions to some general problems such as education and migration and offered some radical proposals to give up “degrading” conditions such as “having to apply to the repentance law” for the members of PKK who lay down their arms.⁵³

Haluk Koç, the CHP Deputy Chairman, said this was a personal report which would not bind their party.

On 20 February 2011, the CHP organised a three-day workshop in Van to address the Kurdish Question. The final document of the workshop was titled “Recommended Formula for Success” and contained extremely radical items:

“Bringing a new definition of constitutional citizenship, the introduction of optional Kurdish literature and Kurdish courses in secondary education, the removal of obstacles to mother tongue education, the

53 <https://www.cnnurk.com/2010/turkiye/07/20/iste.diyarbakir.chpnin.kurt.raporu/584188.0/index.html>

silencing of arms and granting a general amnesty, the abolition of the village guards, the use of the word Kurdish...”⁵⁴

Although the Party Headquarters organised such a workshop, they certainly knew that there would be proposals that it could not accept. Nevertheless, it should be noted that such steps, which were arguably “brave” for the CHP, could not be taken during Deniz Baykal’s term as the chairperson. It was also important that Kılıçdaroğlu said in his speech at the event that “we should make peace with the Kurds and apologize”.

Kılıçdaroğlu was defending the traditional position of the CHP on the Kurdish Question on the one hand, but was taking steps to stretch it on the other. On June 8, 2011, in a television program he appeared, Kılıçdaroğlu stated that a group of wise people from the parties could meet with Öcalan, a step which was unthinkable for the CHP of the Baykal period.

Meanwhile, the Democratic Opening, which entered a period of decline after Habur (October 19, 2009), came to an end with the Silvan attack (July 14), which ended the armistice.

The Silvan attack had not only pronounced the end of the Democratic Opening, which was public, but also the end of talks between the National Intelligence Organisation and the KCK, which were confidential. This fact would only be understood after the Oslo talks were leaked to the press in September 2011.

54 <http://www.milliyet.com.tr/siyaset/kurtlerle-barisip-ozur-dilemeliyiz-1356368>

The disclosure of the Oslo talks and the attitude of the opposition

Although not fully verified, the Oslo Process is thought to begin sometime between the middle and the end of 2009 and ended after the Silvan attack of July 2011, but because the process was carried out in complete confidentiality, the opposition was involved in the discussion after the talks were leaked to the press. Therefore, when we say “Oslo Process and the opposition”, we mean the opposition’s reaction to the leaked negotiations.

The reactions of the CHP following the Oslo talks, leaked on September 13, 2011, were diverse. Chairman Kılıçdaroğlu displayed a relatively moderate reaction and said: “Let them talk if they will end terrorism, but what we see here is a different picture,”⁵⁵ while the CHP deputy Süheyl Batum announced that he would file a criminal complaint against the Prime Minister Erdoğan, Hakan Fidan, the Deputy Undersecretary of National Intelligence and Afet Güneş, the Deputy Undersecretary of National Intelligence.⁵⁶

Now both the Democratic Opening and the Oslo Process had been left behind and a new bloody process had begun. As has always been the case in such periods, the number of politicians who talked about non-violent solutions to the problem significantly decreased. Hence, everyone was surprised when Kılıçdaroğlu announced, in June 2012, that his party wanted to take the initiative to work towards solving the Kurdish Problem. Kılıçdaroğlu visited Prime Minister Erdoğan with his staff on June 6, 2012 and presented to him a 10-item “Solution to the Kurdish

55 <http://www.hurriyet.com.tr/chp-bu-krizin-neresinde-duruyor-19894233>

56 <http://www.internethaber.com/chpli-batumdan-suc-duyurusu-387327h.htm>

Problem” report prepared by his party. At this meeting, Kılıçdaroğlu suggested to Erdoğan that they go to Uludere together.⁵⁷

As the CHP’s efforts to encourage the government to solve the Kurdish Question began to be interpreted as a sign that the main opposition party had crossed an important threshold, the tensions between the ruling party and the opposition grew once again. On September 18, one year after a voice recording of one of the sessions at the Oslo Talks was leaked to the press, Haluk Koç, the CHP Deputy Chairman announced another “memorandum of understanding paper” related to the talks, which he claimed to have been signed between the State of the Republic of Turkey and the KCK.⁵⁸ The text of the agreement, the details of which we gave in the previous chapters of this report, had been undersigned by the United Kingdom on behalf of the parties and Koç claimed that the country served as the third eye in the negotiations.

The MHP’s reaction to the disclosure of the memorandum text was even harsher than its first reaction to the leaks. At a press conference on September 20, Oktay Vural, the MHP Group Vice President, made accusations against both the ruling party and the CHP who announced the memorandum paper:

“If a party established by Atatürk refers to the Kurdistan problem, which was torn away by Atatürk himself, as ‘the problem of Turkey’, my brothers and sisters, you have to think: “Where are they trying to drag my country to? (...) The Oslo and Habur processes are condemned by our nation. Those talks, where the PKK was recognized as an interlocutor

57 https://www.ntv.com.tr/turkiye/kilicdaroglundan-erdogana-uludere-teklifi,Dz4H8lqwDkyvbs--2t_z5Q

58 http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/371068/CHP__Oslo_belgelerini_acikladi.html

and the unity of our country was offered to it as a booty, have been the certificates of disgrace.”⁵⁹

Two days after Koç’s statements, Kılıçdaroğlu said that the talks should continue provided that the PKK disarmed eventually.

It was not known whether the talks were going on at that time; Bülent Arınç, the Deputy Prime Minister had said, “Maybe they are going on,” despite the fact that the Oslo negotiations had ended more than a year ago.

The third and final step taken by the government towards the resolution of the Kurdish Question came with the statement Prime Minister Erdoğan made on TRT’s live broadcast on December 28, 2012. This time the addressee was Abdullah Öcalan.

The CHP would follow a relatively softer line, while the MHP would toughen its attitude further.

59 <https://www.dunya.com/gundem/mhp-olmasaydi-oslo-gorusmeleri-meclis039te-yapilirdi-haberi-185784>

V. Opposition during the Resolution Process

In the first months of the new period called the Resolution Process, the CHP and MHP were generally silent, apart from a few small objections. Öcalan's letter was read out at the Newroz celebrations in Diyarbakır on 21 March and a Wise Persons' Committee was formed that mobilized the ranks of the opposition. This was the first serious reaction, they had in common: The CHP and the MHP did not attend the vote for the "Resolution Process Commission" which was established thanks to the votes of the AK Party and the HDP in Parliament on April 9, 2013.

On April 20, 2013, Kılıçdaroğlu accused the government of letting the PKK take the reins in the Resolution Process. On the same day, Devlet Bahçeli announced that the MHP would organise rallies against the Resolution Process.

On May 10, 2013, Kılıçdaroğlu said that the process should be continued in an environment where the government led the initiative, not the PKK.

Kılıçdaroğlu did not react to the Resolution Process for a long time after May 2013. This was the case until June 2014 when, during a PKK demonstration in Diyarbakır, one of the demonstrators pulled down the Turkish flag in the yard of a nearby military unit. At his party's group meeting on June 10, 2014, Kılıçdaroğlu referred to this event and claimed that his party's efforts to help solve the Kurdish Problem had been blocked by the ruling party:

"We prepared a paper and knocked on the AKP's door on June 6, 2012. We said, let's establish a reconciliation commission in the parliament. We set out with this intention. (...) Unfortunately, we failed in adding

this to the agenda. I had said ‘I’m ready to pay any price, you cannot pursue a vendetta in politics’ on this day. Let’s talk, let’s establish a Reconciliation Commission in the Parliament, this was what we said. We said let’s set up a Wise Persons’ Committee. That’s what I said. But that didn’t happen. (...) You should not make any commitments if you cannot be honest with the nation. You should inform the main opposition. But what did the person sitting in the Prime Minister’s office do? He said, ‘Who are you to give me the credit?’ (...) They named it a process, but nothing happened. Why? Because they’re not sincere and honest. Abdullah Öcalan sits at one end of the table, the Prime Minister Erdoğan at the other end. Neither side trusts each other.”⁶⁰

After the June 7, 2015 elections, Turkey entered a chaotic period which would bring an end to the Resolution Process. A few months before the end of the process in July 2015, Sezgin Tanrıku, the Istanbul MP of the CHP, said: “military methods should never be pronounced in the resolution of the question” and announced to the public a report titled “22 Questions and 22 Answers” on behalf of his party.

As he answered the questions about this report, which was the most comprehensive after the report in 1989, Tanrıku said that his party had never adopted an obstructive attitude during the Resolution Process, even though they did not agree with its methodology:

“The CHP sees from the beginning that the method with which the current process is being carried out is not the right one, and therefore cannot provide a resolution to the Kurdish problem and ensure a lasting peace. With its determination to not block any steps taken in the name of peace, the CHP gave a carte blanche to the government.”⁶¹

60 <https://www.cnnturk.com/haber/turkiye/kilicdaroglundan-erdogana-bayragi-sen-indirdin>
61 http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/siyaset/262581/iste_CHP_nin_Kurt_sorununa_yeni_bakisi.html

Indeed, the CHP took a very different attitude during the Resolution Process than the one it took during the Democratic Opening. The CHP did not want to be remembered as the party that blocked the process and so the party's leader and their spokespeople rarely spoke. This was evident from the fact that the CHP's name was only mentioned a few times in the 20-30-page Resolution Process chronology.

MHP, on the other hand, maintained the negative attitude it held during the Democratic Initiative throughout the Resolution Process. The Party filed two criminal complaints against some of the people they held responsible for the Resolution Process, primarily Erdoğan.⁶²

62 http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/siyaset/365727/MHP___cozum_sureci_ni_yargiya_tasidi.html

VI. Good Party, Potential New Parties and the Kurdish Question

The Good Party, formed by those who broke away from the MHP under the leadership of Meral Akşener, have said little about the Kurdish Question since its establishment on October 25, 2017. The party program promised that the “Southeastern Problem” would be solved through “equal citizenship, in an environment of “solid democracy and freedom”.

After it was announced that Meral Akşener, the Chair of the Party, would stand as a candidate for the Presidential elections of June 24, 2018, the public began to wonder whether Akşener’s election manifesto would mention the Kurdish Question. However, all these expectations were left unfulfilled; Akşener’s election declaration did not contain the Kurdish Question.

That said, on November 4, 2017, a few weeks after the establishment of her party, Akşener said that she found the phrase ‘the Kurdish Question’ problematic and added, “We called it the Southeastern Question, not the Kurdish Question. Because when you call it the Kurdish Question, something like this happens: You send the following subliminal message. Kurdish people are an issue!” However, the word “Kurdish” was also absent from her election manifesto.

In a rally she staged before the local elections of March 31, 2019, Meral Akşener noted that her party did not approve of previous resolution efforts:

“They started an opening and it began spreading. Erdoğan appeared in Diyarbakir, “The Kurdish Question exists,” he said. During the period we were engaged in politics in DYP, a chief of the village guards called

me. He said, ‘my sister Meral, you came and stayed at my house. My grandchildren tell me, ‘if the Prime Minister of this country says there is a Kurdish question, does that mean we betrayed the Kurdish cause?’ A son of this brother is in jail now. He is one of the most violent MPs in HDP. Many families with martyrs who died for the state are left alone, defenceless, by you. Come on. I won’t even mention the Habur disgrace. We didn’t forget those saucy talks in Oslo. You made the Turkish state miserable.”⁶³

All this showed that the Good Party could not quite distinguish itself from the MHP in terms of the latter’s politics of denying the existence of a separate, Kurdish identity, which have been at the root of the Kurdish Question.

It is hard to predict the positions that the two political parties, which will grow out of AK Party, will adopt vis-a-vis the Kurdish Question. Most likely, the Kurdish Question will be one of the topics most discussed when writing the programs of the two parties.

The rare statements put out by the party being established by Ali Babacan, give the impression that this party will adopt a political standpoint focused on responding to social demands, rather than on a “cause”. If this impression becomes a reality, it would mean that this party will have a different understanding of the Kurdish Question than the AK Party’s current line.

On the other hand, the party being established by Ahmet Davutoğlu will make its main emphasis on the *ummah* perspective in relation to the Kurdish Question. This would mean, in political jargon, he would

63 <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/meral-aksenerden-o-sozlere-sert-tepki-turk-devletini-iki-paralik-ettiniz-225756h.htm>

highlight the “religious fraternity” of Turks and Kurds and the “bonds of affection” between the Turks and Kurds.

Considering that culturally the Kurds typically demand equality and respect rather than fraternity and affection, we can assume that the Kurds will support Babacan rather than Davutoğlu.

VII. Prospects for a New Resolution Process: Opportunities and Barriers

As the third and last political attempt to solve the Kurdish Question waned during the summer months of 2015, events took their course as expected and Turkey nosedived into a period of violence incomparable to the bloody periods that followed previous failed attempts.

During this period, the United States fostered an alliance with the Kurdish organisation in Syria which was viewed as an extension of the PKK and their relations rapidly improved. The parties quickly moved away from peaceful resolution options because of the anger and concerns Turkey held about this development. Further because the PKK saw the developments in Syria as an “opportunity”.

It was only after the local elections on March 31, 2019 that the words “Kurdish Question” and “resolution” were heard again.

In the local elections of March 31, the HDP did not stand for any election in metropolitan cities thus giving their tacit support to the Nation Alliance formed by the CHP and the Good Party. Meanwhile, the AK Party launched an election campaign that equated HDP to terrorism. The plan was to gain nationalist votes for the People’s Alliance that was co-formed with MHP and to accuse the Nation Alliance, the CHP and the Good Party of cooperating with terrorism.

However, this propaganda did not work during the elections. The AK Party lost many metropolitan municipalities – including Istanbul. They asked the Supreme Election Board (YSK) to annul the election on the grounds that fraud took place in Istanbul, where the margin of victory

was very small. The Istanbul election was subsequently repeated on June 23, 2019, resulting in a landslide defeat of the AK Party.

Before the renewed Istanbul elections, everyone acknowledged, regardless of their opinions on HDP, that Kurdish votes were to determine the outcome of the election. In other words, he who appealed to the Kurdish votes would win the election.

The HDP, unlike in the previous March 31 elections, openly supported Ekrem İmamoğlu, the candidate of the National Alliance, and thus forced the AK Party to try to remedy the situation with the help of Abdullah Öcalan. Öcalan wrote a letter that called on the HDP to remain neutral two days before the election which demonstrates a concrete sign of this call for help. Despite this letter however, the HDP declared that it had not changed position thus guaranteeing victory for Imamoglu.

The CHP-HDP rapprochement, which began before March 31, gained momentum between the two elections and was clearly stated after the June 23 elections. Afterwards a new possibility began to be discussed in the context of the future resolution of the Kurdish Question.

Statements from the leadership of the CHP and managers of the party at various levels, revealed that the CHP was more enthusiastic and determined than ever to take the initiative to solve the Kurdish Question.

The CHP leader, Kemal Kılıçdaroğlu, announced on July 29, 2019, that they would update the report titled “22 Questions and 22 Answers” which was prepared by the CHP on the Kurdish Question in 2015.⁶⁴ This statement was followed by statements from Ünal Çeviköz, the Deputy Chairman of the CHP and Canan Kaftancıoğlu, the Provincial Chair of the CHP in Istanbul, about why the CHP should take the initiative.

⁶⁴ <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/erken-secim-cagrisi-yok-41287060>

The rapprochement between HDP and CHP was accelerated when Süleyman Soylu, the Interior Minister, dismissed the mayors of Diyarbakır, Van and Mardin and replaced them with provincial governors through an administrative decision on August 19, 2019. After a short period of timidity, the CHP took a more active stance of solidarity, as if to ward off early criticisms of HDP that outlined their “disappointment”. The climax of this attitude was reached when Ekrem İmamoğlu, Istanbul Metropolitan Municipality Mayor, visited Diyarbakır and met with the dismissed mayors.

The Minister of Interior Soylu reacted very harshly to Imamoglu’s visit and threatened to “ruin” him.⁶⁵

With these words, the Minister of Interior reminded Imamoğlu of the approach of the government to the Kurdish Question as of September 2019, when this report was written, and implied that deviating from this “national” line would have negative consequences for him and his party.

This visit and the response to it demonstrate how the positions the ruling party and the main opposition hold vis-à-vis to the Kurdish Question have interchanged in the last ten years. 10 years ago, when the Democratic Initiative was first announced in 2009, the CHP saw the Kurdish Question as essentially a problem of terrorism and security, whereas, the AK Party focused on Kurdish identity and the recognition of the usurped rights of the Kurds.

It has consistently been said that a number of fundamental problems in Turkey cannot be solved because of the durability of the ideological attitudes that refuse to see them as problems and because of the resistance of the parties that operate within those paradigms. This argument

65 <https://t24.com.tr/haber/soylu-dan-ibb-baskani-imamoglu-na-tehdit-pejmurde-ederiz,837818>

explains the failures of solving these long-lasting problems. Memorably, the headscarf problem was only solved after the CHP adopted a positive attitude after decades of impasse.

If we assume in the coming couple of years that the positions of the ruling party and the opposition will not change, we can say that it will be very difficult for the AK Party to sustain its security policies which have been in force since 2015. This is because now, if the AK Party started to talk about the resolution, there is no main opposition obsessed with “the destruction of the last terrorist”. On the contrary, it will face a major opposition that will insist on “the resolution” if the ruling party does not take any steps.

VIII. Conclusion

The AK Party governments have taken three major initiatives to solve the Kurdish Question, including the Oslo talks, but all three ended before they reached their conclusion.

Nevertheless, when evaluating these processes, we should imagine an environment where they never existed and thus assess the resolution steps accordingly.

When we imagine this, we are faced with a picture in which the gains achieved during these processes do not exist. This in itself shows how important even these small steps towards the resolution of the Kurdish Question are.

We may choose to imagine a future containing all of the past political baggage and be pessimistic after considering all of the obstacles that need to be overcome to reach a final resolution. However, it is also possible to reap the benefits of hindsight, contemplate the obstacles that have been overcome and thus have an optimistic point of view.

With regards to the future, we can say that the most negative development is that the once pro-resolution ruling party has taken the opposite path and, for them, the Kurdish Question is now regarded as a problem of terrorism and security.

However, the most important problem that a country faces, does not simply disappear because a party that once had people's great hopes pinned upon it has changed its position. New actors inevitably emerge and take on the role.

The Kurdish Question is simply waiting for new actors to emerge to support the resolution.



European Union



Norwegian Ministry
of Foreign Affairs



Irish Aid
Rialtas na hÉireann
Government of Ireland

This project is co-funded by the European Union, Norwegian MFA, and Irish Aid /
Bu proje Avrupa Birliği, Norveç Dışışleri Bakanlığı, ve İrlanda Yardım tarafından ortaklaşa finanse edilmektedir

KÜRT SORUNU'NA ÇÖZÜM ÇABALARI: TARAFLARIN VE MUHALEFETİN POZİSYONLARI (2002-2019)

Alper Görmüş

Eylül 2019

İÇİNDEKİLER

Önsöz	77
I. Sunuş	79
II. Demokratik Açılım Sürecinde İktidar ve Kürt Siyaseti	83
İlk somut hamle: Demokratik Açılım (2009)	87
19 Ekim 2009, Habur: Sonun başlangıcı	92
Demokratik Açılım sürecinin kazanımları	96
Süreç içinde süreç: Oslo	96
III. Çözüm Süreci'nde İktidar ve Kürt Siyaseti	100
Öcalan'ın PKK'ya çağrısı ve PKK'nın sınır dışına çıkması üzerine tartışmalar	103
Geri çekilme başlıyor ve duruyor: Gezi olayları	106
Çözüm Süreci'nin sonbaharı	108
Mutabakatın reddi, "halk savaşı"nın ilanı, Çözüm Süreci'nin kışı	112
IV. Demokratik Açılım Sürecinde Muhalefetin Pozisyonu	117
Habur sonrası muhalefet	120
Oslo görüşmelerinin ortaya çıkması ve muhalefetin tavrı	124
V. Çözüm Süreci'nde Muhalefet	127
VI. İyi Parti, Muhtemel Yeni Partiler ve Kürt Sorunu	130
VII. Yeni Çözüm Süreci İhtimalleri: Fırsatlar ve Engeller	132
VIII. Sonuç	136
Demokratik Gelişim Enstitüsü'nün Amaçları ve Hedefleri	139
Uzmanlar Kurulu Üyeleri	141

ÖNSÖZ

Gazeteci ve medya eleştirmeni Alper Görmüş tarafından Demokratik Gelişim Enstitüsü (DPI) için hazırlanmış olan bu çalışma, 2002 yılındaki ilk AK Parti hükümetinden bu yana Türkiye’de Kürt sorunu bağlamında gösterilen siyasi çabaların analizini yapmaktadır. Çalışma, 2002’de olağanüstü halin kaldırılması ve 2005’ten beri Kürt sorununun açıkça dile getirilmesi gibi bu konuda atılan ilk adımları ele almaktadır. Çalışmada müzakerelere giden yolda doğrudan kurulan angajmanlar ve medya ve eğitim alanı dahil olmak üzere atılan farklı adımlar da değerlendirilmektedir. Çalışmada 2009 yılında başlayan demokratik açılım ele alınarak aynı yıl içerisinde Habur sınır kapısı geçişini takip eden olayların ardından daha önce atılmış olan ilk adımların başarısız olarak sonuçlanmış olması incelenmiştir. Yazar daha sonra çatışmanın tekrar başlaması ve Oslo Sürecini ele alarak, 2013’te PKK’nin Türkiye sınırları dışına çekilmesi girişimlerine kadar İmralı Adasında yürütülen görüşmelere katılan aktörlerin süreçteki rolünü değerlendirmiştir. Çözüm sürecinde ilerlemenin düşüşe geçtiği görülmüş, 2015’te çatışmanın tekrar başlaması ile süreç sona ermiştir. Yazar sürecin tüm bu farklı evreleri boyunca muhalefetin pozisyonunu da ele alarak, çözüm sürecinin yeniden başlaması için fırsatlar ve engeller konusunun da altını çizmiştir.

Yazar, hükümetin üç girişiminin de sonuç olarak başarısız olmasına rağmen, bu dönemde süreç için olmazsa olmaz olan temellerin atılmış olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle, genel olarak bakıldığında kötümser bir yaklaşımdan ziyade, gelecekte benzer sorunların üstesinden gelebilmek için aslında bir dönem faydalı adımlar atılmış olduğu anlaşılmaktadır. Kürt sorununun bir terörizm ve güvenlik problemi olarak ele alınması, gelecekte atılacak adımların önünde bir engel oluşturmakla birlikte, yeni aktörlerin ortaya çıkması mevcut çıkmazdan bir çıkış yolu sağlayacaktır.

Bu çalışma, yazar ve Türkiye’de diğer farklı sesler tarafından DPI için hazırlanmış serinin bir parçası olarak, DPI’nın ülkedeki mevcut durumun, özellikle önemli bir siyasal değişimin yaşandığı bu dönemde demokratikleşme ve çözüm sürecinin değerlendirmesine katkı sunmayı amaçlamaktadır. Bölgesel ve uluslararası anlamda geniş kapsamlı değerlendirmeler Enstitü tarafından yayınlanmaya devam edecektir.

Sayın Görmüş Türkiye’de çok sayıda derginin genel yayın yönetmenliğini yapmış ve köşe yazıları yazmış bir gazeteci olmasının yanında medya eleştirmenliği alanında da uzun bir geçmişe sahiptir. Görmüş şu anda Serbestiyet’te köşe yazarlığı ve TV 5’de de bir televizyon programı yapmaktadır. Bu çalışmada beyan edilen değerlendirme ve fikirler yazarın kendisine aittir ve DPI’nın resmi görüşünü yansıtmaz.



Kerim Yıldız

İcra Kurulu Başkanı - CEO

Demokratik Gelişim Enstitüsü

I. SUNUŞ

Varlığı yüz yılı aşan ve hakkında devletin, siyasi partilerin, sivil toplum örgütlerinin sayısız rapor hazırladığı bir toplumsal sorunun çözümü doğrultusunda ilk somut adımların ancak 80 yıl sonra atılabilmiş olması, sorunun hem önemi hem de çözümünün güçlüğü hakkında bize çok şey söyler; Türkiye'nin Kürt sorunu işte bu türden bir sorundur.

Nitekim, bu somut adımların ilk kez atılmaya başladığı 2000'li yıllarda onlara paralel olarak ortaya çıkan engelleme çabalarının sertliği ve sürekliliği, sorunun çözümünün hiç de kolay olmadığını pratik düzeydeki tezahürlerini oluşturdu.

Yine de, sürecin umut kırıcı sonucuna ve o süreçte ortaya çıkan negatif tepkilere odaklanıp, gelecekteki çözüm hamlelerinde hayati rol oynayacak olumlu (hatta başlangıçta tahmin edilemeyecek kadar olumlu) eğilimler görmezden gelinmemelidir.

Gerçekten de, başta iktidar partisine oy veren muhafazakâr kitleler olmak üzere halkın kahir ekseriyeti, “Türklerin milliyetçi hassasiyetleri”ne işaret edip sorunun çözümünde köklü adımların atılmasına karşı çıkan kesimlerin propagandalarının hilafına sürece geniş bir destek verdi. O kadar ki, Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) ilk bakışta mutlak bir seçim yenilgisini garanti eder gibi görünen adımlarına rağmen (mesela PKK lideri Abdullah Öcalan'ın devlet tarafından muhatap alınması), barış süreçleri boyunca katıldığı bütün seçimleri farklı bir biçimde kazandı.

Halkın, 2012'nin son günlerinde ilan edilen Çözüm Süreci'nden çok önce iktidara verdiği mesajın “barışçı çözüm için her yol mubah, yeter ki çözümlü” olduğunun en dikkate değer nişânesi 12 Eylül 2010 Anayasa Referandumu oldu.

Başbakan Erdoğan, partisi ve iktidarı için hayati önemdeki bu referandumdan önce, hem de birkaç kez “Çözüm için örgütle de görüşülebileceğini” dile getirdi. Bu çok şaşırtıcıydı, çünkü “seçmendeki güçlü milliyetçi eğilimler” varsayımı geçerliyse, bu beyanlar referandumu çok büyük bir risk altına sokuyordu. İktidar, her iki muhalefet partisinin, yani Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ile Milliyetçi Hareket Partisi'nin (MHP) bu sözler üzerinden hükümeti sıkıştıracağını hesap etmemiş olamazdı; nitekim tam öyle oldu, muhalefet partileri AK Parti'yi teröristlerle işbirliği yapmakla suçladı. Siyaseten “doğru” davranış hiç değilse referanduma kadar beklemektir, fakat anlaşılan, Erdoğan bu radikal adımı atmadan önce “örgütle görüşme” alternatifini de referanduma sunmak istemişti.

Referandum yüzde 58'lik bir çoğunlukla onaylanınca, “seçmendeki güçlü milliyetçi eğilim” varsayımı da derin bir yara almış oldu. Yani 2010 Anayasa Referandumunu, bir yanı sıra Kürt Sorunu'nun çözümü doğrultusunda o güne kadar cesaret edilemeyen adımların atılmasının da zımnen onaylandığı bir referandumdu.

Muhafazakâr kitlelere vehmedilen milliyetçi eğilimlerin sanıldığı kadar güçlü olmadığını, varolduğu kadarıyla da kararlı bir siyasi liderliğin bu eğilimi yönetebileceğini gösteren sembolik göstergelerden biri de, iktidarın Çözüm Süreci'ni başlattığı 2013'ün ilk aylarında yayımlanan bir şiirdi... “Dağdan Onurlu İniş” başlığını taşıyan ve yakında silahları bırakmaları beklenen PKK'lılara hitaben yazılmış şiirin altında, muhafazakâr kesimlerin en sevilen şairlerinden biri olan Cahit Koytak'ın imzası vardı:

Gülün, gülün, gülün ne olur!

Yüksek sesle, kahkahalarla gülün!

Gülün, çünkü gülmeyi kimse yasaklayamaz.

*Balkonlara, pencerelere çıkın ve gülün!
Sokaklara, meydanlara dökülün
Ve gürül gürül yüksek sesle,
katıla katıla gülün!*

Gülün, çünkü gülmek herkesin ana dili,

*Dağlardan inin ve inerken gülün!
Mağaralardan çıkın
Ve çıkarken gülün, kocaman
kocaman kahkahalarla!
Dağdan taş yuvarlar gibi değil ama,
Yoksul ve cefakâr halkınıza
Balya balya düş yuvarlar gibi gülün,
Kimsenin bozamayacağı düşler!*

*Dağ gibi kahkahalarla gülün, dağ gibi gülün!
Dağları yürütür gibi gülün!
Dağları kahkahalarınızın içine gömün
Ve şehre dağlarla yürüyün,
Yürüyen dağlarla,
Yürürken gülen, gülmekten kırılan dağlarla!
Yürüyen dağ gibi kahkahalarla!
(...)¹*

Çözüm Süreci, böyle bir şiirin ya da benzeri radikal söylemlerin dahi dindar-muhafazakâr kesimlerde kayda değer tepkilere yol açmadığı bir psikolojik vasat yaratmıştı.

1 Cahit Koytak bu şiirini Taraf gazetesindeki köşesinde yayımladı. Gazetenin internet arşivi mahkeme kararıyla yayından kaldırıldığı için o yazıya ulaşamıyorum. Fakat şiirin tamamını şu linkte yer alan yazının içinde bulabilirsiniz: <http://m.marmarayerelhaber.com/Alper-GORMUS/13740-Dagdan-onurlu-inis>

Dindar-muhafazakâr kesimlerin Çözüm Süreci'nin mimarlarına verdikleri beklentilerin çok üstündeki destek, başlangıçta hükümetin seçim kaybetme korkusunu yenmesinde tayin edici bir rol oynadıysa da, süreç uzadıkça korkular yavaş yavaş geri gelmeye başladı. Bu sonuçta, a) iktidarın kendi hataları ve cesaret eksikliği, b) muhalefetin Kürt Sorunu'nu esasen bir terör sorunu olarak görmekteki ısrarı, c) Kürt siyasetinin legal ve illegal kanatlarının zaman zaman muhafazakârları huzursuz edecek davranışlar sergilemeleri önemli rol oynadı.

Kürt Sorunu, çözümsüz kaldığı sürece giderek daha fazla disiplinin yardımını gerektiren çok veçheli bir sorun biçimine bürünüyor.

Fakat bu çalışmanın Kürt Sorunu'nu multi-disipliner bir bakışla ele alma gibi bir iddiası yok. Soruna sadece siyaset düzeyinden bakmayı amaçlayan bu çalışma AK Parti iktidarı döneminde Kürt Sorunu'na tarafların (bir yanda iktidarın, öbür yanda legal-illegal Kürt siyasetinin) ve muhalefetin bakışıyla, bunların soruna bir çözüm bulma yolundaki etkilerine odaklanacak.

II. DEMOKRATİK AÇILIM SÜRECİNDE İKTİDAR VE KÜRT SİYASETİ

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AK Parti) 3 Kasım 2002 seçimlerini kazanıp tek başına iktidar olması, Kürt Sorunu'nun tarihsel temellerini ve sosyolojik veçhesini görmezden gelen, onu salt bir terör vakası olarak tanımlayan statükocu yaklaşımlar için alarm verici bir gelişme oldu. Çünkü bu nevezhur parti, gerek içinden çıktığı Refah Partisi'nin (RP) gerekse de öbür geleneksel partilerin sindiremeyecekleri birçok politika değişikliği vaat ediyordu; Kürt Sorunu da bu vaat alanının içinde yer alıyordu.

AK Parti, Kürt Sorunu'nda önceki iktidarlardan farklı bir çizgi izleyeceğine nişâne niteliğindeki ilk adımını hükümetin kuruluşunu izleyen on ikinci günde attı ve 19 Temmuz 1987'de 13 ilde ilan edilen Olağanüstü Hal (OHAL) uygulamasına son verdi (30 Kasım 2002).

Ne var ki bu, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın 12 Ağustos 2005'te Diyarbakır'da yaptığı ve zihinlere "Kürt sorunu benim sorunumdur" cümlesiyle kazınan ünlü konuşmaya kadar atılan ilk ve son ciddi adım oldu.

Bunun bir nedeni, çözüm iradesi her ne kadar önceki hükümetlerden daha güçlü olsa da, AK Parti iktidarının gelenek ve zihniyet bagajlarından kaynaklanan sınırlılıklarıydı.

Bir başka önemli neden ise, AK Parti'nin, hükümeti seçim dışı yöntemlerle devirmeye çalışan asker-sivil geleneksel bürokratik güçlerin eline bu yolla ilave bir koz vermeme yönündeki kaygılarıydı.

Nihayet, o dönemde Abdullah Öcalan'ın, askerlerin siyasetteki güçlü konumu nedeniyle Kürt Sorunu'nun sivil siyasetçilerle değil orduyla müzakere ederek çözülebileceğine dair geliştirdiği fikirler de 2005'teki Diyarbakır konuşmasından sonra neden somut adımların atılmadığını açıklayan faktörler arasında sayılmalı...

Kürt Sorunu'nun yakın tarihinde yer alan ve pek fazla bilinmeyen bu ara dönemi kısaca hatırlamak yerinde olur.

PKK, 1 Haziran 2004'te beş yıldır sürmekte olan tek taraflı ateşkes ilanını bozduğunu açıkladı. Gerekçe, "AK Parti'nin Kürt sorununa kayıtsız kalması" ve "Öcalan'ın İmralı'daki kötü maddi koşulları"ydı.

Böylece açılan yeni dönemin en ilginç gelişmelerinden biri de, Abdullah Öcalan'ın eski deniz subayı Sarp Kuray'ı kendi fikirlerini Türk medyasına anlatmak üzere görevlendirmesiydi. Böyle bir görevlendirmenin gerçek olamayacağına dair beliren kuşkular üzerine Öcalan avukatları aracılığıyla gönderdiği mesajda Sarp Kuray'ın "güvenilir biri" olduğunu söyledi ve görevlendirmeyi teyit etti.

Fakat Sarp Kuray'ın ziyaretler sırasında Öcalan'ı temsilen aktardığı fikirler görevlendirmeden de ilginçti. Kuray, Öcalan'ın avukatı olduğu söylenen biriyle birlikte ziyaret ettiği gazetecilere AK Parti'nin "Amerikancı ve gayri milli karakteri"ne vurgu yaparak, "Kürt Sorunu'nun çözümü için tarihsel bir fırsatın doğduğunu, devletin de çözüm istediğini, fakat iktidar partisinin çözümü bilerek engellediğini" anlatıyordu. Yani Öcalan o dönemde AK Parti'yi Kürt Sorunu'nun müzakere edileceği bir partner olarak değil de, sorunun önündeki en büyük engel olarak görüyordu.²

2 <https://t24.com.tr/haber/solun-cozum-sureci-karsisindaki-paralize-olmus-halinin-nedenleri,226250>

O ara döneme ait yine pek fazla bilinmeyen bir başka nokta da şuydu: Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne en fazla yakınlaştığı 2004-2005'te PKK, Avrupa Birliği (AB) üyesi bir Türkiye'yi de kendi tahayyülüne uygun bir çözümün önündeki engellerden biri olarak görme eğilimindeydi. (Türkiye, 17 Aralık 2004'te AB'den müzakere tarihi almış, 3 Ekim 2005'te de müzakerelere başlamıştı.) Bu, o dönemde Öcalan'ın da müstear kullanarak yazılar kaleme aldığı *Gündem* gazetesinin bir başyazısının da konusunu oluşturmuştu.

“Komplo ve Öcalan’a Yaklaşım” başlıklı başyazı, Öcalan'ın yakalanıp Türkiye'ye getirilmesinin (“Komplo Süreci”) başlangıç tarihi olarak kabul edilen 9 Ekim 1998'in yıldönümlerinde PKK'nın düzenlediği kitlesel protesto gösterilerinin 2004'teki sonucusunun sönük geçmesine dairdi. Başyazıya göre bunun en önemli nedenlerinden biri, Türkiye'nin AB ile kurduğu yoğun ilişkilerin Kürtler üzerinde yarattığı “sosyal, ruhsal ve düşünsel farklılıklar” olabilirdi:

“6. yıldönümünde Kürtler, çeşitli eylemler gerçekleştirdi. Özellikle Avrupa'da yaygın geçti. Ancak Türkiye'de aynı yoğunlukta geçmedi. Hatta belli alanlar dışında ciddi bir tepki, eylemlilik söz konusu olmadı... Çok sınırlı bazı etkinlikler gerçekleştirildi. Kürt demokrasi güçleri, özellikle kurumsal yapılar ve kadrolar, yıldönümünde komployu derinden hissetmedi... Bunun, Güney eksenli gelişme ve özellikle de AB süreciyle ilişkisi var mı? Bizce tartışılır. Bu iki olgunun, genelde Kürtler, özelde Kürt demokratik yapılarında sosyal, ruhsal ve düşünsel farklılıklar yaratıp yaratmadığı, soruna ve sürece bakış açılarını etkileyip etkilemediği önemli tartışma konusudur ve bizce tartışılmalıdır...” (*Gündem*, 12 Ekim 2004).

PKK içindeki bu tartışmayı, o dönemde örgütün AK Parti'yi bir çözüm partneri olarak görmemesinin nedenlerinden biri olarak zikretmek yanlış olmaz.

AK Parti'nin AB'ye en yakın, illegal Kürt siyasetinin ise biraz da bu nedenle AK Parti'ye en uzak olduğu bir momentte gerçekleşen Diyarbakır konuşması, başlıca iki açıdan ezber bozan bir niteliğe sahipti.

Birincisi: Eski başbakanlardan Süleyman Demirel “Kürt realitesini tanıyoruz” demişti ama, yaklaşımında, bu “realite”nin bir kimlik sorununu, onun da devletin çözmesi gereken bir anayasal sorun alanını imâ ettiğine dair bir netlik yoktu.

Başbakan Erdoğan, devleti temsil konumundan “Kürt Sorunu benim sorunumdur” deyince, bu doğal olarak devletin artık sorunu sahiplendiği, çözüm için de somut çaba göstereceği şeklinde algılandı.

İkincisi: Konuşmaya ezber bozucu karakterini veren ikinci nokta, devletin geçmişte yaptığı hatalara dairdi:

“Her ülkede geçmişte hatalar yapılmıştır. Her ülke geçmişinde zor günler yaşamıştır. Türkiye gibi büyük bir devlet ve güçlü ülkede pek çok zorluğun harmanından geçerek bugünlere geldik. O nedenle geçmişte yapılan hataları yok saymak büyük devletlere asla yakışmaz.

“Büyük devlet, güçlü millet kendisi ile yüzleşerek, hatalarını ve günahlarını masaya yatırarak geleceğe yürüme güvenine sahip millet ve devlettir. İktidarımız bu bilinçle ülkede hizmete soyunmuştur. Ben milletimin ve devletimin öz güvenine, tarih bilincine ve coğrafya şuuruna inanan bir kadronun Başbakanı olarak huzurunuzdayım.”³

3 <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/kurt-sorunu-benim-sorum-341847>

Devleti temsil konumundan dile getirilen bu sözler, değil soruna dair hatasını itiraf etmek, öyle bir sorunun mevcut dahi olmadığını on yıllar boyunca ısrar ede ede gelen bir devlet için çok önemli bir adımdı.

İlk somut hamle: Demokratik Açılım (2009)

Başbakan Erdoğan'ın 2005'teki Diyarbakır konuşması, hükümetin klasik devlet yaklaşımına karşı er ya da geç harekete geçeceğini ve somut adımlar atacağını açık bir biçimde göstermişti. O noktadan sonra, devlet içindeki çözüm karşıtı odakların bu adımların atılmasını engellemeye yönelik provokatif hamleleri şaşırtıcı olmazdı. Beklenen olay Diyarbakır konuşmasından birkaç ay sonra, 9 Kasım 2005'te Hakkâri'nin Şemdinli ilçesinde meydana geldi.

Sahibi eski PKK'lı olan bir kitapçıda patlayan bombanın sorumlusunun suçüstü yapılan resmi devlet güçleri olduğunun anlaşılması üzerine ertesi gün ilçede yüzlerce kişinin katıldığı protesto gösterileri yaşandı, çıkan arbedede iki kişi öldü. Bir gün sonra Yüksekova'da gerçekleştirilen protesto gösterisinde üç kişi daha hayatını kaybetti.

Şemdinli olaylarının bir provokasyon olduğunun açığa çıkması, hükümetin elinde devlet içindeki çözüm karşıtı güçlerin pozisyonunu zayıflatmada, onları teşhir etmede kullanılabilecek güçlü bir araca dönüşebilirdi. Fakat hükümet, kendisini henüz o güçlerle mücadele edecek kudrette görmüyordu. O nedenle bu olayı kullanmak yerine üstünü örtmeyi ve böylece kazandığı zamanı, devlet içinde kendi meşruiyetini olabildiği kadar geniş bir çerçevede tescil ettirmek yönünde kullanmayı tercih etti.

2007'deki Cumhuriyet Mitingleri'yle Cumhurbaşkanlığı seçimlerini bloke etme girişimlerinden bir sonuç alınamaması ve AK Parti'nin 2007 seçimlerinde yüzde 50'ye yakın bir oy çıkarması iktidarın kendine

olan güvenini artırdı. Cumhuriyet Başsavcısı'nın 2008'de AK Parti'yi kapatma talebi de Anayasa Mahkemesi'nde reddedilince, iktidar, Kürt Sorunu'yla ilgili inisiyatif alma gücünü kendinde bulabildi.

Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün İran'a (Mart, 2009) ve Prag'a (Mayıs, 2009) yaptığı ziyaretler sırasında gazetecilere yaptığı açıklamalar, o yılın Kürt sorununda bir "açılım" yılı olacağına dair ilk işaret fişegi olarak algılandı. Gül, İran'dan dönerken "Kürt sorununda iyi şeyler olacak"⁴ demişti, devamını Prag'a giderken ve dönerken uçakta gazetecilere yaptığı açıklamalarla getirdi: Gidiş yolunda "2009'da ana sorunlarda adım atmalıyız" derken, dönüşte doğrudan Kürt Sorunu bağlamında şöyle dedi:

"İyi gelişmeler olması lazım ve olabilir. Herkes, işin çok daha farkında. Önce böyle bir çalışma anlayışının olması lazımdı. Devletin içinde herkes birbiriyle çok daha açık seçik konuşuyor. Herkes derken, asker, sivil, istihbarat, hepsi için söylüyorum. Böyle bir ortamda iyi şeyler olur. O yüzden iyi şeyler olacak diyorum. Bir fırsat var, fırsatın kaçmaması lazım."⁵

Gül'ün sözlerine ön gelen ya da onu izleyen kimi gelişmeler, devletin ve Kürt siyasetinin legal ve illegal kesimlerinin, sorunu "silahlı bir isyan ve onu zor kullanarak bastırmaya çalışan devlet" tablosunun dışına taşımaya yönelik bir arzuya sahip olduklarını gösteriyordu.

Bu çerçevede, mesela Türkiye Radyo Televizyon Kurumu'nun (TRT) 2009'un başlarında Kürtçe yayın yapacak olan TRT ŞEŞ'i açmasını; hemen ardından İçişleri Bakanı Mehmet Ali Şahin'in cezaevlerinde Kürtçe konuşma yasağının kaldırılması için bürokratlara talimat

4 <https://www.ntv.com.tr/turkiye/gul-yeni-bir-cag-acilabilir,aNuGdhJCbkyTLdk63mODaA>

5 <https://www.cnnturk.com/2009/turkiye/05/09/kurt.sorunu.turkiyenin.birinci.sorunudur/525828.0/index.html>

verdiğini açıklamasını; Genelkurmay Başkanı İlker Başbuğ'un Nisan 2009'da dile getirdiği "dağdan inmeleri teşvik edecek yeni düzenlemeler" önerisini; PKK'nın lider kadrosundan Murat Karayılan'ın gazeteci Hasan Cemal'e verdiği söyleşiyi; Demokratik Toplum Partisi (DTP) Genel Başkanı Ahmet Türk'ün Cumhurbaşkanı Gül'ün açıklamasını "çok umut verici" bulmasını zikredebiliriz.

Bütün bunlar mutfakta bir yemeğin ön hazırlıklarının yapılmakta olduğunun habercisiydi. Yemeğin ocağa konulduğunun haberini ise Başbakan Erdoğan 23 Temmuz 2009'da verdi: "Kürt açılımını başlattık."

Erdoğan'ın bu tarihsel adımı atarken kullandığı cümleler ve dile getirdiği uyarılar, yalnız umudunu ve kararlılığını değil, girdiği işe gösterilecek hamaset yüklü tepkilerin büyüklüğünü hesap edebilen bir başbakanın içinde bulunduğu tedirginliği ve tereddütü de yansıtıyordu:

"Buna ister 'Kürt sorunu' deyin, ister 'Güneydoğu sorunu' deyin, ister 'Doğu sorunu' deyin, isterse yine son olarak adlandırılan 'Kürt açılımı' diyelim, ne dersek diyelim, bunun üzerinde bir çalışmayı başlattık."

"Tabii şu anda çok kişiler çıkıyor konuşuyor, konuşmalı. Demokratik bir ülkedir herkes konuşabilir. Ben şahsen partimin milletvekillerinin bu söylem birliğini zedeleyecek açıklamalarda bulunmasına hoş bakmam. Bugüne kadar ne çektiysek, bu söylem birliğini bozacak ifadelerden çektik. Çünkü ifadeye bir cümle bütün birlikteliğimizi, biliyorsunuz 'söz ola kestire başı' olur ki, biz buna gitmek istemiyoruz."⁶

İlk açıklamaya yansıyan tedirginliğin kuvveden fiile çıkması uzun sürmeyecek, gelişme için başlangıçta uygun görülen isim bile bundan nasibini alacaktı: "Kürt Açılımı" önce "Demokratik Açılım"a, o da "Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi"ne evrilecekti.

6 <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/kurt-acilimini-baslattik-12129354>

Başbakan'ın sonraki sözleri, hazırlığın çapının hayli geniş olduğunu ve devletin tamamını kapsadığını gösteriyordu:

“Şu anda da hükümet olarak bundan bir hafta önce MGK üyesi arkadaşlarımla bu konuda bir çalışma başlattık. İçişleri Bakanlığımıza bu görevi verdik ve bütün ilgili bakanlıklarla İçişleri Bakanlığımız görüşmelerini yapıyor, yapacak. Hazırlıklarını yapacak. Kurumlarla yapacak. Bunda Genelkurmay'ıydı, MİT'ti vesaire tüm bunlarla görüşmelerini yapmak suretiyle, bunun yanında bölge milletvekilleriyle görüşmelerini yapacak.”

Sürecin bundan sonrası İçişleri Bakanı Beşir Atalay'ın koordinasyonunda yürütüldü. Atalay'ın konuyla ilgili düzenlediği çalıştaylardan kamuoyunda en fazla tartışılanı, 1 Ağustos 2009'da gazetecilerin ve aydınların katılımıyla Polis Akademisi'nde gerçekleştirildi.⁷

Sürecin akamete uğrayacağı 19 Ekim 2009 Habur olaylarına kadar yaşanan olumlu ve olumsuz gelişmeleri şöyle sıralayabiliriz:

5 Ağustos: Başbakan Erdoğan ve DTP Başkanı Ahmet Türk biraraya gelerek Demokratik Açılım'ı ele aldılar.⁸ Erdoğan'ın toplantıya “AK Parti Genel Başkanı” sıfatıyla katıldığı açıklandı.

11 Ağustos: Cumhurbaşkanı Gül, Bitlis ziyareti sırasında Güroymak yerine, ilçenin iptal edilen orijinal Kürtçe adı olan “Norşin”i kullandı. Gül'ün sözleri ülkede tartışma ve heyecan yarattı.⁹

O günlerde Demokratik Açılım konusunda AK Parti ile DTP arasındaki en önemli ihtilaf, sürecin gerçek taraflarının kimler olduğuyla sürecin nasıl yürütüleceği üzerine odaklanmıştı. DTP, silahın Kürt Sorunu'nda

7 <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/flas-isimlerle-kurt-acilimi-calistayi-12196814>

8 https://www.bbc.com/turkce/haberler/2009/08/090805_erdogan_turk

9 <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/guroymakta-norsin-heyecani-12250407>

bir araç olarak kullanılmasının önüne geçmek isteyen bir hükümetin gerçek muhataplarla çalışması gerektiğini söylüyor ve doğrudan Öcalan'la görüşülmesini tavsiye ediyordu. Öcalan da avukatları aracılığıyla 15 Ağustos 2009'da bir yol haritası açıklayacağını duyurmuştu. Ne var ki hükümet, bu haritanın açıklanmasına izin vermedi.

Bu dönemde olumlu ve olumsuz hamleler, Başbakan'ın süreci başlatırken hissettirdiği tedirginliği yansıtacak şekilde atbaşı gidiyordu.

Mesela yılın ilk günlerinde başlatılan cezaevlerinde Kürtçe konuşma yasağının kaldırılması yönündeki çalışmalar bu dönemde sona erdi ve yasak tümüyle kaldırıldı.

Bu döneme dair bugün bile zihinlerden silinmeyen ve AK Parti iktidarının çözüm iradesiyle uyuşmamasına rağmen ısrarla sürdürdüğü iki uygulamaya burada değinmek yerinde olur.

Bunlardan biri, 29 Mart 2009 yerel seçimlerini izleyen günlerde başlatılan Kürdistan Topluluklar Birliği (KCK) tutuklamaları ve özellikle de tutukluların birbirlerine bağlanmış olarak görüntülenip kamuoyuna servis edilen fotoğraflarıydı.

Yine iktidarın çözüm iradesine rağmen, güvenlik kuvvetlerine taş attıkları gerekçesiyle cezaevlerine konan binlerce çocukla ilgili beklenen yasanın bir türlü çıkartılmaması da izahı güç bir duruma işaret ediyordu.

Terörle Mücadele Kanunu (TMK) mağduru çocuklar, salt onların serbest bırakılmaları için kurulan Çocuklar İçin Adalet Çağrıcıları'nın yıllar süren çabaları sonucunda ilgili yasanın Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden (TBMM) geçirilmesi sayesinde ancak 2010'un ortalarında özgürlüklerine kavuşabildiler.

19 Ekim 2009, Habur: Sonun başlangıcı

19 Ekim 2009'da Kürdistan İşçi Partisi (PKK) mensubu 34 kişilik bir grup Abdullah Öcalan'ın çağrısına uyarak Habur sınır kapısından Türkiye'ye girip güvenlik güçlerine teslim oldular. PKK'nın Kandil ve Mahmur kamplarındaki mensuplarından oluşan grup, Şırnak'ın Silopi ilçesinde 50 bin kişiyi bulan bir kalabalık tarafından karşılandı. Gruptakiler gözaltına alınmadı, hatta Başbakan Erdoğan bir gün sonra, "Dün Habur sınır kapısında yaşanan manzara karşısında umutlanmamak mümkün mü? Bu bir umuttur, Türkiye'de bir şeyler oluyor, iyi güzel şeyler oluyor" diye konuşmuştu.¹⁰

Ne var ki karşılamayı yansıtan fotoğraflar ve videolar, Demokratik Açılım'ı daha fazla ilerlemeden durdurmak isteyenlerin eline büyük bir koz verdi. Yürütülen propaganda sayesinde PKK'lıları karşılayanlar kamuoyuna "barışa sevinen" insanlar olarak değil de devletin "yenilgisini" kutlayan PKK destekçileri olarak yansıtıldı. O noktadan itibaren hükümet, süreci Habur öncesi günlerde ortaya koyduğu kararlılıkla savunamaz hale geldi.

Habur travmasının yaşandığı günlerde Diyarbakır Belediye Başkanı olan Osman Baydemir, kriz iyi yönetilseydi olayların daha farklı gelişebileceğini, ortaya çıkan durumda kendisinin de hatalarının olduğunu söylemiş, yapmak isteyip de yapamadığı bir hamleden dolayı pişmanlığını şöyle dile getirmişti:

"Bence Kürdün Kürde propagandasına gerek yok. Türk halkının bu gruba bakış açısı ve algısı diğer tümüne sirayet edecekti. O halde bizim bu barış grubunu hakikaten Türk halkının vicdanına hitap edecek bir pozisyona getirmemiz lazımdı. Mesela bence Van'daki, Cizre'deki toplantılara gerek yoktu. Dolayısıyla ben gelen gruba şunu önerdim:

10 <https://www.ntv.com.tr/turkiye/erdogandan-pkklilara-ulkenize-donun,D1V27KEtjkGmN1C6V8wv5Q>

Sizden sekiz kişilik grup, artı sekiz tane Türk aydınıyla beraber sessiz sedasız Mevlana Celaleddin Rumi'nin mezarını ziyaret edelim. 'Gel, kim olursan ol gel' diyene gidelim ve 'Biz geldik' diyelim. 'Kimliğimizle geldik, barış için geldik' diyelim."

"Orada bu iki cümlelik mesajı verelim, akabinde Türkün de Kürdün de ortak değeri olan Ahmed Hani'nin mezarına gidelim ve orada 'Mem'in Zîn'e Zîn'in Mem'e olan aşkı kadar biz ülkemizin geleceğine ve özgürlüğüne âşığız, bunun için geldik' diyelim. Hep beraber son olarak da Çanakkale'ye gidelim. Hem Kürdün hem Türkün mezarına karanfil bırakalım ve diyelim ki 'Bizim ecdadımız burada, bu ülkenin kuruluşu için çaba sarfetti. Bize haksızlık yapıldığı için biz böyle bir yola girdik, ama nihayetinde artık bu kulvarı değiştiriyoruz, dedelerimizin, atalarımızın kurmuş olduğu bu devleti hep beraber demokratikleştireceğiz ve hep beraber ilelebet yaşatacağız."

"Dedim, ama ısrarcı olmadım. Belki daha fazla ısrarcı olmalıydım, belki arkadaşlarımı buna ikna etme konusunda daha çok çaba sarf etmeliydim ve bunu mutlaka sağlamalıydım. Ama asıl belki de hükümetin bunu yapabilmemiz için o kapıyı bize açık tutması gerekiyordu. Bunu yapmamıza izin vermediler."¹¹

Süreç Habur'la birlikte sendelemiş fakat çökmemişti. Hatta Başbakan Erdoğan bundan bir ay kadar sonra, 15 Kasım 2009'da "Milli birlik ve kardeşlik projemiz bir hedeftir. Demokratik Açılım süreciyle bu hedefe ulaşacağız" diyecekti.¹² (Açılım sürecinin ite kaka da olsa 12 Haziran 2011 seçimlerinin sonrasına kadar sürdüğünü söylemek yanlış olmaz).

11 <http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/devrim-sevimay/pkk-yi-hep-beraber-silahsizlandiralim-1184448>

12 <http://www.milliyet.com.tr/siyaset/basbakan-erdogan-milli-birlik-projesi-bir-hedeftir-1162249>

Habur'dan sonra gerek devletten gerekse de bazı toplumsal kesimlerden gelen tepki ve direnişler hükümeti ürkütmüştü.

Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) muhalefeti, özellikle Habur'daki tablonun Türklerin Kürt kardeşleriyle aralarında kurduğu bağı zayıflatan bir etki yaptığını, bunun sorumlusunun da hükümet olduğunu savunuyorlardı.

Bu savunma, sürecin sağ ve salim olarak sonuna kadar gitmesi durumunda kaçınılmaz olarak varılacak olana, yani Kürtlerin ve Kürtlerin eşit vatandaşlığına razı olunmayacağına ilanıydı. Yani bir anlamda, “Beni, eşitim görmediğim fakat sevip şefkat duyduğum Kürt kardeşimle eşit kılarırsanız, ona olan sevgim ve şefkatim azalır” denmiş oluyordu. Bu yönüyle Demokratik Açılım, bundan sonraki muhtemel çözüm girişimlerinin asıl hangi noktada tıkanacağını da gösteriyordu. Çünkü Kürtlerin talebi sanıldığı gibi kardeşlik ve sevgi değil eşitlik ve saygıydı ve bu noktaya varılamadığı sürece çözüm kaf dağının arkasındaydı.

Habur travmasının ortaya çıkardığı psikolojik zemin, çözüm karşıtı hamlelerin de yolunu açtı. Anayasa Mahkemesi yılın son günlerinde, 11 Aralık 2009'da DTP'nin kapatılmasına karar verdi. (DTP'nin milletvekilleri, partilerinin kapatılmasından sonra, 3 Mayıs 2008'den beri faaliyette olan Barış ve Demokrasi Partisi'ne-BDP katıldılar.)

Fakat gerek AK Parti gerekse de legal-illegal Kürt siyaseti henüz süreçten umutlarını kesmemişlerdi. Abdullah Öcalan 10 Ocak 2010'da avukatları aracılığıyla gönderdiği mesajda, “Demokratik açılım açısından önemli bir çözüm fırsatının heba edildiğini; ancak henüz geç olmadığını” belirten Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'e hitap etti. Öcalan'ın mesajı, o günlerdeki azalmakta olan iyimserlikle çoğalmakta olan kötümserliği birlikte yansıtıyordu:

“Eğer bu süreçte çözüm geliştirilmezse, barışçıl çözüm dışındaki yollar güçlenir. Ben burada KCK’yi de uyarıyorum, devleti de uyarıyorum; demokratik çözüm ve barışçıl süreç geliştirilmezse katı-milliyetçi Ergenekoncu çizgi Kürt-Türk çatışmasını yaratır, bunlar acımasızdır, halkları birbirine boğazlatırlar.”¹³

Hükümet, BDP’nin taleplerini geri çevirerek Öcalan’la doğrudan temas kurmayı reddetse de 2010’un ilk günlerinden itibaren reform niteliğinde adımlar atmaya devam etti.

Beşir Atalay, 16 Ocak 2010’da basında daha ziyade “Çözüm Paketi” olarak anılan “İnsan Hakları Paketi”nin başlıklarını açıkladı. Buna göre; cezaevlerinde Kürtçe gibi farklı dil ve lehçelerde görüşme yapılmasının önündeki bütün engeller kaldırıldı; özel televizyon kanallarının istedikleri dilde 24 saat yayın yapmasına izin verildi; Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK), farklı dil ve lehçelerde enstitü ya da araştırma merkezi kurulabileceği yönünde karar aldı; Yaşayan Diller Enstitüsü kuruldu; yol kontrollerinin azaltılması ve yayla yasaklarının asgari seviyeye indirilmesi yönünde valiliklere genelge gönderildi.¹⁴

Hükümet’in, muhalefetten gelen bütün uyarılara ve suçlamalara rağmen attığı adımı henüz geri çekmediğini gösteren bir başka gelişme, 8 Şubat 2010’da geldi. AK Parti Genel Başkan Yardımcısı Hüseyin Çelik, “Ya biz bu meseleyi çözeriz ya da bu mesele bizi çözer” diyerek, partisinin Kürt Sorunu’nun hayati öneminin farkında olduğunu bir kez daha gösterdi.

Başbakan Erdoğan da 21 Şubat 2010’da sanatçılarla birlikte bir araya geldi ve onlardan “Açılıma omuz vermelerini” istedi.¹⁵

13 <https://www.haberler.com/konusmazsam-kan-govdeyi-goturur-haberi/>

14 <https://www.cnnurk.com/fotogaleri/turkiye/baslangictan-bugune-gun-gun-cozum-sureci>

15 https://www.takvim.com.tr/guncel/2010/02/20/basbakan_erdogan_sanatcilardan_ne_istedi

Fakat çözüm sevincinin harareti azalmıştı, belli ki süreç bir süre sonra tamamen sönümlenecekti.

Demokratik Açılım sürecinin kazanımları

Demokratik Açılım süreci Kürt Sorunu'nun çözümü yolunda önemli kazanımlar sağladı. Her şeyden önce mesele tabu olmaktan çıktı ve bütün boyutlarıyla tartışılmaya başladı.

Kürt kimliği kesin olarak tanındı, devletin inkâr dili değişti. Sorunun aktüel tezahürlerinin ortaya serilip tartışılması, devlet politikalarından kaynaklanan geçmiş travmaların da ortaya serilip tartışılabilir olmasını mümkün kıldı. Geçmişte katliam boyutunda şiddet uygulamalarının yaşandığının geniş kamuoyunun bilgisi haline gelmesi, Kürtler söz konusu olduğunda kamuoyunun gözünde beliren perdeyi araladı, psikolojik eşğin aşılmasını sağladı.

Süreç içinde süreç: Oslo

Habur'u izleyen aylarda çatışmalar yeniden başladı. Aslında görünürdeki tablo sürecin idamesinin çok zor olduğunu gösteriyordu, fakat hükümetin bu tabloya rağmen umudunu yitirmemesi ve 2010'da ve 2011'in ilk yarısında olumsuzların yanı sıra dozu düşmüş olsa da olumlu mesajlar da vermesinin nedeni bir buçuk yıl kadar sonra, 13 Eylül 2011'de basına sızdırılan bir ses kaydıyla anlaşıldı.¹⁶ Ses kaydına göre, Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) ile KCK yöneticileri Kürt Sorunu'nda bir çözüme ulaşmak amacıyla uzun bir süre boyunca görüşmüşlerdi:

“Yayınlanan ses kaydında Hakan Fidan'ın, hem Öcalan'la hem PKK'lılarla Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın talimatıyla ve 'özel temsilcisi' sıfatıyla görüştüğü ifade ediliyordu. Ses kaydı(ndan,

16 <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/pkk-ile-mit-in-oslo-gorusmesi-sizdi-iddiasi-18726260>

görüşmelerin) MİT Müsteşarı Hakan Fidan, MİT Müsteşar Yardımcısı Afet Güneş, KCK üyesi Mustafa Karasu, PKK üyesi Sabri Ok, Kongra-Gel Başkan Yardımcısı Zübeyir Aydar ve koordinatör ülke temsilcileri arasında geçtiği¹⁷ anlaşılıyordu.

Ses kaydı, görüşmelerin tam olarak ne zaman başlayıp ne zaman bittiği konusunda net bir fikir vermiyordu. Sonrasında yürütülen tahminlere göre, Oslo görüşmeleri Demokratik Açılım'ın Habur'la birlikte gerileme sürecine girmesinden sonra, yani 2009 sonlarında başlamış, Temmuz 2011'de 13 asker ve 7 PKK'lının ölümüyle sonuçlanan Silvan çatışmasıyla da bitmişti.

Ses kaydı yayımlandığında hükümetten herhangi bir itiraz gelmedi. Başbakan Erdoğan, bir süre sonra sızıntıyı gündeme getirip bundan PKK'yı sorumlu tuttuğunda da herhangi bir düzeltme yapmadı ve böylece Oslo görüşmelerini zımnen teyit etmiş oldu.

Görüşmeler, PKK'nın 13 Ağustos 2010'da ilan edip 30 Eylül'de bir ay süreyle uzattığı tek taraflı ateşkesi 2011'deki (12 Haziran) genel seçimlere kadar bir kez daha uzatmasını da önemli ölçüde açıklıyordu.

Böylece AK Parti, kendisi için çok önemli olan 12 Eylül 2010 referandumuna ve 12 Haziran 2011 genel seçimlerine ateşkes koşullarında girebildi.

Ses kaydından bir yıl sonra, 18 Eylül 2012'de bu kez CHP Genel Başkan Yardımcısı Haluk Koç AK Parti ile PKK arasında imzalandığını öne sürdüğü "Oslo Mutabakat Metni" başlıklı bir belge açıkladı. AK Parti'nin varlığına itiraz etmediği belgeye göre, tarafların, "Demokrasi, insan hakları ve evrensel hukuk ilkeleri temelinde Kürt Sorunu'nun çözümünde diyalog ve müzakere yolunun esas alınması konusunda

17 <https://www.cnnturk.com/fotogaleri/turkiye/baslangictan-bugune-gun-gun-cozum-sureci>

görüş birliğine ulaş(tıkları) ve bir an evvel müzakerelere başlamanın gerekliliğine inan(dıkları)” kayıt altına alınmıştı.¹⁸

Dokuz maddelik mutabakat metninin bazı maddeleri de şöyleydi:

- Taraflar, bugüne kadar Oslo ve İmralı süreçlerinde vurgulanan Kürt Sorunu'nun kalıcı çözümüne yönelik temasların sürdürülmesi ve yürütülecek çalışmaların Anayasal ve yasal çerçevede sonuçlandırılmasının esas alınmasının gerekliliği konusunda varılan mutabakatları teyit ederler.
- Taraflar, aynı süre içinde yukarıda adı geçen taslaklarda zikredilen Anayasa Konseyi, Barış Konseyi, Hakikat ve Adalet Komisyonu için isim düzeyinde çalışma yaparlar ve netleştirdikleri isim önerilerini sunarlar.
- Kürt Sorunu'nun nihai çözümünün ancak çatışmasızlık zemininde gerçekleşebileceğinden hareketle tüm askeri, siyasi ve diplomatik operasyonların ve eylemlerin durdurulması ve uygun tedbirlerin karşılıklı geliştirilmesi esastır. Bu çerçevede taraflar, 15 Haziran 2011'e kadar her türlü operasyon ve askeri eylemlerini durdururlar.
- Taraflar, müzakereleri derinleştirmek ve gündemdeki konuları tartışmak üzere hazırlıklarını yaparak 2011 Haziran ayının ikinci yarısında bir araya gelmeyi kararlaştırmışlardır.

Oslo zabıtlarının sızmasıyla birlikte anlaşıldı ki, 2010 referandumundan önce Başbakan Erdoğan'ın Kürt Sorunu'nun çözümü ile ilgili olarak gerekirse örgütle de görüşülebileceğine dair açıklamaları aslında bir hazırlığın değil, bir olgunun ifadesiymiş; yani zaten taraflar arasında görüşmeler yapılmaktaymış.

18 <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/chpli-koc-oslo-mutabakat-metnini-acikladi-21496907>

Bir Türkiye Cumhuriyeti başbakanının kamuoyu önünde böyle bir ihtimalden söz etmesi, Erdoğan'ın bunu dile getirmesinden önce hayal bile edilemezdi. Böyle bir açıklama yapan bir başbakanın, katılacağı ilk seçimde ağır bir yenilgiye uğrayacağı düşünülürdü. Üstelik genel seçimden önce bir de iktidarın kendi açısından hayati bulduğu bir Anayasa referandumu vardı.

Erdoğan'ın referandumdan önce hem de birkaç kez bu ihtimali dile getirdiği halde “evet” oylarının yüzde 58'i bulması muhakkak ki o sırada sürmekte olan Oslo görüşmeleri için hükümete ilave bir cesaret sağlamıştır. Fakat bu sonuç asıl, “Kürt Sorunu'ndaki Türk sorunu” diye ifade edilen ve çözüm için çalışan siyasetçileri korkutmaya matuf argümanın o kadar da kuvvetli olmadığını göstermesi açısından önemliydi.

Kürt meselesindeki Türk meselesi, sorunu ele alan siyasetçilerin Türklerin “kırmızı” hassasiyetlerini gözetmemeleri durumunda ortaya çıkacak olumsuz sonuçları anlatmak üzere kullanılan bir tanımdı. Şüphesiz en “kırmızı” hassasiyet de “terör örgütüyle doğrudan görüşmek”ti.

İşte Başbakan bunu telaaffuz ederek referanduma gitmiş, buna rağmen referandumdan büyük bir zaferle çıkmıştı.

Aslında Erdoğan böylece gerektiğinde böyle bir adım atıldığında toplumun buna onay verip vermeyeceğini de ölçmek istemiş, bunu da referanduma örtük bir madde olarak sunmuştu.

Kamuoyuna açık Demokratik Açılım'la aynı anda gizli Oslo görüşmelerinin de çökmesinden iki yıl sonra çözüm için örgütün lideri Abdullah Öcalan'la kamuoyunun bilgisi dahilinde görüşmelere başlanması, biraz da referandumdan çıkan bu sonucun verdiği özgüvenle mümkün olacaktı.

III. ÇÖZÜM SÜRECİ'NDE İKTİDAR VE KÜRT SİYASETİ

PKK'nın 12 Haziran 2011 seçimlerine kadar uzattığı ateşkes fiili olarak 14 Temmuz 2011'deki Silvan saldırısıyla bitti. Bu, aynı zamanda Oslo sürecinin de sonuydu. Aynı gün Demokratik Toplum Kongresi (DTK) özerklik ilan etti.

Silvan'ı ve özerklik ilanını izleyen iki hafta içinde Abdullah Öcalan İmralı'da avukatlarıyla son kez görüşürdü ve Öcalan için Çözüm Süreci'ne kadar devam edecek bir tecrit dönemi başladı. Bu aynı zamanda Türkiye'nin güneydoğusunda yeniden kanlı bir çatışma sürecinin başlaması anlamına geliyordu.

Türk Silahlı Kuvvetleri'ne (TSK) bağlı savaş uçakları 2011'in son günlerinde, geçimlerini kaçakçılıkla sağlayan Roboski köylülerini bombardımana tuttu, 34 köylü hayatını kaybetti. Hükümet ve ordu, bombalamanın yanlışlıkla yapıldığını açıkladı, ancak ölümlerden dolayı özür dilenmemesi Kürtler arasında büyük bir hayal kırıklığına ve öfkeye yol açtı. Roboski olayı zamanla, muhtemel yeni bir barış sürecinin önündeki en büyük duygusal engellerden biri haline geldi.

Öte yandan siyaset de kendisinden herhangi bir çözüm girişiminin sâdir olabileceğine dair umut vermiyordu: İdamın geri getirilmesi ve dokunulmazlıkların kaldırılması, o günlerin gözde siyasi konuları arasındaydı.

7 Şubat 2012'de yaşanan bir gelişme, siyasetin Kürt Sorunu'nu çözme çabalarının ne tür maliyetlerinin olabileceğini gösterdi ve bu yönüyle yeni çözüm çabaları için umut kırıcı oldu. Bu gelişme, MİT Müsteşarı Hakan Fidan ile eski Müsteşar Emre Taner ve eski Müsteşar Yardımcısı

Afet Güneş'in Oslo Görüşmeleri'ndeki rolleri nedeniyle Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından şüpheli sıfatıyla ifadeye çağrılmalarıydı. Fidan ifadeye gitmedi, onun yerine Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ile görüşmek üzere Çankaya'ya çıktı.

2012 yılı kanlı çatışmalarla geçti. Sonbaharda (12 Eylül 2012) cezaevlerindeki PKK'lı mahkûm ve tutuklular Öcalan'a uygulanan tecridin kaldırılması için ölüm orucuna başladılar. Bu eylem, çözüme dair karamsar yaklaşımların biraz daha güçlenmesi sonucunu doğurdu.

Aralık 2012'de Öcalan cezaevlerinde sürdürülen ölüm oruçlarının sona erdirilmesi talimatını verdi ve ölüm oruçları kısa süre içinde bitirildi.

Bu durumun yarattığı olumlu psikoloji, yeni bir süreç için umut verse de, Başbakan Erdoğan'ın 28 Aralık 2012'de TRT'nin canlı yayınında yaptığı açıklama herkes için sürpriz oldu. Çünkü Erdoğan açıklamasında devletin Öcalan'la doğrudan görüşmeler yapmaya başladığını ilan ediyordu:

“Bir istihbarat görevi gereği bir adım atacak ve soruşturma açılacak. Bu çok ciddi bir yargı vesayetiydi. (Başbakan, Oslo görüşmelerine katılan MİT görevlilerinin 2 Şubat 2012'de savcılığa ifade vermeye çağrılmasını hatırlatıyor. -A. G.) Vesayetçiliği ortadan kaldırmadan bir yere varamazsınız. Ben risk alıyorum, müsteşarım risk alıyor. Başına her şey gelebilir. Görüştükleri kişiler malum. Ben siyasetçi olarak bu görüşmeyi yapamam, ama onların eli ayağı durumu olan devletteki ajanları, temsilcileri vardır ve bunları yapar. Ada ile de görüşür, adanın kanaatlerini, düşüncelerini arar, sorgular. (...) Adayla görüşmeler halen var. Çünkü netice almamız lazım. Bunun ışığını görüyorsak adımı atmaya devam ederiz.”¹⁹

¹⁹ <https://www.haberturk.com/gundem/haber/807198-imraliyla-gorusuyorus>

Öcalan'la kamuoyunun bilgisi dahilindeki ilk görüşme, Başbakan'ın açıklamasını izleyen ilk hafta içinde, 3 Ocak 2013'te gerçekleştirildi: Demokratik Toplum Kongresi (DTK) Eş Başkanı Ahmet Türk ve BDP milletvekili Ayla Akat'tan oluşan ilk Çözüm Süreci heyeti Öcalan'la görüşmek üzere İmralı adasına gitti.

9 Ocak 2013'te, Kürt Sorunu'nu çözmek amacıyla atılan önceki adımların başına gelen şey henüz iki haftasını bile doldurmeyen bu son inisiyatifin de başına geldi: PKK'nın kurucu üyelerinden Sakine Cansız, iki kadın arkadaşı ile birlikte Paris'te öldürüldü.

24 Ocak 2013'te Meclis'e sevk edilen bir kanun tasarısının kabul edilmesiyle, sanıklara mahkemelerde adadilleriyle savunma hakkı tanındı.

Erdoğan, 15 Şubat 2013'te, MİT'le Öcalan'ın İmralı'da yürüttüğü görüşmelerin o güne kadar olduğu gibi İmralı Süreci olarak değil, Çözüm Süreci olarak adlandırılmasının daha doğru olacağını söyledi. Süreç, o günden sonra bu adla anılmaya başladı.

Çözüm Süreci, Başbakan'ın süreci ilan etmesinden (28 Aralık 2012) iki ay sonra Öcalan'ın BDP heyetiyle İmralı'da gerçekleştirdiği 23 Şubat tarihli toplantı tutanaklarının 28 Şubat 2013'te Milliyet gazetesinde yayımlanmasıyla, Paris suikastından sonraki ikinci yol kazasını atlattı.

Tutanaklardaki bazı ifadeler kamuoyunun sürece karşı olan kesiminin istismar edebileceği bir içeriğe sahipti. Bu kesimler tarafından en fazla işlenen bölümlerden birinde Öcalan, heyete karşı şöyle konuşuyordu:

“Ne ev hapsi ne de af, bunlara gerek kalmayacak. Herkes, hepimiz özgür olacağız. Şunu bilin ki bu hamlem komployu boşa çıkaracaktır. Ben komployu aşıyorum. Başarılı olursam, Ne KCK tutuklusunu kalır ne

başkası. Bu olmazsa 50 bin kişiyle halk savaşı olacak. Ölen ölecek, ben karışmıyorum. Yalnız, herkes bilmeli ki, ‘Ne eskisi gibi yaşayacağız, ne de eskisi gibi savaşacağız.’”²⁰

Hükümet kaynaklarının, “Gazetede yer alan metin bizim elimizdeki verilerle bire bir örtüşmüyor” şeklindeki açıklamalarına rağmen, yayımlanan tutanaklar beklendiği gibi süreç üzerinde olumsuz bir etki yaptı.

Yine de travma çabuk atlatıldı. Kürt siyasetçilerden oluşan heyetler, tutanakların sızmasından sonra da Öcalan’la görüşmeye devam ettiler.

Öcalan’ın PKK’ya çağrısı ve PKK’nın sınır dışına çıkması üzerine tartışmalar

Kamuoyunda sürece olan destek o kadar yüksekti ki, hükümet, Abdullah Öcalan’ın Newroz için hazırladığı konuşmanın televizyonlardan naklen yayımlanmasında bile sakınca görmedi. (AK Parti’nin bu konuşmayı izleyen haftalarda Çözüm Süreci’ne kamuoyu desteğini ölçmek amacıyla yaptırdığı araştırmada destek oranı yüzde 63 çıktı. 30 ilde 6 bin denekle yapılan araştırmaya göre, AK Partili seçmenlerin yüzde 85’i, BDP’lilerin yüzde 95’i, CHP’lilerin yüzde 51’i, MHP’lilerin ise yüzde 35’i çözüm sürecini destekliyordu.²¹)

Öcalan, Diyarbakır meydanında Türkçe ve Kürtçe olarak okunan ve TRT dahil çok sayıda televizyon kanalında canlı olarak yayımlanan Newroz mektubunda, 21 Mart 2013’ü “Silahlı direniş sürecinden, demokratik siyaset sürecine kapı(nın açıldığı)” bir gün olarak tanımlıyor, “artık silahlar sussun, fikirler konuşsun noktasına geldik” diyordu. Öcalan, bu

20 <https://t24.com.tr/haber/iste-imralidaki-gorusmenin-tutanaklari,224711>

21 <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/surece-destek-yuzde-63-23185307>

yaklaşımın bir parçası olarak da PKK'ya Türkiye topraklarını terk etme çağrısında bulunuyordu.²²

Öcalan'ın mektubunda yer alan “Türkler ve Kürtler İslam bayrağı altında bin yıl birlikte yaşadı” cümlesinin laik çevrelerde yarattığı rahatsızlığa Selahattin Demirtaş'ın verdiği cevap, aynı çevreler tarafından Kürtlerin AK Parti'ye yaklaşma manevrası olarak değerlendirildi.

Demirtaş'ın 26 Mart 2013'teki grup toplantısında sarf ettiği, sonrasında çok tartışılan cümleleri şöyleydi:

“(Öcalan'ın verdiği) Bazı mesajlar ısrarla çarpıtılmaya çalışıldı. Mektupta yer alan ‘1000 yıllık İslam bayrağı’ ifadesi gibi. O 1000 yıllık hukukta, katliam, zorlama, asimilasyon inkâr yoktur. O hukukun özü budur. Şimdi 1000 yıl önce o topraklarda Kürtler ve Türkler karşılaştıklarında, o toprakları birlikte yurt edindiklerinde, o halkları bir arada tutan şey İslamiyet'ti. Buna atıfta bulunmak niye rahatsız ediyor bazılarını? Bu gerçeği anlamadan, bu ortak köklerimizi anlamadan, hiç kimse kendine ‘Müslümanım’ da diyemez. O mesajda, ortak yaşam hukukunun gerçek kurallarına atıf vardır. Şimdi bazı çevreler, bu gerçeği ilk kez duymuş gibi feveran ediyor. Soruyorum, bunlar Türklerle Kürtlerin ilk kez Cihangir'de mi karşılaştığını düşünüyorlar?”²³

Gerek Öcalan'ın gerekse de Demirtaş'ın sözleri, iki ay kadar sonra başlayacak Gezi olaylarına Kürtlerin başlangıçta kitlesel olarak katılmamalarının ön işareti olarak değerlendirilecekti.

Öte yandan bu vurgular, bir yüzyıl boyunca benzer bir kaderi paylaşarak baskı altında tutulan iki sosyolojinin (Kürtler ve muhafazakâr dindarlar) ortak bir iradeyle kaderlerini değiştirme çabası içine gireceklerine dair

22 <https://tr.euronews.com/2013/03/22/abdullah-ocalan-in-mektubunun-tam-metni>

23 <https://www.dunyabulteni.net/politika/demirtas-turklerle-kurtler-ilk-kez-cihangirde-mi-karsilasti-h253278.html>

bir düşünceyi de kıskırtmıştı. Hatta, Demirtaş'ın grup toplantısındaki konuşmasından iki hafta sonra, 9 Nisan'da TBMM'de "Çözüm Komisyonu"nun CHP ve MHP'nin itirazına rağmen AK Parti ve BDP oylarıyla kurulması bu yaklaşımın sembolik bir örneği gibi algılandı.

PKK, 23 Mart 2013'te Öcalan'ın çağrısıyla ateşkes ilan etti. Fakat Öcalan'ın çağrısı, silahların Türkiye'de bırakılmasını içermiyordu.

Başbakan Erdoğan 29 Mart'ta, sınırı geçen PKK'lularla güvenlik güçleri arasında herhangi bir çatışmaya meydan vermemek için geçişlerin silahsız olması gerektiğini söyledi ve "Silahsız çekilme olmazsa güvenlik güçlerinin müdahale etmemesi yasal olarak mümkün değil" dedi.

Bu nokta, gerek BDP gerekse de PKK ile hükümet arasında derin bir görüş ayrılığı oluşturuyordu. Newroz öncesindeki son İmralı heyetinde yer alan BDP Genel Başkanı Selahattin Demirtaş, Erdoğan'ın sözlerini yorumlarken hükümetin birkaç gün içinde görüş değiştirdiğini söyledi ve geri çekilmenin yasal düzenleme olmaksızın yapılmasının ciddi sorunlar doğuracağını söyledi. Demirtaş'a göre, geri çekilmeyi de içerecek geniş bir yol haritası hazırlanmalı ve parlamentodan geçirilmeliydi.²⁴

3 Nisan 2013'te Çözüm Süreci'nin önemli adımlarından biri daha atıldı. Hükümet, Kürt Sorunu'nu ve Çözüm Süreci'ni halka anlatmak ve rıza sağlamak amacıyla 63 kişilik bir Âkil İnsanlar heyeti oluşturulduğunu açıkladı ve listeyi kamuoyuyla paylaştı. Yedi bölge için her biri dokuzar kişilik yedi heyet oluşturuldu ve heyetler 4 Nisan'dan itibaren Türkiye'yi dolaşmaya başladı.

9 Nisan 2013'te AK Parti ve BDP'nin desteğiyle TBMM'de "Çözüm Süreci Komisyonu" kuruldu.

²⁴ <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/caktirmadan-kisisel-guvenle-yurutme-saglikli-degil-22939481>

Geri çekilme başlıyor ve duruyor: Gezi olayları

Hükümet, 18 Nisan'da PKK'nın silahlı militanlarını Türkiye topraklarının dışına çıkarma sürecinde ortaya çıkabilecek ve süreci tehlikeye sokacak muhtemel çatışmaları önlemek için yeni bir formülü devreye soktu: İl İdaresi Kanunu'nda yapılan düzenleme ve İçişleri Bakanlığı'yla Genelkurmay Başkanlığı arasında imzalanan protokolle askerlerin operasyona çıkışları valilik iznine bağlandı.

25 Nisan 2013'te PKK yöneticisi Murat Karayılan'ın Kandil'de düzenlediği basın toplantısına yüzlerce gazeteci katıldı ve basın toplantısı televizyonlardan naklen yayımlandı. Çünkü Karayılan'ın bu basın toplantısında PKK'nın geri çekilme tarihini açıklaması bekleniyordu. Nitekim beklenen oldu ve Karayılan PKK'nın 8 Mayıs'tan itibaren çekilmeye başlayacağını duyurdu.

29 Mayıs 2013'te İstanbul'da başlayıp hızla bütün ülkeye yayılan Gezi olayları Kürt siyasi hareketini zor durumda bıraktı. Çünkü olaylar, Kürt siyasetinin çözüm partneri olan AK Parti hükümetini hedef alıyordu ve o nedenle Kürtler kendilerini, Gezi olaylarına katılmalarının Çözüm Süreci'ni olumsuz yönde etkileme ihtimalini gözetmek zorunda hissediyorlardı. Gezi'nin ilk günlerinde sıkça dile getirilen "Kürtler nerede" çağrısının nedeni buydu.

26 Haziran 2013'te Başbakan Erdoğan iki aya yakın bir süredir çalışmalarını yürüten Âkil İnsanlar heyetiyle Dolmabahçe'deki ofisinde bir araya geldi. Fakat hükümetin Gezi olaylarındaki tutumunu onaylamayan bazı heyet üyeleri toplantıya katılmadı. Gezi olaylarının yarattığı yeni siyasi psikoloji PKK'nın çekilme kararına da yansdı, PKK başlangıçtaki hızlı çekilmeyi zaman içinde yavaşlattı.

Dolmabahçe'deki Âkil İnsanlar toplantısının yapıldığı günlerde PKK, çekilmeyi tamamladığını öne sürüyordu. Kamuoyunda da böyle bir algı vardı. Fakat toplantıda başbakan bu bilgiye dayanarak kendisine sorulan “PKK çekildi, şimdi ne olacak” sorusuna “Sadece yüzde 15'i çekildi” cevabını verdi ve böylece taraflar arasında ciddi bir güven sorununun olduğu da açığa çıktı.

Temmuz 2013'ün başından itibaren süreci zehirleme istidadı gösteren yeni bir sorun baş gösterdi.

Murat Karayılan, PKK'nın çekilmeye başladığı 8 Mayıs'tan üç gün sonra yaptığı açıklamada kalekol adı verilen yüksek güvenlikli karakolların yapımının devam etmesiyle Çözüm Süreci'nin bağdaşmadığını ve bundan rahatsız olduklarını açıklamıştı. 2 Temmuz'da kalekol inşaatlarının durdurulması amacıyla başlatılan gösterilerin birinde göstericilerden Medeni Yıldırım hayatını kaybetti. Çözüm Süreci'nin başlamasından sonra ortaya çıkan bu ilk ölüm olayı sürecin geleceğine dair ciddi bir endişeye yol açtı.

Temmuz'dan itibaren iki taraf da karşı tarafın verdiği sözlere uymadığını öne sürmeye başladı. 5 Temmuz 2013'te Bese Hozat ile birlikte KCK eşbaşkanlığına getirilen Cemil Bayık 31 Temmuz'da *BBC Türkçe*'ye yaptığı açıklamada hükümetin 1 Eylül'e kadar müzakereler için adım atmaması durumunda çekilmeyi durduracaklarını, çekilenlerin de geri gönderileceğini söyledi. 9 Eylül'de de KCK çekilmenin durdurulduğunu açıkladı.

Fakat bu, sürecin çöktüğü anlamına gelmiyordu. Sürecin kesin olarak çöktüğü 22 Temmuz 2015'e kadar (o tarihte iki polis Urfa'nın Ceylanpınar ilçesinde yataklarında sabaha karşı öldürüldü) yaşanan en önemli gelişmeleri kronolojik olarak şöyle sıralayabiliriz:

Çözüm Süreci'nin sonbaharı

25 Eylül 2013: KCK-PKK, yaz aylarında İmralı'daki diyalog sürecinin müzakere aşamasına geçmesi gerektiği yönünde çağrılarda bulunmaktaydı. KCK Yürütme Konseyi Eşbaşkanı Cemil Bayık 25 Eylül'de, hükümetin bu taleplerini dikkate almaması durumunda süreci bitireceklerini açıkladı.

30 Eylül 2013: Başbakan Erdoğan basında bir süredir dile getirilen Demokratikleşme Paketi'ni açıkladı.²⁵ Erdoğan'ın “ne ilk ne de son” diye sunduğu pakette farklı dil ve lehçelerde siyasi propaganda yasağı kaldırılıyor, özel okullarda farklı dil ve lehçelerde eğitimin önü açılıyor, köy isimlerinin değiştirilmesi mümkün hale geliyor, ilkokullarda “andımız” kaldırılıyor, Kürtçe için önemli olan x, w, q harflerinin kullanılabilmesinin önündeki yasaklar kaldırılıyordu.

29 Ekim 2013: Cemil Bayık ilk kez görüşmelere üçüncü bir tarafın eklenmesi gerektiğini söyledi. İki hafta sonra (15 Kasım 2013) bu defa BDP milletvekili Gülten Kışanak tekraren, Çözüm Süreci'ndeki tıkanmanın ancak dışarıdan bir hakemin görüşmelere katılımıyla giderilebileceğini dile getirdi.

2 Aralık 2013: TBMM komisyonu süreçle ilgili 450 sayfalık bir rapor açıkladı.²⁶

3 Aralık 2013: Cemil Bayık, bahara kadar müzakerelerin başlamaması durumunda “Türkiye'de yeniden savaş olacağını” söyledi.

25 <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/basbakan-erdogan-demokratikleşme-paketini-acikladi-24817460>

26 <https://www.haberturk.com/gundem/haber/899853-olecek-ilk-cocuk-sizinki-olabilir>

11 Ocak 2014: Öcalan, kendisiyle görüşen İmralı heyetine, 17-25 Aralık'taki yargı operasyonlarını "darbe girişimi" olarak gördüğünü ve karşı çıkılması gerektiğini söyledi.²⁷

21 Ocak 2014: Suriye'deki Demokratik Birlik Partisi (PYD) Rojava'da demokratik özerklik ilan etti.

21 Mart 2014: Öcalan'ın "Biz direnirken korkmadık, barışırken de korkmayacağız" dediği Newroz kutlaması mektubu Diyarbakır'da okundu.

28 Nisan 2014'te BDP milletvekilleri, 27 Ekim 2013'te kurulan Halkların Demokratik Partisi'ne (HDP) geçtiler.²⁸

9 Haziran 2014: AK Parti'nin 6 Haziran'da Çözüm Süreci'ne yeni bir ivme vermek amacıyla Diyarbakır'da düzenlediği çalıştaydan üç gün sonra Diyarbakır'ın Lice ilçesinde "bayrak krizi" yaşandı. İlçede düzenlenen gösteride, göstericilerden biri 2. Hava Kuvvet Komutanlığı'nın duvarından atlayarak bahçedeki Türk bayrağını indirdi. Öcalan olayı "provokasyon" olarak niteledi ve PKK'dan eylemi soruşturmasını istedi.²⁹

11 Temmuz 2014: KCK ana davasında son iki tutuklu da tahliye edildi.

4 Ağustos 2014: Abdullah Öcalan, Çözüm Süreci'nde müzakerelerin başlatılmamasına tepki gösterdi, "sabır taşı çatladı" dedi.³⁰

27 <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/baluken-ocalan-17-aralika-surece-darbe-diyor-25552548>

28 Kürt partilerinin baştan bu yana kronolojik hikâyesi için: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-43019313>

29 <http://www.aljazeera.com.tr/haber/ocalandan-bayrak-yorumu-provokasyon>

30 <http://www.diken.com.tr/diyalog-surecinden-muzakere-surecine-gecilmedi-diyen-ocalana-gore-sabir-tasi-catladi/>

10 Ağustos 2014: Cumhurbaşkanı seçilen Erdoğan, başbakanlığında olduğu gibi cumhurbaşkanlığında da Çözüm Süreci'ne sahip çıkacağını açıkladı.

20 Ağustos 2014: MİT Müsteşarı Hakan Fidan İmralı'da Öcalan'la görüştü. Aynı gün Başbakan Yardımcısı Beşir Atalay görüşmelerin Avrupa ve Kandil'i de kapsamasını arzuladıklarını açıkladı.³¹

27-28 Ağustos 2014- Ahmet Davutoğlu AK Parti Genel Başkanı ve Başbakan oldu. Beşir Atalay yeni kabinede yer almadı.

30 Ağustos 2014: Genelkurmay Başkanı Necdet Özel basında yer alan “yol haritası” haberleriyle ilgili olarak, “Biz çözüm sürecine ilişkin yol haritasını bilmiyoruz, o çalışmanın içinde yokuz. Görürsek biz de görüşlerimizi söyleriz. Kırmızı çizgilerimiz aşılsa gerekeni söyleriz” diyerek rahatsızlığını dile getirdi.³²

15 Eylül 2014: Irak-Şam İslam Devleti (İŞİD) Kobani'yi kuşattı. Bir süre önce başlayan “Türkiye İŞİD'e destek veriyor” iddiaları bu gelişmeden sonra daha da hız kazandı. Bazı illerde başlayan yol kesme, mahkeme kurma gibi faaliyetlerde de artış gözlemlendi.

20 Eylül 2014: İŞİD'in Musul'daki konsoloslukta esir aldığı Türk görevliler ülkeye geri getirildi.

30 Eylül 2014: Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç Çözüm Süreci Kurulu oluşturulacağını açıkladı.

6-7-8 Ekim 2014: KCK ve HDP Kobani'deki gelişmeleri protesto amacıyla halkı “sokağa çıkmaya ve alan tutmaya” çağırdı. Bunun üzerine

31 <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/atalay-heyetimizin-kandil-ile-direkt-gorusmesini-arzu-ediyorum-27034339>

32 <https://www.cnnturk.com/haber/turkiye/genelkurmay-baskani-ozelden-cozum-sureci-mesaji>

başlayan çatışmalarda 40'tan fazla kişi hayatını kaybetti. Protestolar Öcalan'ın çağrısıyla sona erdi.³³

Öcalan bir yandan da Kobani ile Çözüm Süreci'nin ayrılmaz bir bütün olduğunu söyledi. Bu olaylar ve Öcalan'ın sözleri, Çözüm Süreci'nin akıbetinin Suriye'deki gelişmelerle doğrudan ilgili olduğu gerçeğini bir kez daha teyit etti.

11 Ekim 2014: Cemil Bayık, Eylül sonunda TBMM'den geçirilen Suriye ve Irak tezkerelerini savaş ilanı saydıklarını söyledi ve Türkiye'den çektikleri bütün güçlerini bu nedenle geri gönderdiklerini açıkladı.

5 Kasım 2014: HDP Eşbaşkanı Selahattin Demirtaş, Çözüm Süreci'nin ancak Öcalan ya da hükümetin "bitti" demesi durumunda sona ereceğini söyledi.

30 Ekim 2014: 24 yaşındaki Hava Astsubay Üstçavuş Necdet Aydoğdu, Diyarbakır'da eşi ile birlikte semt pazarında alışveriş yaparken öldürüldü. Bu olaydan beş gün önce de sivil kıyafetli üç rütbeli asker Yüksekova'da sokak ortasında öldürülmüştü. Bu iki olay toplumsal psikolojiyi ve dolayısıyla Çözüm Süreci'ni çok olumsuz yönde etkiledi.

17 Kasım 2014: 6-7-8 Ekim'deki olaylar nedeniyle askıya alınan Hükümet-HDP heyeti görüşmeleri yeniden başladı. Bu toplantıda, taraflar arasında yer alacak bir gözlemci heyetin kurulması konusunda anlaşmaya varıldığı yönündeki haberler basına sızdı.

23 Ocak 2015: Hükümet, Çözüm Süreci'nin canlanabilmesi için Öcalan'dan PKK'ya silah bırakma çağrısı yapmasını istedi. (2014'ün kasım ve aralık aylarında KCK ve PKK'dan peş peşe "silah bırakılmayacağı" haberleri gelmiş, Çözüm Süreci'ne duyulan inanç iyice

33 <https://www.cnnturk.com/haber/turkiye/hdpden-sokaga-cikin-cagrisi>

zayıflamıştı.) Öcalan, buna 10 maddelik, çok geniş alanları kapsayan bir talepler listesiyle karşılık verdi ve bunların yerine getirilmesi durumunda silah bırakma çağrısını yapacağını duyurdu. Hükümet, bu 10 maddeyi “silah bırakmamanın bahanesi” olarak değerlendirdiğini duyurdu.

28 Şubat 2015: HDP milletvekillerinin İmralı ile Kandil arasındaki gidiş gelişleri neticesinde 10 maddelik talepler listesi silah bırakmanın şartı olmaktan çıkartıldı. Bu metnin, hükümet üyelerinin de bulunduğu bir toplantıda okunmasıyla, yani bir anlamda yerine getirileceğinin garanti edilmesiyle yetinilmesine karar verildi. Hükümet üyeleriyle HDP heyetini bir araya getiren toplantı Dolmabahçe'deki Başbakanlık ofisinde yapıldı. Burada Öcalan'ın yazdığı metin ve PKK'ya yaptığı silahsızlanma kongresini toplama çağrısı okundu. Toplantı daha sonra Dolmabahçe Mutabakatı olarak anıldı.

Mutabakatın reddi, “halk savaşı”nın ilanı, Çözüm Süreci'nin kışı

Cumhurbaşkanı Erdoğan 22 Mart 2015'te “Dolmabahçe Mutabakatı”nı “doğru bulmadığını” ve bundan haberinin olmadığını açıkladı. Erdoğan, toplantıda Öcalan'ın 10 maddelik metninin yanı sıra hükümet tarafının başka bir metin okuduğunu, dolayısıyla ortada bir mutabakatın olmadığını söyledi.³⁴

Erdoğan gibi her şeyi kontrol ettiği bilinen bir liderin Dolmabahçe'deki toplantıdan haberinin olmadığını söylemesi şaşkınlıkla karşılandı, hatta bazı çevreler bunu inandırıcı bulmadı.

Nitekim bir süre sonra Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç, Cumhurbaşkanı'nın toplantıdan haberinin olmaması diye bir şeyin

³⁴ <https://www.amerikaninsesi.com/a/erdogan-dolmabahce-mutabakini-dogru-bulmuyorum/2690354.html>

söz konusu olmadığını, bütün gelişmelerin önceden, ayrıntılı olarak kendisine bildirildiğini açıkladı.³⁵

Erdoğan'ın Dolmabahçe toplantısına dair açıklaması, Çözüm Süreci'nin kışının başladığını ve yakında sona ereceğinin en güçlü işaretiydi. Fakat ondan önce, Dolmabahçe toplantısının hemen ardından Kürt siyasetinden de bu yöndeki karamsarlığı güçlendiren mesajlar gelmişti.

KCK adına konuşan Mustafa Karasu daha toplantının yapıldığı gün kadın, çevre vb. gibi devasa sorunları da içeren 10 maddelik talepler bütünü karşılanmadıkça PKK'nın silah bırakmayacağını açıkladı.

Yine aynı gün, Dolmabahçe'deki toplantının bitiminden dakikalar sonra HDP Eşbaşkanı Selahattin Demirtaş, “Hükümetin Güvenlik Paketi'ndeki ısrarı”nı hatırlatarak, iktidarın barış çabalarında samimi olmadığını söyledi.³⁶

KCK eşbaşkanları Cemil Bayık ve Bese Hozat 10 Mart 2015'te PKK'nın silah bırakmayacağını, bu kararın ancak Öcalan'ın da katılacağı bir kongrede alınabileceğini söylediler.³⁷

17 Mart 2015'te Demirtaş grup toplantısında “Seni başkan yaptırmayacağız”ı üç kez tekrarladığı ünlü konuşmasını yaptı.³⁸

Erdoğan'ın Dolmabahçe Mutabakatı'nı tanımadığını açıklaması Kürt siyasetinden gelen işte bu mesajları izlemişti. Aslında Erdoğan'ın süreçten soğuduğu ve Çözüm Süreci'nin akıbeti konusunda hükümetten farklı düşünmeye başladığı, 22 Mart'taki açıklamasından iki gün önce

35 <https://tr.sputniknews.com/turkiye/201601291020536774-bulent-arinc-dolmabahce-mutabakat/>

36 <https://www.cnnurk.com/haber/turkiye/demirtas-muzakere-surecini-dinamitleyecek-kadar-tehlikeli>

37 <https://bianet.org/bianet/siyaset/162910-kck-ocalan-gelmeden-silah-birakmayiz>

38 http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/siyaset/231943/_Seni_baskan_yaptirmayacagiz_.html#

“Çözüm Süreci’ni izleme heyeti”yle ilgili olarak basında çıkan haberlere gösterdiği tepkiden de belliydi.

İzleme heyeti, sürecin daha şeffaf yürütülebilmesi için Kürt tarafının talep ettiği bir formüldü. 18 Mart 2015’te izleme heyetinde yer alacağı iddia edilen isimler basında yer alınca, Erdoğan 20 Mart 2015’te böyle bir heyetin oluşumuna karşı olduğunu açıkladı:

“Böyle bir şeyden doğrusu benim haberim yok. Şunu da çok açık, net söyleyeyim bu olaya da ben olumlu bakmıyorum.”³⁹

Erdoğan’ın izleme heyetine (20 Mart) ve Dolmabahçe Mutabakatı’na (22 Mart) karşı çıktığı günlerin arasında da (21 Mart) Öcalan’ın Diyarbakır’da okunan Newroz mesajı vardı. Öcalan PKK’yı silahsızlanma kongresini toplamaya çağırdığı mektubunda, sürecin ilerleyebilmesi için yeni bir koşul öne sürdü, bir hakikat ve yüzleşme komisyonunun kurulmasını istedi.

Tümü mart ayına sığan ve süreci zora sokan bu olumsuz gelişmeler, her iki tarafın da Kürt Sorunu’nu çözmek için ortaya koydukları iradenin epeyce zayıfladığının bariz göstergeleriydi. Sanki iki taraf da sürecin sona ermesini istiyor, fakat bunu başlatanın kendisi olmasını istemiyor gibiydi.

7 Haziran 2015 seçimlerinde HDP yüzde 13 oyla büyük bir başarı gösterdi, AK Parti ise ilk kez tek başına hükümet kurabilecek çoğunluğu sağlayamadı.

Seçim sürecinde PKK, militanlarına eylemsizlik emri vermiş, HDP de kendisini silah dışı çözümün adresi olarak konumlandırmış, bunun altını sürekli olarak çizmişti.

39 <https://tr.sputniknews.com/politika/201503201014532236/>

Bu durumda Kürt seçmenin mesajı açıktı: Kürt Sorunu'nun çözümünü silahta görmediğini beyan ediyor, sorunu çözmek yerine yokuşa sürenleri de cezalandırıyordu.

Ne var ki bir süre sonra PKK'dan seçim sonuçlarını böyle okumadığını gösteren mesajlar gelmeye başladı.

İlk tepki, seçim sonuçlarının verdiği güvenle, PKK'nın yakında Öcalan'ın çağrısıyla silah bırakabileceğini açıklayan Selahattin Demirtaş'a KCK'nın cevabıyla geldi: KCK, "HDP'nin PKK'nın legal partisi olmadığı", Öcalan'ın da "mevcut İmralı koşullarında böyle bir çağrıda bulunmasının mümkün olmadığı" gerekçeleriyle silah bırakma kararının sadece kendi uhdelerinde olduğunu açıkladı.

KCK, 11 Temmuz 2015'te ateşkesi bitirdiğini açıkladı.

Dört gün sonra, 15 Temmuz 2015'te KCK Eşbaşkanı Bese Hozat da Özgür Gündem gazetesine "Yeni Süreç Devrimci Halk Savaşıdır" başlıklı bir yazı yazdı ve "Serhildan" çağrısı yaptı.

20 Temmuz 2015'te Suruç'taki canlı bomba eyleminde Kobani'ye gitmek için bir araya gelen gençlerden 32'si hayatını kaybetti. Saldırıyı IŞİD üstlendi. Aynı gün Cemil Bayık halkı silahlanmaya, tünel ve siper kazmaya çağırdı.

Sonraki bir hafta içinde ve devamında basına çok sayıda çatışma ve saldırı haberi yansıdı. 7 Haziran 2015 seçimlerinden sonra başlayan kanlı süreçle ilgili olarak zaman zaman manipülasyon iddiaları da öne sürüldü.

7 Haziran sonrası olaylarının içinde biri, Çözüm Süreci'ni bitiren olay olarak kayıtlara geçti: Ceylanpınar ilçesinde görevli iki polis, Feyyaz Yumuşak ve Okan Acar sabaha karşı yataklarında uyurken öldürüldü.

PKK'ya bağlı Halk Savunma Güçleri (HPG) Basın İrtibat Merkezi'nden yapılan ve Fırat Haber Ajansı'nda yayımlanan açıklamada, "22 Temmuz günü bir Apocu fedai timi, Suruç katliamına misilleme olarak bugün sabah 06.00 sularında Ceylanpınar'da DAİŞ çeteleriyle işbirliği içinde olan iki polise karşı bir cezalandırma eylemi gerçekleştirmiştir" denildi.

24 Temmuz 2015'te TSK'ya bağlı jetler Kuzey Irak'ta PKK hedeflerine hava operasyonu düzenledi. Üç yılın ardından PKK'ya karşı gerçekleştirilen bu ilk askeri operasyon, Çözüm Süreci'nin de sonunu ilan ediyordu.

IV. DEMOKRATİK AÇILIM SÜRECİNDE MUHALEFETİN POZİSYONU

Türkiye'nin ana muhalefet partisi CHP, 2009'da başlatılan Demokratik Açılım'a çok sert ve olumsuz bir tepki verdi. Bu tepki, CHP'nin 12 Eylül 1980 darbecileri tarafından yasaklanmasından sonra, yerine kurulan Sosyal-Demokrat Halkçı Parti'nin (SHP) 20 yıl önce Kürt Sorunu konusunda hazırladığı raporla tam bir zıtlık içindeydi.

SHP'nin "1989 Kürt Raporu"nda, Türkçe dışındaki anadillerde konuşma, yazma ve iletişim yasağını düzenleyen 1983 tarihli, 2932 Sayılı Kanun şiddetle eleştiriliyor, anadil yasağıyla ilgili "totaliter yönetimlerde bile örneğine az rastlanan bir düzenleme" yorumu yapılıyor, yasakla "insanlığa karşı suç işlendiği" görüşü ifade ediliyordu.⁴⁰ Raporla, o zaman için çok ileri sayılabilecek başka unsurlar da vardı.

Aradan yirmi yıl geçtikten sonra, 2009'da CHP Kürt Sorunu konusunda değil çözüm yolu göstermek, konunun konuşulmasına bile tahammülü olmayan, bariz hukuksuz uygulamalara bile karşı çıkmayan bir parti haline gelmişti.

Başbakan Erdoğan 23 Temmuz 2009'da "Kürt Açılımı'nı başlattık" açıklamasını yaptığında CHP Güneydoğu'da miting bile yapamayan bir parti durumundaydı.

Kamuoyu, CHP'nin Demokratik Açılım'a ilk tepkisini Genel Başkan Deniz Baykal'ın 11 Ağustos 2009'daki grup toplantısında yaptığı konuşma vesilesiyle öğrendi. Baykal, etnik kimliğin tanınmasına karşı

⁴⁰ <https://www.ntv.com.tr/turkiye/chpnin-kurt-politikasi-neydi-ne-oldu,8UNPE1e4y0-ameGgzKAHxg>

olmadıklarını, fakat eğitim sisteminde anadilde eğitime yer verilmesinin “ayırışma” ve “bölünme” yaratacağını söyledi.⁴¹

Parti Sözcüsü Mustafa Özyürek de, ondan bir ay kadar önce, Öcalan'ın barış ve çözüm için bir yol haritası hazırlamakta olduğu yönündeki haberler üzerine, Kürt sorununun çözümünde Öcalan'ın muhatap alınmasını kabul etmeyeceklerini söylemişti.⁴²

Muhalefetin öbür partisi MHP'nin Genel Başkanı Devlet Bahçeli ise aynı gün, içinde çokça “ihamet” geçen grup konuşmasında “Tek vatan, tek devlet, tek millet, tek bayrak ve tek dil ülkülerini tartışmaya açacak gelişmelere sonuna kadar karşı çıkacaklarını” söyledi.⁴³ (Bahçeli, 2 Ağustos'ta da süreci koordine etmekle görevli İçişleri Bakanı Beşir Atalay'ın düzenlediği Kürt Sorunu Çalıştayı'na katılan 12 gazeteciyi “12 kötü adam” ilan etmişti.)

Bahçeli'nin bu konuşmayı yaptığı gün MHP Grup Başkanvekili Oktay Vural da hükümetin projesinin “Bin yıllık kardeşliği bozmayı öngördüğünü” öne sürdü ve “Bu tip safsatalarla MHP'nin kapısını çalmaya kimse cüret edemez” dedi.⁴⁴

Baykal, hükümetin bu aşamada kendileriyle görüşme talebi olursa, ne dendğine bakarak karar vereceklerini söylerken, Bahçeli başlığı bu olan bir konuda hükümetle hiçbir şekilde görüşmeyeceklerini duyurdu.

Deniz Baykal 24 Ağustos 2009'da CHP Genel Merkezi'nde düzenlediği basın toplantısında partisinin tutumunu daha da netleştirdi ve

41 <https://www.iha.com.tr/haber-baykal-hukümet-neyin-pesinde-84202/>

42 http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/75310/_Cozumleri_Ocalan_dan_beklemek_Turkiye_nin_ayibidir_.html#

43 <https://m.bianet.org/bianet/siyaset/116412-baykal-ve-bahcelinin-dilinde-bolunme-var>

44 <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/cumhurbaskanina-bolucu-suclamasi-12248684>

Demokratik Açılım'a karşı çıktı. Baykal'a göre bu girişim ulusal birliğin sarsılmasına yol açacaktı:

“Bu yapılan çalışma Türkiye'yi bütünleştirip birleştirme bir yana, tam tersine Türkiye'yi olumsuz etkileyip karşılıklı kuşkuları artırmaya, çok derin tartışmaların ortaya çıkmasına ve bir anlamda ulusal birliğin sarsılmaya başlamasına yol açmıştır.”

Baykal, hükümetin süreci “muğlak” bir süreç olarak götürmek istediğini, bilerek netleştirmedeğini ve CHP'nin böyle bir tablonun içinde yer almayacağını söylüyordu:

“Bu tablonun içine muhalefet partisi olarak bizi de sokmak istemişlerdir, biz reddetmişizdir. Bu çok açık, net ve sağlam gerekçelere dayanıyor. Bu belirsizlikleri aydınlatmadan, ne olacağını neyle yapacağını kendi kafasında netleştirmeden, o konu etrafında sanki bir destek varmış gibi bir izlenim vermek üzere, biz rotasını bilmediğimiz gemiye binmeyiz.”

Baykal'a göre hükümet “terörle mücadele yerine terörle müzakere platformuna geç(mişti)” ve terörle mücadelenin aralıksız sürdürülmesi gerektiğine inanan CHP'nin “etnik kimliklere bir siyasal milli kimlik kazandırma sürecini harekete geçir(ecek)” böyle bir projede yerinin olması düşünülemezdi.⁴⁵

Deniz Baykal'ın 9 Eylül 2009'da, bir gazetecinin, “Başbakan yazılı olarak sizden randevu isteyeceğini açıkladı, böyle bir durumda ne yaparsınız” sorusuna verdiği cevap, CHP'nin Demokratik Açılım'a kapısını tamamen kapattığının bir kez daha ilanı gibiydi:

“Başbakanın müracaatını reddetmekten üzüntü duyarım. Yani böyle bir şeyi yapmak istemem. Başbakanın başvurusunu reddetmek uygun

45 <https://www.ihha.com.tr/haber-baykaldan-kurt-acilimi-aciklamasi-85678/>

değildir, doğru değildir, bunu biliyorum. Biz bu sürecin hiçbir şekilde parçası olmayız. Bir randevu talebi de yok zaten. Ortaya çıkarsa sorunuzun cevabı net bir şekilde kendisini gösterir.”

Habur sonrası muhalefet

Baykal, 19 Ekim 2009'da Habur'dan Türkiye'ye giren PKK'lı grupla ilgili olarak da çok sert bir tepki verdi ve açılım sürecinin bitirilmesini istedi:

“Ortaya çıkan tablo karşısında hükümet yol ayrımında; tamam mı devam mı? Anadolu'da yaşanan gösteriler, örgütlü değil ama millet ayağa kalkmıştır. Bu manzara karşısında ‘ben devam edeceğim’ demek, millete yapılacak en büyük saygısızlıktır, millet ile inatlaşmak demektir. Kimseye tavsiye etmem; millet ile inatlaşmanın sonu kötüdür.”⁴⁶

Demokratik Açılım sürecini baştan itibaren “ihamet” ve “PKK açılımı” gibi sıfatlarla anan Bahçeli, Habur'da yaşananlardan sonra tutumunu daha da sertleştirdi.

Hükümetin Demokratik Açılım'la ilgili olarak Meclis'te açtığı genel görüşme sırasında söz alan Bahçeli, görüşmenin yapıldığı 13 Kasım 2009'u “Cumhuriyet'in en talihsiz günlerinden biri” ilan etti.

Görüşmede Deniz Baykal da sürece itiraz eden bir konuşma yaptı ve “Milli ayrıştırmayı dayatmaya kalkmak kabul edilemez. Elbette herkesin etnik kimliği olacak ama, o kadar. Milletimizin adı Türk milleti” dedi.⁴⁷

CHP yönetimi, Demokratik Açılım ile ilgili olarak içeriden gelecek çatlak seslere karşı da sert bir tutum benimsemişti. Bu doğrultuda, 3

46 http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/95526/_TRT__AKP_nin_ciftligi_.html

47 <http://t24.com.tr/haber/tbmmde-demokratik-acilim-konusuldu,61551>

Kasım 2009'da Tunceli İl Başkanı Cemal Özarlan ve 11 kişilik yönetim kurulu görevden alındı.

Özarlan, görevden alındıktan sonra “Kürt sorunu çözülmeden Türkiye’ye demokrasi getirilemez. Hele ki sosyal demokrat olma iddiasındaki CHP’nin çözmesi gereken bu sorunu başkaları yapıyorsa ortada bir sorun var demektir. Bu tavır sosyal demokrat bir partiye yakışmaz” açıklamasını yaptı.⁴⁸

O dönemde CHP yönetiminde Kürt Sorunu’nun ancak “son teröristin imhasıyla” çözülebileceğini öne sürenler de vardı ve bunlar arasında özellikle emekli büyükelçi, Genel Başkan Yardımcısı Onur Öymen’in adı öne çıkıyordu. Öymen, Eylül 2009’da, Kürt Sorunu’nun çözümü için, hükümet askerlerinin püskürte püskürte bir kilometrekarelik bir alana sıkıştırdıkları Tamil gerillalarının tamamını öldürdüğü Sri Lanka örneğini veriyordu. Telefonla katıldığı bir haber programında Öymen’le haber spikeri arasında şu diyalog geçmişti:

Öymen: Terör bitmeden hiçbir açılıma razı değiliz. Önce terör bitmeli.

Sunucu: Siz terörün şimdiye kadar denediğimiz yollardan bitirilebileceğine inanıyor musunuz?

Öymen: Elbette inanıyorum. Sri Lanka’da bitirilmedi mi?⁴⁹

Onur Öymen, bundan iki ay kadar sonra TBMM’de yapılan Demokratik Açılım toplantısı ön görüşmesinde benzer bir sorun çözme örneği olarak Dersim 1938’i verip “Atatürk isyancılarla müzakere etmeden sorunu çözmüştü, orada analar ağlamadı mı” deyince, bu defa partisinden de itirazlar yükseldi.

48 <http://bianet.org/bianet/siyaset/118027-chp-baris-isteyen-il-yoneticilerini-gorevden-aldi>

49 <http://www.haber7.com/yazarlar/alper-gormus/766274-diyelim-ki-pkk8217yi-bire-kadar-kirdiniz>

CHP Grup Başkanvekili Kemal Kılıçdaroğlu tepkilerin haklı olduğunu söyledi ve Öymen'den “gereğini yapmasını” istedi. Bu açık bir istifaya çağrısıydı, fakat Öymen bu çağrıya icabet etmedi.⁵⁰

CHP, 2010 baharına çalkantılarla girdi. Genel Başkan Deniz Baykal özel hayatıyla ilgili bazı görüntülerin basına sızdırılması sonrasında istifaya etti, Kemal Kılıçdaroğlu 22 Mayıs 2010'daki olağan kurultayda CHP'nin yeni genel başkanı oldu.

15 Temmuz 2010'da CHP Genel Başkanı Kılıçdaroğlu Başbakan Erdoğan'la görüştü ve Kürt Sorunu'yla ilgili olarak kendisine beş öneri sunduğunu açıkladı. Toplantıdan sonra “Başbakan bizi rahatsız edecek bir şey söylemedi” diyen Kılıçdaroğlu'nun beş önerisi basında “içinde Kürt geçmeyen öneriler” diye ele alındı. Gerçekten de seçim barajı, özel mahkemeler, Doğu'ya fabrika, tarıma ve hayvancılığa destek, mayından temizlenen araziler köylülere verilsin şeklinde özetlenen önerilerin hiçbirinin içinde “Kürt” kelimesi geçmiyordu.⁵¹

2010 yılının yazına girilirken MHP “Öcalan'a idam” tartışmasını yeniden alevlendirdi. Bahçeli 29 Haziran 2010'daki grup toplantısında, iktidar hazırsa, Öcalan'ın idamı konusunda kendisine açık destek vereceğini söyledi.

Kürt Sorunu'nda CHP'de “merkez”le “çevre” arasındaki anlayış farkını çok açık bir şekilde gösteren bir haber 20 Temmuz 2010'da Diyarbakır'dan geldi. CHP Diyarbakır il örgütü Genel Merkez'e gönderilmek üzere bir “Kürt raporu” hazırlamıştı. “Ülkenin bölünmez bütünlüğü tartışma konusu yapılamaz. Akmakta olan insanlarımızın kanıdır, kardeş kanıdır, bu kanama dinmelidir” denilen raporda, silah bırakacak PKK'lıların affı

⁵⁰ <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/kilicdaroglu-oymen-gereğini-yapsin-12957003>

⁵¹ <https://m.bianet.org/bianet/siyaset/123437-kilicdaroglu-ndan-erdogan-a-icinden-kurt-gecmeyen-bes-oneri>

için “pişmanlık” gibi “onur kırıcı” koşullardan vazgeçilmesi gerektiği vb. radikal önerilerin yanı sıra anayasal düzenlemeler, eğitim, göç gibi daha genel sorunlara da yer veriliyordu.⁵²

CHP Genel Başkan Yardımcısı Haluk Koç, bunun kişisel bir rapor olduğunu ve partilerini bağlamayacağını söyledi.

CHP 20 Şubat 2011’de Van’da Kürt Sorunu’nun ele alındığı üç günlük bir çalıştay düzenledi. Çalıştay sonunda kaleme alınan “Önerilen Başarı Formülü” başlıklı belge son derece radikal maddeler içeriyordu:

“Yeni bir anayasal vatandaşlık tanımı yapılması, orta öğretimde seçmeli Kürt edebiyatı ve Kürt derslerinin konulabilmesi, anadil eğitiminin önündeki engellerin kaldırılması, silahların susması ve genel af çıkarılması, koruculuğun kaldırılması, Kürt kelimesinin kullanılması...”⁵³

Genel Merkez böyle bir çalıştayı düzenlerken, oradan onaylayamayacağı öneriler çıkacağını kuşkusuz biliyordu. Yine de CHP için “cesur” sayılabilecek böylesine adımların Deniz Baykal döneminde atılamayacağını not etmek gerekir. Kılıçdaroğlu’nun burada yaptığı konuşmada “Kürtlerle barışıp özür dilemeliyiz” demesi de ayrıca önemliydi.

Kılıçdaroğlu, bir yandan Kürt Sorunu’na dair CHP’nin geleneksel pozisyonunu savunuyor, bir yandan da onu esnetecek adımlar atıyordu. 8 Haziran 2011’de katıldığı bir televizyon programında partilerden seçilecek bir âkil insanlar grubunun Öcalan’la görüşebileceği yönündeki

⁵² <https://www.cnnturk.com/2010/turkiye/07/20/iste.diyarbakir.chpnin.kurt.raporu/584188.0/index.html>

⁵³ <http://www.milliyet.com.tr/siyaset/kurtlerle-barisip-ozur-dilemeliyiz-1356368>

açıklaması, yine Baykal dönemi CHP'si için düşünülemez bir adımdı.

Bu arada Habur'la (19 Ekim 2009) birlikte gerileme sürecine giren Demokratik Açılım, çatışmasızlık sürecini sona erdiren Silvan saldırısıyla (14 Temmuz) birlikte sona ermişti.

Silvan saldırısı sadece kamuoyu önünde gelişen Demokratik Açılım'ın değil, bir süredir ona paralel olarak MİT'le KCK arasında gizli olarak devam ettirilen görüşmelerin de sonunu ilan etmişti. Bu gerçek ancak Oslo görüşmelerinin Eylül 2011'de basına sızdırılmasından sonra anlaşılacaktı.

Oslo görüşmelerinin ortaya çıkması ve muhalefetin tavrı

Tam olarak kesinleştirilemese de 2009 yılının ortalarıyla sonu arasında bir tarihte başladığı düşünülen ve Demokratik Açılım süreciyle eşzamanlı olarak Temmuz 2011'deki Silvan saldırısıyla birlikte sona eren Oslo Süreci tümüyle gizli yürütüldüğü için muhalefet ancak görüşmelerin sızdırılmasından sonra tartışmaya dahil oldu. Dolayısıyla, “Oslo Süreci ve muhalefet” derken muhalefetin, sızdırılan görüşmelere ilişkin tepkisinden söz etmiş oluyoruz.

Oslo görüşmelerinin 13 Eylül 2011'de sızdırılmasından sonra CHP'den karışık tepkiler geldi. Genel Başkan Kılıçdaroğlu, “Terörü bitirecekse gitsinler görüşsünler, fakat burada farklı bir tablo ortaya çıktı”⁵⁴ sözleriyle nispeten ılımlı bir tepki ortaya koyarken, CHP milletvekili Süheyl Batum, Başbakan Erdoğan, MİT Müsteşarı Hakan Fidan ve MİT Müsteşar Yardımcısı Afet Güneş hakkında suç duyurusunda bulunacağını açıkladı.⁵⁵

54 <http://www.hurriyet.com.tr/chp-bu-krizin-neresinde-duruyor-19894233>

55 <https://www.internethaber.com/chpli-batumdan-suc-duyurusu-387327h.htm>

Artık Demokratik Açılım da Oslo Süreci de geride kalmış, yeni bir kanlı süreç başlamıştı. Böyle dönemlerde hep olduğu gibi sorunun şiddet dışında çözümünden bahseden siyasetçi sayısı çok azalmıştı. İşte bu nedenle Kılıçdaroğlu'nun 2012 Haziran'ında Kürt Sorunu'nun çözümü konusunda inisiyatif almak istediklerini açıklaması herkesi şaşırtmıştı. Kılıçdaroğlu, 6 Haziran 2012'de kurmaylarıyla birlikte Başbakan Erdoğan'ı ziyaret etti ve ona partisinin hazırladığı 10 maddelik bir "Kürt Sorunu'na Çözüm" raporu sundu. Kılıçdaroğlu toplantıda Erdoğan'a Uludere'ye birlikte gitmeyi de teklif etti.⁵⁶

CHP'nin Kürt Sorunu'nun çözümü konusunda hükümeti cesaretlendirme çabaları, ana muhalefet partisinin önemli bir eşiği aştığının işareti olarak yorumlanmaya başlamıştı ki, 2012 Eylül'ünde iktidarla muhalefet arasındaki ilişkiler yeniden gerildi: CHP Genel Başkan Yardımcısı Haluk Koç, 18 Eylül'de, bir yıl önce bir oturumunun ses kaydının sızdırıldığı Oslo Görüşmeleri'yle ilgili olarak bu defa da Türkiye Cumhuriyeti Devleti'yle KCK arasında imzalandığı söylenen bir "mutabakat metni"ni açıkladı.⁵⁷ Ayrıntılarını bu raporun önceki bölümlerinde verdiğimiz mutabakat metni, Koç'un iddiasına göre görüşmelerdeki üçüncü göz olan İngiltere tarafından taraflar adına imza altına alınmıştı.

MHP, Oslo Görüşmeleri ilk sızdırıldığında gösterdiği tepkiyi mutabakat metninin açıklanmasından sonra daha da sertleştirdi. MHP Grup Başkanvekili Oktay Vural, 20 Eylül'de düzenlediği basın toplantısında iktidarın yanı sıra mutabakat metnini açıklayan CHP'ye de yükledi:

"Atatürk'ün yırtıp attığı Kürdistan meselesine bugün, Atatürk'ün kurduğu bir parti, 'Türkiye'nin sorunudur' diyorsa, AKP ve CHP'ye

56 https://www.ntv.com.tr/turkiye/kilicdaroglundan-erdogana-uludere-teklifi,Dz4H8lqwDkyvbs--2t_z5Q

57 http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/371068/CHP__Oslo_belgelerini_acikladi.html

oy veren kardeşlerimin ‘Türkiye nereye götürülmek isteniyor?’ diye düşünmesi gerekir. (...) Oslo ve Habur süreçleri, milletimizin lanetlediği bir süreçtir. PKK'nın muhatap alınarak, onunla bir masa etrafında Türkiye'nin bütünlüğünün peşkeş çekildiği görüşmeler, utanç vesikası görüşmelerdir.”⁵⁸

Kılıçdaroğlu, Koç'un açıklamasından iki gün sonra PKK'ya silah bıraktırılacaksa görüşmelere devam edilmesi gerektiğini söyledi.

O sırada görüşmelerin devam edip etmediği bilinmiyordu, Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç “Belki devam ediyordur” dedi ama, Oslo Görüşmeleri bir yılı aşkın bir süre önce sona ermişti.

Kürt Sorunu'nun çözümü yolunda iktidarın attığı üçüncü ve son adım, Başbakan Erdoğan'ın 28 Aralık 2012'de TRT'nin canlı yayınında yaptığı açıklamayla geldi. Muhatap bu defa Abdullah Öcalan'dı.

Çözüm Süreci'nde CHP nispeten daha yumuşak bir çizgi izlerken MHP pozisyonunu daha da sertleştirecekti.

58 <https://www.dunya.com/gundem/mhp-olmasaydi-oslo-gorusmeleri-meclis039te-yapilirdi-haberi-185784>

V. ÇÖZÜM SÜRECİ'NDE MUHALEFET

Çözüm Süreci adı verilen yeni dönemin ilk aylarında CHP ve MHP küçük itirazlar dışında genellikle sessiz kaldılar. 21 Mart'ta Öcalan'ın mektubunun Diyarbakır'daki Newroz kutlamalarında okunması ve ardından Âkil İnsanlar heyetinin teşkil edilmesi muhalefet saflarını da harekete geçirdi. İlk ciddi tepki ortaklı: CHP ve MHP, 9 Nisan 2013'te Meclis'te AK Parti ve HDP'nin oylarıyla kurulan "Çözüm Süreci Komisyonu" oylamasına katılmadılar.

20 Nisan 2013'te Kılıçdaroğlu, hükümeti Çözüm Süreci'nde inisiyatifi PKK'ya bırakmakla suçladı, aynı gün Devlet Bahçeli MHP'nin Çözüm Süreci'ni protesto maksatlı mitingler düzenleyeceğini açıkladı.

Kılıçdaroğlu, 10 Mayıs 2013'te sürecin PKK'nın değil hükümetin belirleyici olduğu bir vasatta sürdürülmesi gerektiğini söyledi.

Kılıçdaroğlu Mayıs 2013'ten sonra Çözüm Süreci'yle ilgili olarak uzun bir süre boyunca tepki göstermedi. Ta ki, 2014 Haziran'ında Diyarbakır'da bir PKK gösterisi sırasında göstericilerden birinin yakındaki askeri birliğin bahçesindeki bayrağı indirene kadar... Kılıçdaroğlu, partisinin 10 Haziran 2014'teki grup toplantısında bu noktadan yola çıkarak Kürt Sorunu'nun çözümünde yardımcı olma çabalarının iktidar tarafından engellendiğini öne sürdü:

"6 Haziran 2012'de bir metin hazırlayıp AKP'nin kapısını çaldık. Bir uzlaşma komisyonu kuralım parlamentoda dedik. Biz bu niyetle yola çıktık. (...) Ama maalesef bu sorunu gündemden çıkaramadık. 'Her türlü bedeli ödemeye hazırım, siyasette kan davası olmaz' demişim o gün. Gelin konuşalım demişiz, TBMM'de Uzlaşma Komisyonu kuralım

dedik. Âkil İnsanlar heyeti kuralım dedik. Ben bunları söyledim. Ama bu gerçekleşmedi. (...) Millete karşı dürüst olamayacak angajmanlara girmeyeceksin. Ana muhalefete bilgi vereceksin. Başbakanlık koltuğunda oturan zat ne dedi? ‘Sen kimsin ki kredi vereceksin’ dedi. (...) Adına süreç dediler hiçbir şey olmadı. Neden, çünkü samimi ve dürüst değiller. Masanın bir ucunda Abdullah Öcalan oturuyor, öbür tarafında Başbakan Erdoğan oturuyor. İki taraf da birbirine güvenmiyor.”⁵⁹

Türkiye, 7 Haziran 2015 seçimlerinden sonra, Çözüm Süreci'nin sonunu getirecek kaotik bir dönem içine girdi. Sürecin Temmuz 2015'te bitmesinden birkaç ay önce CHP İstanbul Milletvekili Sezgin Tanrıku “Sorunun çözümünde askeri yöntemler bir daha asla masaya getirilmemeli” diyerek partisi adına “22 Soru 22 Cevap” başlıklı bir raporu kamuoyuna açıkladı.

Tanrıku, 1989 raporundan sonraki bu en kapsamlı raporla ilgili soruları cevaplarırken, partisinin Çözüm Süreci'nde uygulanan yöntemi benimsemese de hiçbir zaman engelleyici bir tutum içine girmediğini belirtti:

“CHP mevcut sürecin yürütülmekte olduğu modelin doğru bir model olmadığını, dolayısıyla da Kürt sorununun çözümünü ve kalıcı barışı sağlayamayacağını en baştan itibaren görmektedir. CHP barış adına atılacak hiçbir adımı engellemek kararlılığından hareketle, hükümete açık çek verdi.”⁶⁰

Gerçekten de CHP, Demokratik Açılım'la ilgili olarak sergilediği negatif tutumdan oldukça farklı bir tutum izledi Çözüm Süreci'nde. CHP, süreci engelleyen parti olarak anılmak istemiyordu ve bu nedenle

59 <https://www.cnnturk.com/haber/turkiye/kilicdaroglundan-erdogana-bayragi-sen-indirdin>

60 http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/siyaset/262581/iste_CHP_nin_Kurt_sorununa_yeni_bakisi.html

partinin genel başkanı ya da sözcüleri nadiren konuştular. Bu, 20-30 sayfalık Çözüm Süreci kronolojilerinde CHP adının sadece birkaç kez geçmesinden de belliydi.

MHP ise Demokratik Açılım sürecindeki negatif tutumunu Çözüm Süreci boyunca da sürdürdü. Başta Erdoğan olmak üzere Çözüm Süreci'nden sorumlu tuttuğu bazı kişilerle ilgili iki kez suç duyurusunda bulundu.⁶¹

61 http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/siyaset/365727/MHP___cozum_sureci_ni_yargiya_rasidi.html

VI. İYİ PARTİ, MUHTEMEL YENİ PARTİLER VE KÜRT SORUNU

Meral Akşener öncülüğünde MHP'den kopanların oluşturduğu İyi Parti, kurulduğu 25 Ekim 2017'den sonra Kürt Sorunu'yla ilgili olarak pek az şey söyledi. Parti programında “Güneydoğu Sorunu”nun “çesit vatandaşlık” üzerinden, “sağlam demokrasi ve özgürlük ortamı” içinde çözüleceği vaat ediliyordu.

Genel Başkan Meral Akşener'in 24 Haziran 2018'deki cumhurbaşkanlığı seçimlerine adaylığının açıklanmasından sonra kamuoyunda Akşener'in seçim beyannamesinde Kürt Sorunu'nun yer alıp almayacağı merak edilmeye başladı. Ne var ki bütün bu beklentiler boşa çıktı; Akşener'in seçim beyannamesinde Kürt Sorunu'na yer verilmemişti.

Gerçi Akşener, partisinin kurulmasından birkaç hafta sonra, 4 Kasım 2017'de Kürt Sorunu ibaresini, “Kürt meselesi değil, Güneydoğu meselesi dedik. Çünkü Kürt meselesi dediğiniz zaman şöyle bir şey oluyor: Şuurun altına şöyle bir mesaj iletiyorsunuz. Kürtler problem!” sözleriyle sorunlu bulduğunu ifade etmişti ama beyannamede “Kürt” kelimesi de yoktu.

Meral Akşener, 31 Mart 2019 yerel seçimlerinden önce düzenlediği bir mitingde, partisinin önceki çözüm çabalarını da onaylamadığını kayda geçirdi:

“Açılım yaptılar saçılıma döndü. Erdoğan çıktı Diyarbakır'da, ‘Kürt sorunu var’ dedi. DYP'de siyaset yaptığımız dönemde beni bir korucu başı aradı. Dedi ki ‘Meral bacı, geldin evimde kaldın. Benim torunlar diyor ki ‘bu ülkenin başbakanı Kürt sorunu var diyorsa biz Kürt davasına ihanet mi ettik?’ Bu ağabeyimizin bir oğlu şu anda hapiste.

HDP'nin en şedit milletvekillerinden biri. Siz devleti için şehit vermiş pek çok aileyi PKK'nın karşısında savunmasız bıraktınız. Hadi oradan. Habur rezaletini söylemiyorum bile. Oslo'da cıvık cıvık konuşmaları unutmadık. Türk devletini iki paralık ettiniz.”⁶²

Bütün bunlar, İyi Parti'nin, Kürt Sorunu'nun kaynağındaki kimlik inkârı konusunda kendisini MHP'den çok da fazla ayırtıramadığını gösteriyordu.

AK Parti'nin içinden doğacağı anlaşılan iki partinin Kürt Sorunu karşısında nasıl bir pozisyon belirleyecekleri hususunda şimdiden bir tahminde bulunmak zor. Muhtemelen iki partinin programları yazılırken üzerinde en fazla tartışma yapılacak başlıklardan birini de Kürt Sorunu oluşturacak.

Ali Babacan'ın kuracağı partiden nadiren gelen çıkışlar, bu partinin “dava” odaklı değil, toplumsal taleplere cevap vermeye odaklı bir siyasi anlayışı benimseyeceğine dair bir izlenim veriyor. Bu izlenim gerçeğe dönüşürse, bu parti, içinden çıktığı AK Parti'nin şimdiki çizgisinden farklı bir Kürt Sorunu anlayışına sahip olacak demektir.

Buna karşılık Ahmet Davutoğlu'nun kuracağı partinin Kürt Sorunu'nu ele alırken, esas vurguyu ümmet perspektifine, siyasi dille söylersek Türklerin ve Kürtlerin “din kardeşliği”ne ve Türklerle Kürtler arasındaki “sevgi bağı”na yapacağını söyleyebiliriz.

Kürtlerin kardeşlik ve sevgiden çok eşitlik ve saygı talep ettiğini hesaba kattığımızda, Kürtlerin Davutoğlu'ndan çok Babacan'ın sesine kulak vereceğini tahmin edebiliriz.

62 <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/meral-aksenerden-o-sozlere-sert-tepki-turk-devletini-iki-paralik-ettiniz-225756h.htm>

VII. YENİ ÇÖZÜM SÜRECİ İHTİMALLERİ: FIRSATLAR VE ENGELLER

Kürt Sorunu'nun çözümü doğrultusundaki üçüncü ve son politik girişimin 2015'in yaz aylarında nihayete ermesinden sonra beklenen şey oldu ve Türkiye, önceki başarısız hamleleri izleyen kanlı süreçlerle kıyaslanamayacak bir şiddet dönemine girdi.

Bu dönemde ABD'nin Türkiye tarafından PKK'nın devamı olarak görülen Suriye'deki Kürt örgütlenmesi ile kurduğu ittifak ilişkisi hızla gelişti. Bir yandan Türkiye'nin bu gelişmeye karşı beslediği endişe ve öfke, öte yandan PKK'nın Suriye'deki bu gelişmeleri “fırsat” olarak değerlendiren yaklaşımı nedeniyle taraflar soruna barışçı çözüm alternatifinden hızla uzaklaştılar.

“Kürt Sorunu” ve “çözüm” kelimelerinin yeniden duyulur hale gelebilmesi ancak 31 Mart 2019'daki yerel seçimlerinden sonra mümkün olabildi.

AK Parti, 31 Mart'taki yerel seçimlerde propagandasını, büyükşehirlerde seçime katılmayarak CHP ve İyi Parti'nin oluşturduğu Millet İttifakı'na zımnî destek veren HDP'yi terörle özdeşleştirme üzerine kurdu. Böylece bir yandan MHP'yle kurduğu Cumhur İttifakı'na milliyetçi oyları çekme hesabı yapıyor, öbür yandan da Millet İttifakı'nı oluşturan CHP ve İyi Parti'yi terörle işbirliği yapmakla suçluyordu.

Ne var ki bu propaganda seçimde işlemedi. AK Parti başta İstanbul olmak üzere birçok büyükşehir belediyesini kaybetti ve farkın düşük olduğu İstanbul seçimlerinde “hile” yapıldığı gerekçesiyle Yüksek Seçim Kurulu'ndan (YSK) seçimi iptal etmesini istedi. YSK'nın iptal ettiği

İstanbul seçimi 23 Haziran 2019'da tekrar edildi ve aradaki fark bu defa hezimet boyutlarına ulaştı.

Yenilenen İstanbul seçimleri öncesinde HDP'ye dair düşüncesi ne olursa olsun, herkesin kabul ettiği bir gerçek vardı: İstanbul'da seçimin sonucunu Kürt oyları tayin edecekti; Kürt oyları kime meylederse seçimi o kazanacaktı.

HDP, seçimde 31 Mart'tan öncekinden farklı olarak göstere göstere Millet İttifakı'nın adayı Ekrem İmamoğlu'nu destekleyince AK Parti çareyi Abdullah Öcalan'ın yardımında aramaya başladı. Seçime iki gün kala Öcalan'ın HDP'yi seçimde tarafsız kalmaya çağıran mektubu bu çabanın somut ürünüydü. Ne var ki HDP bu mektuba rağmen İmamoğlu'nun zaferini garantileyen pozisyonunu değiştirmedini ilan etti.

31 Mart'tan önce başlayan, iki seçim arasında ivme kazanan ve 23 Haziran seçiminden sonra açıkça ifade edilen CHP-HDP yakınlaşmasından sonra Kürt Sorunu'nun gelecekteki çözümü bağlamında yeni bir ihtimalden söz edilmeye başladı.

CHP liderliğinden ve partinin çeşitli düzeydeki yöneticilerinden gelen açıklamalar da CHP'nin Kürt Sorunu'nun çözümü konusunda inisiyatif almada hiç olmadığı kadar hevesli ve kararlı olduğunu ortaya koyuyordu.

CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu, 29 Temmuz 2019'da, CHP'nin Kürt Sorunu'na dair 2015'te hazırladığı "22 Soru 22 Cevap" başlıklı raporu güncelleyeceklerini açıkladı.⁶³ O açıklamayı CHP Genel Başkan Yardımcısı Ünal Çeviköz'ün ve İstanbul İl Başkanı Canan Kaftancıoğlu'nun CHP'nin inisiyatif almaya yönelik sözleri izledi.

63 <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/erken-secim-cagrisi-yok-41287060>

İçişleri Bakanı Süleyman Soylu'nun 19 Ağustos 2019'da idari bir kararla Diyarbakır, Van ve Mardin büyükşehir belediye başkanlarını görevden alıp yerlerine il valilerini kayyım olarak ataması, HDP ile CHP arasındaki yakınlaşmayı daha da hızlandırdı. CHP, kısa bir tutukluk döneminden sonra, HDP'nin başlangıçtaki "hayal kırıklığına uğradık" eleştirilerini izale etmek istercesine çok daha aktif bir dayanışma tutumu içine girdi. İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Ekrem İmamoğlu'nun Diyarbakır'ı ziyaret edip görevden alınan belediye başkanlarıyla buluşması, bu tutumun zirve noktasını teşkil ediyordu.

İçişleri Bakanı Soylu, İmamoğlu'nun ziyaretine çok sert bir tepki gösterdi ve İmamoğlu'nu "pejmurde etmekle" tehdit etti.⁶⁴

İçişleri Bakanı, bu sözleriyle İmamoğlu'na iktidarın Kürt Sorunu'na bu raporun yazıldığı Eylül 2019'da hangi açıdan yaklaştığını hatırlatıyor ve bu "milli" çizginin dışına çıkmasının kendisi ve dolayısıyla da partisi için olumsuz sonuçlar doğuracağını ima ediyordu.

Bir ziyaret ve ona verilen tepki, Kürt Sorunu'nun bu aşamasında iktidar partisi ile ana muhalefet partisinin 10 yıl önceki pozisyonlarının yer değiştirdiğini gösteriyor: 10 yıl önce, Demokratik Açılım'ın ilan edildiği 2009'da CHP Kürt Sorunu'nu esasen bir terör ve güvenlik sorunu olarak görürken, AK Parti Kürt kimliğine ve Kürtlerin gaspedilmiş haklarının karşılanmasına odaklanıyordu.

Türkiye'de bazı köklü sorunların, onları sorun olarak görmeyen güçlü ideolojik yaklaşımlar ve bu yaklaşımları taşıyan partilerin direnişi nedeniyle çözülemediği hep söylenir. Bu, uzun yıllara sâri sorunların bir türlü çözülememesini açıklamada gerçekten de işlevsel bir argümandır;

64 <https://t24.com.tr/haber/soylu-dan-ibb-baskani-imamoglu-na-tehdit-pejmurde-ederiz,837818>

hatırlanacağı gibi başörtüsü sorunu da çözümsüz geçen uzun on yıllardan sonra nihayet CHP'nin olumlu tutumu sayesinde çözülebilmşti.

İktidar ve muhalefet pozisyonlarının değişmeyeceği varsayımıyla önümüzdeki birkaç yıla bu ölçüyle baktığımızda, AK Parti'nin 2015'ten bu yana gelen güvenlikçi politikalarını sürdürmesinin çok zor olacağını söyleyebiliriz. Çünkü artık, “çözüm” dediğinde karşısında “son terörist yok edilene kadar...” diyen bir ana muhalefet bulunmayacak. Hatta tam tersine, iktidardan hiçbir adım gelmediği halde onu “çözüm” diye zorlayacak bir ana muhalefetle karşı karşıya kalacak.

VIII. SONUÇ

Oslo'yu da katarsak, AK Parti hükümetleri Kürt Sorunu'nun çözümü doğrultusunda başlıca üç büyük girişimde bulundular, fakat bunların üçü de amaçlanan noktaya ulaşmadan bitti.

Yine de bu süreçleri değerlendirirken, onların hiç yaşanmadığı bir vasatı hayal etmek ve çözüm için atılan adımları bu ölçüyle tartıya vurmak yerinde olur.

Çözüm süreçlerinin hiç yaşanmadığını hayal ettiğimizde, karşımıza bu süreçler boyunca elde edilen kazanımların var olmadığı bir bugün tablosu çıkar ki, bu da bize, tamamına ermesede Kürt sorununun çözümü için atılan adımların ne kadar önemli olduğunu gösterir.

Bugünden yarına bakıp, sorunun nihai çözümü için aşılması gereken devasa engelleri düşünmek ve böylece kötümserliğe kapılmak mümkün... Fakat bugünden düne bakıp, aşılacak engelleri düşünmek ve böylece iyimser bir bakış açısına sahip olmak da mümkün.

Bugünden yarına bakıldığında en fazla karamsarlık yaratan unsurun, bir zamanların çözümcü iktidar partisinin, Kürt Sorunu'nun bir terör ve güvenlik sorunu olduğu limanına demirlemesi olduğunu söyleyebiliriz.

Fakat bir ülkenin en önemli sorunu, bir zamanlar kendisine büyük ümitler bağlanmış bir parti pozisyon değiştirdi diye ortadan kalkmaz. Yeni aktörler çıkar ve kaçınılmaz rolü üstlenirler.

Kürt Sorunu, çözümü için kendisine sahip çıkacak yeni aktörlerini bekliyor.

DPI Aims and Objectives

Aims and objectives of DPI include:

- To contribute to broadening bases and providing new platforms for discussion on establishing a structured public dialogue on peace and democracy building.
- To provide opportunities, in which different parties are able to draw on comparative studies, analyse and compare various mechanisms used to achieve positive results in similar cases.
- To create an atmosphere whereby different parties share knowledge, ideas, concerns, suggestions and challenges facing the development of a democratic solution in Turkey and the wider region.
- To support, and to strengthen collaboration between academics, civil society and policy-makers.
- To identify common priorities and develop innovative approaches to participate in and influence democracy-building.
- Promote and protect human rights regardless of race, colour, sex, language, religion, political persuasion or other belief or opinion.

DPI aims to foster an environment in which different parties share information, ideas, knowledge and concerns connected to the development of democratic solutions and outcomes. Our work supports the development of a pluralistic political arena capable of generating consensus and ownership over work on key issues surrounding democratic solutions at political and local levels.

We focus on providing expertise and practical frameworks to encourage stronger public debates and involvements in promoting peace and democracy building internationally. Within this context DPI aims

to contribute to the establishment of a structured public dialogue on peace and democratic advancement, as well as to widen and create new existing platforms for discussions on peace and democracy building. In order to achieve this we seek to encourage an environment of inclusive, frank, structured discussions whereby different parties are in the position to openly share knowledge, concerns and suggestions for democracy building and strengthening across multiple levels.

DPI's objective throughout this process is to identify common priorities and develop innovative approaches to participate in and influence the process of finding democratic solutions. DPI also aims to support and strengthen collaboration between academics, civil society and policy-makers through its projects and output. Comparative studies of relevant situations are seen as an effective tool for ensuring that the mistakes of others are not repeated or perpetuated. Therefore we see comparative analysis of models of peace and democracy building to be central to the achievement of our aims and objectives.

DEMOKRATİK GELİŞİM ENSTITÜSÜ'NÜN AMAÇLARI VE HEDEFLERİ

DPI'nın amaçları ve hedefleri:

- Barışın ve demokrasinin inşası üzerine yapılandırılmış bir kamusal diyalogun oluşması için gerekli olan tartışma ortamının geliştirilmesi ve genişletilmesi.
- Farklı kesimlerin karşılaştırmalı çalışmalar vesilesiyle bir araya gelerek, farklı dünya örnekleri özelinde benzer durumlarda olumlu sonuçlar elde etmek için kullanılmış çeşitli mekanizmaları incelemesine ve analiz etmesine olanak sağlamak. Farklı kesimlerin bir araya gelerek Türkiye ve daha geniş bir coğrafyada demokratik bir çözümün geliştirilmesine yönelik bilgilerini, düşüncelerini, endişelerini, önerilerini, kaygılarını ve karşılaşılan zorlukları paylaştığı bir ortam yaratmak. Akademisyenler, sivil toplum örgütleri ve karar alıcılar arasındaki işbirliğinin desteklemek ve güçlendirmek.
- Ortak öncelikleri belirlemek ve demokrasi inşası sürecini ve sürece katılımı etkileyecek yenilikçi yaklaşımlar geliştirmek. Din, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi görüş ve inanç farkı gözetmeksizin insan haklarını teşvik etmek ve korumak.

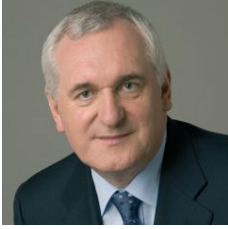
Demokratik Gelişim Enstitüsü (DPI), Türkiye'de demokratik bir çözümün geliştirilmesi için, farklı kesimlerin bir araya gelerek bilgilerini, fikirlerini, kaygılarını ve önerilerini paylaştıkları bir ortamı teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmalarımız, demokratik çözümün sağlanması için kilit önem taşıyan konularda fikir birliğine varma ve uzlaşılan konuları

sahiplenme yeteneğine sahip çoğulcu bir siyasi alanın geliştirilmesini desteklemektedir.

Kurum olarak güçlü bir kamusal tartışmayı; barışı ve demokrasiyi uluslararası düzeyde geliştirmeye yönelik katılımları teşvik etmek için uzmanlığa ve pratiğe dayalı bir bakış açısıyla hareket ediyoruz. Bu çerçevede barış ve demokratik ilerleme konusunda yapılandırılmış bir kamusal tartışmanın oluşturulmasına katkıda bulunmayı; barış ve demokrasi inşası tartışmaları için yeni platformlar yaratmayı ve mevcut platformları genişletmeyi amaçlıyoruz.

Bu amaçlara ulaşabilmenin gereği olarak, farklı kesimlerin demokrasinin inşası ve güçlendirmesi için bilgilerini, endişelerini ve önerilerini açıkça paylaşabilecekleri kapsayıcı, samimi ve yapılandırılmış tartışma ortamını çeşitli seviyelerde teşvik etmeye çalışıyoruz. DPI olarak farklı projelerimiz aracılığıyla akademi, sivil toplum ve karar alıcılar arasındaki işbirliğini desteklemeyi ve güçlendirmeyi de hedefliyoruz.

Council of Experts / Uzmanlar Kurulu Üyeleri



Bertie Ahern

Bertie Ahern is the former Taoiseach (Prime Minister) of Ireland, a position to which he was elected following numerous Ministerial appointments as well as that of Deputy Prime Minister. A defining moment of Mr Ahern's three terms in office as Taoiseach was the successful negotiation of the Good Friday Agreement in April 1998. Mr Ahern held the Presidency of the European Council in 2004, presiding over the historic enlargement of the EU to 27 member states. Since leaving Government in 2008 Mr Ahern has dedicated his time to conflict resolution and is actively involved with many groups around the world. Current roles include Co-Chair of The Inter Action Council; Member of the Clinton Global Initiative; Member of the International Group dealing with the conflict in the Basque Country; Honorary Adjunct Professor of Mediation and Conflict Intervention in NUI Maynooth; Member of the Kennedy Institute of NUI Maynooth; Member of the Institute for Cultural Diplomacy, Berlin; Member of the Varkey Gems Foundation Advisory Board; Member of Crisis Management Initiative; Member of the World Economic Forum Agenda Council on Negotiation and Conflict Resolution; Member of the IMAN Foundation; Advisor to the Legislative Leadership Institute Academy of Foreign Affairs; Senior Advisor to the International Advisory Council to the Harvard International Negotiation Programme; and Director of Co-operation Ireland.

Tecrübeli bir siyasetçi olan Bertie Ahern bir dizi bakanlık görevinden sonra İrlanda Cumhuriyeti Başbakanı olarak görev yapmıştır. Bertie Ahern'in başbakanlık yaptığı dönemdeki en belirleyici gelişme 1998 yılının Nisan ayında Hayırlı Cuma Anlaşması'yla sonuçlanan barış görüşmesi müzakerelerinin başlatılması olmuştur. Ahern, 2004 yılında Avrupa Konseyi başkanlığı görevini

yürütürken Avrupa Birliği'nin üye ülke sayısının 27'ye çıktığı tarihsel süreçte payı olan en önemli isimlerden biri olmuştur. 2008 yılında aktif siyasetten çekilen Bertie Ahern o tarihten bu yana bütün zamanını çatışma çözümü çalışmalarına ayırmakta ve bu amaçla pek çok grupla temaslarda bulunmaktadır. Ahern'in hali hazırda sahip olduğu ünvanlar şunlardır: The Inter Action Council Eşbaşkanlığı, Clinton Küresel İnisiyatifi Üyeliği, Bask Ülkesindeki Çatışma Üzerine Çalışma Yürüten Uluslararası Grup Üyeliği, İrlanda Ulusal Üniversitesi Arabuluculuk ve Çatışmaya Müdahale Bölümü Fahri Profesörlüğü, Berlin Kültürel Diplomasi Enstitüsü Üyeliği, Varkey Gems Vakfı Danışma Kurulu Üyeliği, Kriz İdaresi İnisiyatifi Üyeliği, Dünya Ekonomik Forumu Müzakere ve Çatışma Çözümü Forumu Konsey Üyeliği, Harvard Uluslararası Müzakere Programı Uluslararası Danışmanlar Konseyi Başkanlığı.



Dermot Ahern

Dermot Ahern is a former Irish Member of Parliament and Government Minister and was a key figure for more than 20 years in the Irish peace process, including in negotiations for the Good Friday Agreement and the St Andrews Agreement. He also has extensive experience at the EU Council level, including as a key negotiator and signatory to the Constitutional and Lisbon Treaties. In 2005, he was appointed by the then UN Secretary General Kofi Annan, to be a Special Envoy on the issue of UN Reform.

Geçmişte İrlanda Parlamentosu milletvekilliği ve kabinede bakanlık görevlerinde bulunan Dermot Ahern, 20 yıldan fazla bir süre İrlanda barış sürecinde anahtar bir rol oynamıştır ve bu süre içinde Belfast Anlaşması (Hayırlı Cuma Anlaşması) ve St. Andrews Anlaşması için yapılan müzakerelere dahil olmuştur. AB Konseyi seviyesinde de önemli tecrübeleri olan Ahern, AB Anayasası ve Lizbon Antlaşmaları sürecinde de önemli bir arabulucu ve imzacı olmuştur. 2005 yılında dönemin Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kofi Annan tarafından BM Reformu konusunda özel temsilci olarak atanmıştır.



Prof. Dr. Aşkın Asan

Professor Dr. Aşkın Asan is an executive board member of the Maarif Foundation, a member of Turkey's Democracy Platform, and a faculty member at Istanbul Ticaret University. Elected as a Member of the Turkish Grand National Assembly from Ankara, Prof. Dr. Asan served as a vice president of the Parliamentary Assembly of the Mediterranean and was a member of the Turkish Delegation of the Parliamentary Union of the Organisation of the Islamic Conference during her time in parliamentary office. She is a former Deputy Minister of Family and Social Policies (2011-2014) and was Rector of Avrasya University in Trabzon between 2014-2017.

Maarif Vakfı Mütevelli Heyeti üyesi ve Türkiye Demokrasi Platformu kurucu üyesi olan Aşkın Asan, 23. Dönem'de Ankara Milletvekili olarak Parlamentoda görev yaptı. TBMM'de Akdeniz Parlamenter Asamblesi (APA) Türk Grubu Başkanı, Milli Eğitim, Gençlik ve Spor Komisyonu ve İKÖPAB Türk Grubu Üyesi oldu. 2011-2014 Yılları arasında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Bakan Yardımcısı görevini yürüttü. 2014-2017 yılları arasında Avrasya Üniversitesi'nin rektörlüğünü yapan Asan, şu an İstanbul Ticaret Üniversitesi öğretim üyesidir.



Prof. Dr. Mehmet Asutay

Professor Dr. Mehmet Asutay is a Professor of Middle Eastern and Islamic Political Economy & Finance at the Durham University Business School, UK. He researches, teaches and supervises research on Islamic political economy and finance, Middle Eastern economic development and finance, the political economy of the Middle East, including Turkish and Kurdish political economies. He is the Director of the Durham Centre for Islamic Economics and Finance and the Managing Editor of the Review of Islamic Economics, as well as Associate Editor of the American Journal of Islamic Social Science. He is the Honorary Treasurer of the BRISMES (British Society for Middle Eastern Studies); and of the IAIE (International Association for Islamic Economics).

Dr. Mehmet Asutay, İngiltere'deki Durham Üniversitesi'nin İşletme Fakültesi'nde Ortadoğu'nun İslami Siyasal Ekonomisi ve Finansı alanında profesör olarak görev yapmaktadır. Asutay Türk ve Kürt siyasal ekonomisi, İslami siyasal ekonomi, ve Ortadoğu'da siyasal ekonomi konularında dersler vermekte, araştırmalar yapmakta ve yapılan araştırmalara danışmanlık yapmaktadır.



Ali Bayramoğlu

Ali Bayramoğlu is a writer and political commentator. Since 1994, he has contributed as a columnist for a variety of newspapers. He is currently a columnist for *Al-Monitor*. He is a member of the former Wise Persons Committee in Turkey, established by then-Prime Minister Erdoğan.

Yazar ve siyaset yorumcusu olan Ali Bayramoğlu uzun yıllar günlük yayınlanan Yeni Şafak gazetesinde köşe yazarlığı yapmıştır. Recep Tayyip Erdoğan'ın başbakanlığı döneminde oluşturulan Akil İnsanlar Heyetinde yer almıştır. Bayramoğlu köşe yazılarına şu an Al-Monitor'de devam etmektedir.



Prof. Christine Bell

Professor Christine Bell is a legal expert based in Edinburgh, Scotland. She is Professor of Constitutional Law and Assistant Principal (Global Justice) at the University of Edinburgh, Co-director of the Global Justice Academy, and a member of the British Academy. She was chairperson of the Belfast-based human rights organization, the Committee on the Administration of Justice, from 1995-7, and a founder member of the Northern Ireland Human Rights Commission established under the terms of the Belfast Agreement. In 1999 she was a member of the European Commission's Committee of Experts on Fundamental Rights. She is an expert on transitional justice, peace negotiations, constitutional law and human rights law. She regularly conducts training on these topics for diplomats, mediators and lawyers, has been involved as a legal advisor in a number of peace negotiations, and acted as an expert in transitional justice for the UN Secretary-General, the Office of the High Commissioner for Human Rights, and UNIFEM.

İskoçya'nın başkenti Edinburgh'ta faaliyet yürüten bir hukukçudur. Edinburgh Üniversitesi'nde Anayasa hukuku profesörü olarak ve aynı üniversite bünyesindeki Küresel Adalet Projesinde Müdür yardımcısı olarak görev yapmaktadır. İngiliz Akademisi üyesi de olan Bell, 1995-1997 yılları arasında Belfast merkezli İnsan Hakları örgütü Adalet İdaresi Komisyonu başkanı ve Belfast Anlaşması şartları çerçevesinde kurulan Kuzey İrlanda İnsan Hakları Komisyonu kurucu üyesi olarak görev yaptı. 1999'da ise Avrupa Komisyonu Temel Haklar Uzmanlar Komitesi üyeliğinde bulundu. Temel uzmanlık alanları Geçiş Dönemi Adaleti, Barış Müzakereleri, Anayasa Hukuku ve İnsan Hakları olan Prof. Bell, aynı zamanda bu konularda diplomat, arabulucu ve hukukçulara eğitim vermekte, BM Genel Sekreterliği, İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Ofisi ve UNIFEM'in de dahil olduğu kurumlarda hukuk danışmanı olarak görev yapmaktadır.



Cengiz Çandar

Cengiz Çandar is currently a columnist for *Al-Monitor*, a widely respected online magazine that provides analysis on Turkey and the Middle East. He is a former war correspondent and an expert on the Middle East. He served as a special adviser to the former Turkish president, Turgut Özal. Cengiz Çandar is a Distinguished Visiting Scholar at the Stockholm University Institute for Turkish Studies (SUITS).

Kıdemli bir gazeteci ve köşe yazarı olan Çandar uzun yıllar Radikal gazetesi için köşe yazarlığı yapmıştır. Al Monitor haber sitesinde köşe yazarlığı yapmaktadır. Ortadoğu konusunda önemli bir uzman olan Çandar, bir dönem savaş muhabiri olarak çalışmış ve Türkiye eski Cumhurbaşkanı merhum Turgut Özal'a özel danışmanlık yapmıştır.



Andy Carl

Andy Carl is an independent expert on conflict resolution and public participation in peace processes. He believes that building peace is not an act of charity but an act of justice. He co-founded and was Executive Director of Conciliation Resources. Previously, he was the first Programme Director with International Alert. He is currently an Honorary Fellow of Practice at the School of Law, University of Edinburgh. He serves as an adviser to a number of peacebuilding initiatives including the Inclusive Peace and Transition Initiative at the Graduate Institute in Geneva, the Legal Tools for Peace-Making Project in Cambridge, and the Oxford Research Group, London.

Andy Carl çatışma çözümü ve barış süreçlerine kamusal katılımın sağlanması üzerine çalışan bağımsız bir uzmandır. Barışın inşasının bir hayırseverlik faaliyetinden ziyade adaletin yerine getirilmesi çabası olduğuna inanan Carl, çatışma Çözümü alanında çalışan etkili kurumlardan biri olan Conciliation Resources'un kurucularından biridir. Bir dönem Uluslararası Uyarı (International Alert) isimli kurumda Program Direktörü olarak görev yapan Carl, halen Edinburgh Üniversitesi Hukuk Fakültesi bünyesinde Fahri Bilim Kurulu Üyesi olarak görev yapmaktadır. Barış inşası üzerine çalışan Cenevre Mezunlar İnisyatifi bünyesindeki Barış ve Geçiş Dönemi İnisyatifi, Cambridge'te yürütülen Barışın İnşası için Yasal Araçlar Projesi ve Londra'da faaliyet yürüten Oxford Araştırma Grubu gibi bir dizi kurum ve oluşuma danışmanlık yapmaya devam etmektedir.



Dr. Vahap Coşkun

Dr. Vahap Coşkun is a Professor of Law at University of Dicle in Diyarbakır where he also completed his bachelor's and master's degrees in law. Coşkun received his PhD from Ankara University Faculty of Law. He has written for Serbestiyet and Kurdistan24 online newspaper. He has published books on human rights, constitutional law, political theory and social peace. Coşkun was a member of the former Wise Persons Commission in Turkey (Central Anatolian Region).

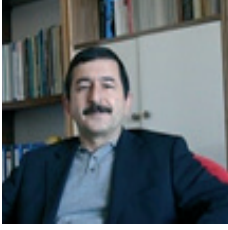
Dr. Vahap Coşkun Diyarbakır'da, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde öğretim üyesidir. Lisans ve lisansüstü eğitimini Dicle Üniversitesi'nde tamamladıktan sonra Ankara Üniversitesi'nde Hukuk Doktoru tamamlamıştır. Serbestiyet ve Kurdistan 24 online gazetesinde makale yazan Coşkun, insan hakları, anayasa hukuku, siyasal teori ve toplumsal barış konulu kitaplar yayınlamıştır. Coşkun, Akil İnsanlar Komisyonu'nun İç Anadolu bölgesi üyesiydi.



Ayşegül Doğan

Ayşegül Doğan is a journalist who has conducted interviews, created news files and programmes for independent news platforms. She studied at the Faculty of Cultural Mediation and Communications at Metz University, and Paris School of Journalism. As a student, she worked at the Ankara bureau of Agence-France Presse (AFP), the Paris bureau of Courier International and at the Kurdish service of The Voice of America. She worked as a programme creator at Radyo Ekin, and as a translator-journalist for the Turkish edition of Le Monde Diplomatique. She was a lecturer at the Kurdology department of National Institute of Oriental Languages and Civilizations in Paris. She worked on political communications for a long time. From its establishment in 2011 to its closure in 2016, she worked as a programmes coordinator at IMC TV. She prepared and presented the programme “Gündem Müzakere” on the same channel.

Bağımsız haber platformlarına özel röportaj, haber dosyası ve programlar hazırlayan gazeteci Ayşegül Doğan; Metz Üniversitesi Medyasyon Kültürel ve İletişim Fakültesi'nin ardından eğitimine Paris Yüksek Gazetecilik Okulu'nda devam etti. Okul yıllarında, Fransız Haber Ajansı-AFP'nin Ankara, Courier International'ın Paris bürosunda ve Amerika'nın Sesi Kürtçe servisinde gazeteciliği deneyimledi. Radyo Ekin'de programcı, Le Monde Diplomatique Türkçe'de çevirmen gazeteci olarak çalıştı. Paris'te yaşadığı süre içinde Doğu Dilleri ve Medeniyetleri Enstitüsü Kürdoloji bölümünde okutmanlık yaptı. Uzunca bir süre siyaset iletişimi ile ilgilendi. 2011'de kurulan IMC TV 2016'da kapatılana dek; program koordinatörü olarak çalıştı. Aynı kanalda “Gündem Müzakere” programını hazırladı ve sundu. Halen ülkesindeki pek çok meslektaş gibi etik ilkelere bağlı; bağımsız bir gazeteci olarak çalışma arayış, istek ve heyecanını koruyor.



Prof. Dr. Fazıl Hüsni Erdem

Dr. Fazıl Hüsni Erdem is Professor of Constitutional Law and Head of the Department of Constitutional Law at Dicle University, Diyarbakır. In 2007, Erdem was a member of the commission which was established to draft a new constitution to replace the Constitution of 1982 which was introduced following the coup d'état of 1980. Erdem was a member of the Wise Persons Committee in Turkey, established by then Prime Minister Erdoğan, in the team that was responsible for the South-eastern Anatolia Region.

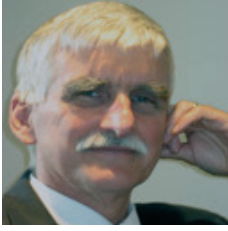
Fazıl Hüsni Erdem Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı Başkanıdır. 2007'de, 1980 darbesinin takiben yürürlüğe giren 1982 darbe anayasasını değiştirmek üzere kurulan yeni anayasa hazırlama komisyonunda yer almıştır. Erdem, 2013'de Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti tarafından Demokratik açılım ve çözüm süreci kapsamında oluşturulan Akil İnsanlar Heyeti üyesidir.



Prof. Dr. Salomón Lerner Febres

Professor Dr. Salomón Lerner Febres holds a PhD in Philosophy from Université Catholique de Louvain. He is Executive President of the Center for Democracy and Human Rights and Professor and Rector Emeritus of Pontifical Catholic University of Peru. He is former President of the Truth and Reconciliation Commission of Peru. Prof. Lerner has given many talks and speeches about the role and the nature of university, the problems of scholar research in higher education and about ethics and public culture. Furthermore, he has participated in numerous conferences in Peru and other countries about violence and pacification. In addition, he has been a speaker and panellist in multiple workshops and symposiums about the work and findings of the Truth and Reconciliation Commission of Peru. He has received several honorary doctorates as well as numerous recognitions and distinctions of governments and international human rights institutions.

Prof. Salomón felsefe alanındaki doktora eğitimini Belçika'daki Université Catholique de Louvain'de tamamlamıştır. Peru'daki Pontifical Catholic Üniversitesi'nin onursal rektörü sıfatını taşıyan Prof. Salomón Lerner Febres, aynı üniversite bünyesindeki Demokrasi ve İnsan Hakları Merkezi'nin de başkanlığını yapmaktadır. Peru Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu eski başkanıdır. Üniversitenin rolü ve doğası, akademik çalışmalarda karşılaşılan zorluklar, etik ve kamu kültürü konulu çok sayıda konuşma yapmış, şiddet ve pasifizm konusunda Peru başta olmak üzere pek çok ülkede yapılan konferanslara konuşmacı olarak katılmıştır.



Prof. Mervyn Frost

Professor Mervyn Frost teaches International Relations, and was former Head of the Department of War Studies, at King's College London, UK. He was previously Chair of Politics at the University of Natal, Durban, South Africa and was President of the South African Political Studies Association. He currently sits on the editorial boards of International Political Sociology and the Journal of International Political Theory, among others. He is an expert on human rights in international relations, humanitarian intervention, justice in world politics, democratising global governance, the just war tradition in an era of New Wars, and ethics in a globalising world.

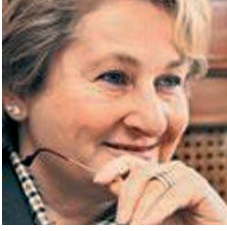
Londra'daki King's College'in Savaş Çalışmaları bölümünün başkanlığını yapmaktadır. Daha önce Güney Afrika'nın Durban şehrindeki Natal Üniversitesi'nde Siyaset Bilimi bölümünün başkanlığını yapmıştır. Güney Afrika Siyaset Çalışmaları Enstitüsü Başkanlığı görevinde de bulunan Profesör Frost, İnsan Hakları ve Uluslararası İlişkiler, İnsancıl Müdahale, Dünya Siyasetinde Adalet, Küresel Yönetimin Demokratikleştirilmesi, Yeni Savaşlar Döneminde Adil Savaş Geleneği ve Küreselleşen Dünyada Etik gibi konularda uzman bir isimdir.



Martin Griffiths

Martin Griffiths is a senior international mediator and currently the UN's Envoy to Yemen. From 1999 to 2010 he was the founding Director of the Centre for Humanitarian Dialogue in Geneva where he specialised in developing political dialogue between governments and insurgents in a range of countries across Asia, Africa and Europe. He is a co-founder of Inter Mediate, a London based NGO devoted to conflict resolution, and has worked for international organisations including UNICEF, Save the Children, Action Aid, and the European Institute of Peace. Griffiths has also worked in the British Diplomatic Service and for the UN, including as Director of the Department of Humanitarian Affairs (Geneva), Deputy to the Emergency Relief Coordinator (New York), Regional Humanitarian Coordinator for the Great Lakes, Regional Coordinator in the Balkans and Deputy Head of the Supervisory Mission in Syria (UNSMIS).

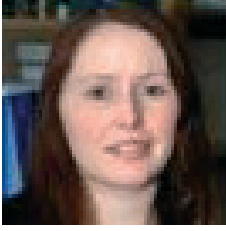
Üst düzeyde uluslararası bir arabulucu olan Martin Griffiths, uluslararası bir arabulucudur ve yakın zamanda BM Yemen Özel Temsilcisi olarak atanmıştır. Asya, Afrika ve Avrupa kıtalarındaki çeşitli ülkelerde hükümetler ile isyancı gruplar arasında siyasi diyalog geliştirilmesi üzerine çalışan Cenevre'deki İnsani Diyalog Merkezi'nin (Centre for Humanitarian Dialogue) kurucu direktörü olan Martin Griffiths 1999-2010 yılları arasında bu görevi sürdürmüştür. Çatışma çözümü üzerine çalışan Londra merkezli Inter Mediate'in kurucuları arasında bulunan Griffiths, UNICEF, Save the Children ve Action Aid isimli uluslararası kurumlarda da görev yapmıştır. İngiltere Diploması Servisi'ndeki hizmetlerinin yanı sıra Birleşmiş Milletler bünyesinde Cenevre Ofisi'nde İnsani Faaliyetler Bölümü'nde yönetici, New York ofisinde Acil Yardım Koordinatörü yardımcılığı, Büyük Göller (Great Lakes) bölgesinde İnsani Yardım Koordinatörü, Balkanlarda BM Bölgesel Koordinatörü ve BM eski Genel Sekreteri Kofi Annan'ın BM ve Arap Birliği adına Suriye özel temsilciliği yaptığı dönemde kendisine baş danışmanlık yapmıştır.



Kezban Hatemi

Kezban Hatemi holds an LL.B. from Istanbul University and is registered with the Istanbul Bar Association. She has worked as a self employed lawyer, as well as Turkey's National Commission to UNESCO and a campaigner and advocate during the Bosnian War. She was involved in drafting the Turkish Civil Code and Law of Foundations as well as in preparing the legal groundwork for the chapters on Religious Freedoms and Minorities and Community Foundations within the Framework Law of Harmonization prepared by Turkey in preparation for EU accession. She has published articles on women's, minority groups, children, animals and human rights and the fight against drugs. She is a member of the former Wise Persons Committee in Turkey, established by then Prime Minister Erdoğan, and sits on the Board of Trustees of the Technical University and the Darulacaze Foundation.

İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun olduktan sonra İstanbul Barosuna kayıtlı olarak avukatlık yapmaya başlamıştır. Serbest avukatlık yapmanın yanı sıra UNESCO Türkiye Milli Komisyonu'nda hukukçu olarak görev yapmış, Bosna savaşı sırasında sürdürülen savaş karşıtı kampanyalarda aktif olarak yer almıştır. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik süreci gereği hazırlanan Uyum Yasaları Çerçeve Yasasının Dini Özgürlükler, Azınlıklar ve Vakıflar ile ilgili bölümlerine ilişkin hukuki çalışmalarda yer almış, Türk Ceza Kanunu ve Vakıflar Kanunu'nun taslaklarının hazırlanmasında görev almıştır. İnsan hakları, kadın hakları, azınlık hakları, çocuk hakları, hayvan hakları ve uyuşturucu ile mücadele konularında çok sayıda yazılı eseri vardır. Recep Tayyip Erdoğan'ın başbakanlığı döneminde oluşturulan Akil İnsanlar Heyetinde yer almıştır. Bunun yanı sıra İstanbul Üniversitesi ile Darulacaze Vakfı Mütevelli heyetlerinde görev yapmaktadır.



Dr. Edel Hughes

Dr. Edel Hughes is a Senior Lecturer in Law at Middlesex University. Prior to joining Middlesex University, Dr Hughes was a Senior Lecturer in Law at the University of East London and a Lecturer in Law at the University of Limerick. She was awarded an LL.M. and a PhD in International Human Rights Law from the National University of Ireland, Galway, in 2003 and 2009, respectively. Her research interests are in the areas of international human rights law, public international law, and conflict transformation, with a regional interest in Turkey and the Middle East. She has published widely on these areas.

Dr. Edel Hughes, Middlesex Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde kıdemli öğretim üyesidir. Daha önce Doğu Londra Üniversitesi Hukuk Fakültesi ve Limerick Üniversitesi'nde görev yapan Hughes, doktoraasını 2003-2009 yılları arasında İrlanda Ulusal Üniversitesi'nde Uluslararası İnsan Hakları Hukuku alanında tamamlamıştır. Hughes'un birçok yayınının da bulunduğu çalışma alanları içinde, Orta Doğu'yu ve Türkiye'yi de kapsayan şekilde, uluslararası insan hakları hukuku, uluslararası kamu hukuku ve çatışma çözümü yer almaktadır.



Kadir İnanır

Kadir İnanır was born in 1949 Fatsa, Ordu. He is an acclaimed actor and director, and has starred in well over a hundred films. He has won several awards for his work in Turkish cinema. He graduated from Marmara University Faculty of Communication. In 2013 he became a member of the Wise Persons Committee for the Mediterranean region.

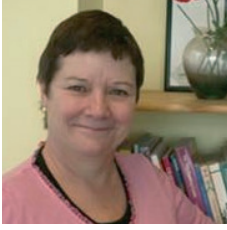
Ünlü oyuncu ve yönetmen Kadir İnanır, 100'ü aşkın filmde rol almış ve Türk sinemasına katkılarından dolayı pek çok ödüle layık görülmüştür. 1949 senesinde Ordu, Fatsa'da doğan İnanır, Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo-Televizyon Bölümünden mezun olmuştur. 2013 senesinde barış sürecini yönetmek amacıyla kurulan Akil İnsanlar Heyeti'ne Akdeniz Bölgesi temsilcisi olarak girmiştir.



Prof. Dr. Ahmet İnel

Professor Ahmet İnel is a former faculty member of Galatasaray University in Istanbul, Turkey and Paris 1 Panthéon Sorbonne University, France. He is Managing Editor of the Turkish editing house, İletisim, and member of the editorial board of monthly review, *Birikim*. He is a regular columnist at *Cumhuriyet* newspaper and an author who published several books and articles in both Turkish and French.

İletişim Yayınları Yayın Kurulu Koordinatörlüğünü yürüten Ahmet İnel, Galatasaray Üniversitesi ve Paris 1 Panthéon-Sorbonne Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak görev yapmıştır. Birikim Dergisi yayın kolektifi üyesi ve Cumhuriyet Gazetesinde köşe yazarıdır. Türkçe ve Fransızca olmak üzere çok sayıda kitabı ve makalesi bulunmaktadır.



Avila Kilmurray

Avila Kilmurray is a founding member of the Northern Ireland Women's Coalition. She was part of the Coalition's negotiating team for the Good Friday Agreement and has written extensively on community action, the women's movement and conflict transformation. She serves as an adviser on the Ireland Committee of the Joseph Rowntree Charitable Trust as well as a board member of Conciliation Resources (UK) and the Institute for British Irish Studies. She was the first Women's Officer for the Transport & General Workers Union for Ireland (1990-1994) and from 1994-2014 she was Director of the Community Foundation for Northern Ireland, managing EU PEACE funding for the re-integration of political ex-prisoners in Northern Ireland as well as support for community-based peace building. She is a recipient of the Raymond Georis Prize for Innovative Philanthropy through the European Foundation Centre. Kilmurray is working as a consultant with The Social Change Initiative to support work with the Migrant Learning Exchange Programme and learning on peace building.

Avila Kilmurray, Kuzey İrlanda Kadın Koalisyonu'nun kurucusudur ve bu siyasi partinin temsilcilerinden biri olarak Hayırlı Cuma Anlaşması müzakerelerine katılmıştır. Toplumsal tepki, kadın hareketi ve çatışmanın dönüşümü gibi konularda çok sayıda yazılı eseri vardır. Birleşik Krallık ve İrlanda'da aralarında Conciliation Resources (Uzlaşma Kaynakları), the Global Fund for Community Foundations (Toplumsal Vakıflar için Küresel Fon) , Conflict Resolution Services Ireland (İrlanda Çatışma Çözümü Hizmetleri) ve the Institute for British Irish Studies (Britanya ve İrlanda çalışmaları Enstitüsü) isimli kurumlarda yönetim kurulu üyesi olarak görev yapmaktadır. 1990-94 yılları arasında Ulaşım ve Genel İşçiler Sendikası'nda Kadınlardan Sorumlu Yönetici olarak çalışmış ve bu görevi yerine getiren ilk kadın olmuştur. 1994-2014 yılları arasında Kuzey İrlanda Toplum Vakfı'nın direktörlüğünü yapmış ve bu görevi sırasında eski siyasi mahkumların yeniden entegrasyonu ile barışın toplumsal zeminde yeniden

inşasına dair Avrupa Birliği fonlarının idaresini yürütmüştür. Avrupa Vakıflar Merkezi tarafından verilen Yenilikçi Hayırseverler Raymond Georis Ödülü'nün de sahibidir.



Prof. Ram Manikkalingam

Professor Ram Manikkalingam is founder and director of the Dialogue Advisory Group, an independent organisation that facilitates political dialogue to reduce violence. He is a member of the Special Presidential Task Force on Reconciliation in Sri Lanka and teaches politics at the University of Amsterdam. Previously, he was a Senior Advisor on the Sri Lankan peace process to then President Kumaratunga. He has served as an advisor with Ambassador rank at the Sri Lanka Mission to the United Nations in New York and prior to that he was an advisor on International Security to the Rockefeller Foundation. He is an expert on issues pertaining to conflict, multiculturalism and democracy, and has authored multiple works on these topics. He is a founding board member of the Laksham Kadirgamar Institute for Strategic Studies and International Relations, Colombo, Sri Lanka.

Amsterdam Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü'nde misafir Profesör olarak görev yapmaktadır. Sri Lanka devlet başkanına barış süreci için danışmanlık yapmıştır. Danışmanlık görevini hala sürdürmektedir. Uzmanlık alanları arasında çatışma, çokkültürlülük, demokrasi gibi konular bulunan Prof. Ram Manikkalingam, Sri Lanka'daki Laksham Kadirgamar Stratejik Çalışmalar ve Uluslararası İlişkiler Enstitüsü'nün kurucu üyesi ve yönetim kurulu üyesidir.



Bejan Matur

Bejan Matur is a renowned Turkey-based author and poet. She has published ten works of poetry and prose. In her writing she focuses mainly on Kurdish politics, the Armenian issue, minority issues, prison literature and women's rights. She has won several literary prizes and her work has been translated into over 28 languages. She was formerly Director of the Diyarbakır Cultural Art Foundation (DKSV). She is a columnist for the *Daily Zaman*, and occasionally for the English version, *Today's Zaman*.

Türkiye'nin önde gelen şair ve yazarlarından biridir. Şiir ve gazetecilik alanında yayımlanmış 10 kitabı bulunmaktadır. 2012 yılının başına kadar yazdığı düzenli köşe yazılarında Kürt siyaseti, Ermeni sorunu, gündelik siyaset, azınlık sorunları, cezaevi yazıları ve kadın sorunu gibi konuları işlemiştir. Yapıtları 28 değişik dile çevrilen Matur, çok sayıda edebiyat ödülü sahibidir. Diyarbakır Kültür ve Sanat Vakfı Kurucu Başkanlığı görevinde bulunmuştur.



Prof. Monica McWilliams

Professor Monica McWilliams teaches in the Transitional Justice Institute at Ulster University in Northern Ireland. She currently serves on a three-person panel established by the Northern Ireland government to make recommendations on the disbandment of paramilitary organisations in Northern Ireland. During the Northern Ireland peace process, Prof. McWilliams co-founded the Northern Ireland Women's Coalition political party and was elected as a delegate to the Multi-Party Peace Negotiations, which took place in 1996 to 1998. She was also elected to serve as a member of the Northern Ireland Legislative Assembly from 1998 to 2003. Prof. McWilliams is a signatory of the Belfast/Good Friday Agreement and has chaired the Implementation Committee on Human Rights on behalf of the British and Irish governments. For her role in delivering the peace agreement in Northern Ireland, Prof. McWilliams was one recipient of the John F. Kennedy Leadership and Courage Award.

Prof. Monica McWilliams, Ulster Üniversitesi'ndeki Geçiş Dönemi Adaleti Enstitüsü'ne bağlı Kadın Çalışmaları Bölümü'nde öğretim üyesidir. 2005-2011 yılları arasında Kuzey İrlanda İnsan Hakları Komisyonu Komiseri olarak Kuzey İrlanda Haklar Beyannamesi için tavsiyeler hazırlamaktan sorumlu olarak görev yapmıştır. Kuzey İrlanda Kadın Koalisyonu'nun kurucularından olan Prof. McWilliams 1998 yılında Belfast (Hayırlı Cuma) Barış Anlaşması'nın imzalanmasıyla sonuçlanan Çok Partili Barış Görüşmeleri'nde yer almıştır.



Hanne Melfald

Hanne Melfald worked with the Norwegian Ministry of Foreign Affairs for eight years including as the Senior Adviser to the Secretariat of the Foreign Minister of Norway before she became a Project Manager in HD's Eurasia office in 2015. She previously worked for the United Nations for six years including two years with the United Nations Assistance Mission in Afghanistan as Special Assistant to the Special Representative of the Secretary-General. She has also worked for the United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs in Nepal and Geneva, as well as for the Norwegian Refugee Council and the Norwegian Directorate of Immigration. Melfald has a degree in International Relations from the University of Bergen and the University of California, Santa Barbara, as well as a Master's degree in Political Science from the University of Oslo.

Hanne Melfald, başkanışmanlık dahil olmak üzere 8 yıl boyunca Norveç Dışışleri Bakanlığı bünyesinde çeşitli görevlerde bulunmuş, 2015 yılından itibaren İnsani Diyalog için Merkez isimli kurumun Avrasya biriminde Proje Müdürü olarak çalışmaya başlamıştır. Geçmişte Birleşmiş Milletler bünyesinde görev almış, bu görevi sırasında 2 yıl boyunca Birleşmiş Milletler'in Afganistan Yardım Misyonunda BM Genel Sekreteri Özel Temsilcisi olarak görev yapmıştır. Ayrıca Birleşmiş Milletler Cenevre Yerleşkesi bünyesinde bulunan Nepal İnsani Yardım Koordinasyon Ofisinde de görev almıştır. Bir dönem Norveç Sığınmacılar Konseyi ve Norveç Göçmenlik İşleri Müdürlüğünde çalışan Hanna Melfald Norveç'in Bergen ve ABD'nin Kaliforniya Üniversitelerinde aldığı Uluslararası İlişkiler eğitimini Oslo Üniversitesinde aldığı Siyaset Bilimi yüksek lisans eğitimiyle tamamlamıştır.



Roelf Meyer

Meyer is currently a consultant on international peace processes having advised parties in Northern Ireland, Sri Lanka, Rwanda, Burundi, Iraq, Kosovo, the Basque Region, Guyana, Bolivia, Kenya, Madagascar, and South Sudan. Meyer's experience in international peace processes stems from his involvement in the settlement of the South African conflict in which he was the government's chief negotiator in constitutional negotiations with the ANC's chief negotiator and current South African President, Cyril Ramaphosa. Negotiating the end of apartheid and paving the way for South Africa's first democratic elections in 1994, Meyer continued his post as Minister of Constitutional Affairs in the Cabinet of the new President, Nelson Mandela. Meyer retired as a Member of Parliament and as the Gauteng leader of the National Party in 1996 and co-founded the United Democratic Movement (UDM) political party the following year. Retiring from politics in 2000, Meyer has since held a number of international positions, including membership of the Strategy Committee of the Project on Justice in Times of Transition at Harvard University.

Roelf Meyer, Güney Afrika'daki barış sürecinde iktidar partisi Ulusal Parti adına başmüzakereci olarak görev yapmıştır. O dönem Afrika Ulusal Kongresi (ANC) adına başmüzakereci olarak görev yapan ve şu an Güney Afrika devlet başkanı olan Cyril Ramaphosa ile birlikte yürüttüğü müzakereler sonrasında Güney Afrika'daki ırkçı apartheid rejim sona erdirilmiş ve 1994 yılında ülkedeki ilk özgür seçimlerin yapılması sağlanmıştır. Yapılan seçim sonrası yeni devlet başkanı seçilen Nelson Mandela kurduğu ilk hükümette Roelf Meyer'e Anayasal İlişkilerden Sorumlu Bakan olarak görev vermiştir. Roelf Meyer 2011-2014 yılları arasında Güney Afrika Savunma Değerlendirme Komitesine başkanlık yapmış, aynı zamanda aktif olan bazı barış süreçlerine dahil olarak Kuzey İrlanda, Sri Lanka, Ruanda, Burundi, Irak, Kosova, Bask Bölgesi, Guyana, Bolivya, Kenya, Madagaskar ve Güney Sudan'da çatışan taraflara danışmanlık yapmıştır.



Mark Muller QC

Mark Muller, QC, is a senior advocate at Doughty Street Chambers (London) and the Scottish Faculty of Advocates (Edinburgh) where he specialises in public international law and human rights. Muller is also currently on the UN Department of Political Affairs Standby Team of Mediation Experts and is the UN Special Envoy to Syria in the Syrian peace talks. He has many years' experience of advising numerous international bodies, such as Humanitarian Dialogue (Geneva) and Inter-Mediate (London) on conflict resolution, mediation, confidence-building, ceasefires, power-sharing, humanitarian law, constitution-making and dialogue processes. Muller also co-founded Beyond Borders and the Delfina Foundation.

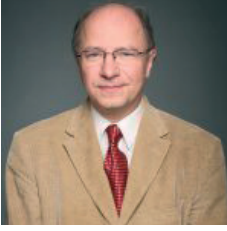
Mark Muller Londra merkezli Doughty Street Chambers Hukuk Bürosu'na ve Edinburg'daki İskoç Avukatlar Birliği'ne bağlı olarak çalışan tecrübeli bir hukukçudur. Uluslararası kamu hukuku ve insan hakları hukuku alanında uzman olan Muller, Afganistan, Libya, Irak ve Suriye gibi çeşitli çatışma alanlarında uzun seneler çatışma çözümü, arabuluculuk, çatışmasızlık ve iktidar paylaşımı konusunda danışmanlık hizmeti vermiştir. 2005'den bu yana İnsani Diyalog için Merkez (Centre for Humanitarian Dialogue), Çatışma Ötesi (Beyond Borders) ve Inter Mediate (Arabulucu) isimli kurumlara kıdemli danışmanlık yapmaktadır. Harvard Hukuk Fakültesi üyesi olan Muller bir dönem İngiltere ve Galler Barosu İnsan Hakları Komisyonu başkanlığı ve Barolar Konseyi Hukukun Üstünlüğü Birimi başkanlığı görevlerini de yürütmüştür. Kültürel diyalog yoluyla barışı ve uluslararası anlayışı teşvik etme amacıyla İskoçya'da kurulan Sınırlar Ötesi (Beyond Borders) isimli oluşumun kurucusu olan Muller halen BM Siyasal İlişkiler Birimi bünyesindeki Arabulucular Destek Ekibinde Kıdemli Arabuluculuk Uzmanı olarak görev yapmaktadır.



Avni Özgürel

Mehmet Avni Özgürel is a Turkish journalist, author and screenwriter. Having worked in several newspapers such as *Daily Sabah* and *Radikal*, Özgürel is currently the editor in chief of the daily *Yeni Birlik* and a TV programmer at TRT Haber. He is the screenwriter of the 2007 Turkish film, *Zincirbozan*, on the 1980 Turkish coup d'état, *Sultan Avrupa'da* (2009), on Sultan Abdülaziz's 1867 trip to Europe; and *Mahpeyker* (2010): *Kösem Sultan*, on Kösem Sultan. He is also the screenwriter and producer of 2014 Turkish film, *Darbe* (Coup), on the February 07, 2012 Turkish intelligence crisis. In 2013 he was appointed a member of the Wise Persons Committee in Turkey established by then Prime Minister Erdoğan.

Gazeteci-yazar Avni Özgürel, uzun yıllar Milliyet, Akşam, Sabah ve Radikal gibi çeşitli gazetelerde haber müdürlüğü ve köşe yazarlığı yaptı. 2013 yılında Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti tarafından Demokratik açılım ve çözüm süreci kapsamında oluşturulan Akil İnsanlar Heyeti üyesidir. 1980 darbesini konu eden belgesel film Zincirbozan (2007), Sultan Abdülaziz'in 1867'de Avrupa'ya yaptığı yolculuğu konu eden Sultan Avrupa'da (2009), Mahpeyker: Kösem Sultan (2010) ve 7 Şubat Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) operasyonunun anlatıldığı "Darbe" filmleri senaristliğini ve yapımcılığını üstlendiği projeler arasındadır. Özgürel, şu anda Yeni Birlik gazetesinin sahibi ve genel yayın yönetmenidir. Ayrıca TRT Haber'de program yapmaktadır.



Prof. John Packer

Professor John Packer is Associate Professor of Law and Director of the Human Rights Research and Education Centre (HRREC) at the University of Ottawa in Canada. Prof. Packer has worked for inter-governmental organisations for over 20 years, including in Geneva for the UN High Commissioner for Refugees, the International Labour Organisation, and for the UN High Commissioner for Human Rights. From 1995 to 2004, Prof. Packer served as Senior Legal Adviser and then the first Director of the Office of the OSCE High Commissioner on National Minorities in The Hague. In 2012 – 2014, Prof. Packer was a Constitutions and Process Design Expert on the United Nation's Standby Team of Mediation Experts attached to the Department of Political Affairs, advising in numerous peace processes and political transitions around the world focusing on conflict prevention and resolution, diversity management, constitutional and legal reform, and the protection of human rights.

Dr. John Packer Kanada'da Ottawa Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde doçent ve İnsan Hakları Araştırma ve Eğitim Merkezi (Human Rights Research and Education Centre) müdürüdür. 20 yıl boyunca Packer BM Mülteciler Yüksek Komiserliği, Uluslararası Çalışma Örgütü ve BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği gibi Cenevre'de bulunan hükümetler arası örgütlerde çalışmıştır. 1995'ten 2004'e kadar Lahey'de Packer Kıdemli Hukuk Danışmanı, ardından da Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliği birinci müdürü olarak görev almıştır. 2012-2014 yıllarında Packer BM Arabuluculuk Uzmanlar Ekibi siyasi ilişkiler biriminde Anayasa ve Süreçlerin Tasarımı Uzmanı olarak yer aldı. Dünyadaki birçok barış süreci ve siyasi geçişler konusunda danışmanlık yapan Pecker, çatışma önleme ve çözümü, çeşitlilik yönetimi, anayasa ve hukuk reformları ve insan hakları korumasına odaklanmıştır.



Jonathan Powell

Jonathan Powell is the founder and CEO of Inter Mediate, an NGO devoted to conflict resolution around the world. In 2014, Powell was appointed by former Prime Minister David Cameron to be the UK's Special Envoy to Libya. He also served as Tony Blair's Chief of Staff in opposition from 1995 to 1997 and again as his Chief of Staff in Downing Street from 1997 to 2007. Prior to his involvement in British politics, Powell was the British Government's chief negotiator on Northern Ireland from 1997 to 2007 and played a key part in leading the peace negotiations and its implementation.

Ortadoğu, Latin Amerika ve Asya'da yaşanan çatışmaların çözümü üzerine çalışan ve devletten bağımsız arabuluculuk kurumu olan Birleşik Krallık merkezli Inter Mediate'in kurucusudur ve İcra Kurulu Başkanıdır. 2014 yılında Birleşik Krallık Başbakanı David Cameron tarafından Libya konusunda Özel Temsilci olarak atanmıştır. 1995-2007 yılları arasında Birleşik Krallık eski Başbakanı Tony Blair kabinesinde Başbakanlık Personel Daire Başkanlığı görevinde bulunmuş, 1997 yılından itibaren Kuzey İrlanda sorununun çözümü için yapılan görüşmelere Britanya adına başmüzakereci olarak katılmıştır. 1978-79 yılları arasında BBC ve Granada TV için gazeteci olarak çalışmış, 1979-1994 yılları arasında ise Britanya adına diplomatlık yapmıştır.



Sir Kieran Prendergast

Sir Kieran Prendergast is a former British diplomat who served as the Under-Secretary General for Political Affairs at the United Nations from 1997 to 2005 and as High Commissioner to Kenya from 1992 to 1995 and to Zimbabwe from 1989 to 1992. During his time at the UN, Prendergast stressed the human rights violations and ethnic cleansing that occurred during the War in Darfur and was involved in the 2004 Cyprus reunification negotiations. Since his retirement from the UN, he has conducted research at the Belfer Center for Science and International Affairs (United States) and is a member of the Advisory Council of Independent Diplomats (United States). Prendergast also holds a number of positions, including Chairman of the Anglo-Turkish Society, a Trustee of the Beit Trust, and Senior Adviser at the Centre for Humanitarian Dialogue.

Birleşik Krallık Dışişleri Bakanlığı bünyesinde aralarında Kıbrıs, Türkiye, İsrail, Hollanda, Kenya ve ABD'de diplomat olarak çalışmıştır. Birleşik Krallık Dışişleri ve Milletler Topluluğu Bürosu'nun (Foreign and Commonwealth Office) Güney Afrika'daki Apartheid rejimi ve Namibya konularıyla ilgilenen birimine başkanlık etmiştir. Bir dönem BM Siyasal İlişkiler Biriminde Müsteşar olarak çalışmış, BM Genel Sekreteri'nin Barış ve Güvenlik konulu yönetim kurulu toplantılarının düzenleyiciliğini yapmış, Afganistan, Burundi, Kıbrıs, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Doğu Timor gibi bölgelerde barış çabalarına dahil olmuştur.



Rajesh Rai

Rajesh Rai was called to the Bar in 1993 with his areas of expertise including human rights law, immigration and asylum law, and public law. He has been treasurer of 1MCB Chambers (London) since 2015 and has also been a Director of an AIM-listed investment company where he led their renewable energy portfolio. Rai is a frequent lecturer on a wide variety of legal issues, including immigration and asylum law and freedom of expression (Bar of Armenia), minority linguistic rights (European Parliament), and women's and children's rights in areas of conflict (cross-border conference to NGOs working in Kurdish regions). He is also Founder Director of HIC, a community centred NGO based in Cameroon.

1993 yılında İngiltere ve Galler Barosu'na kaydolmuştur. İnsan Hakları Hukuku, Göçmenlik ve Sığınma Hakkı hukuku ile Kamu Hukuku temel uzmanlık alanlarıdır. Kamerun'daki HIC isimli sivil toplum örgütü ile Uganda'daki Human Energy isimli şirketin kurucusudur. Bir dönem The Joint Council for the Welfare of Immigrants – JCWI – (Göçmenlerin Refahı için Ortak Konsey) direktörlüğünü yapmıştır. Başta İngiltere ve Galler Barosu İnsan Hakları Komisyonu adına olmak üzere uluslararası alanda özellikle Avrupa, Asya, Afrika, ABD ve Hindistan'da çok çeşitli hukuki konular üzerine seminerler ve dersler vermiştir.



Sir David Reddaway

Sir David Reddaway is a retired British diplomat currently serving as Chief Executive and Clerk of the Goldsmiths' Company in London. During his previous career in the Foreign and Commonwealth Office, he served as Ambassador to Turkey (2009-2014), Ambassador to Ireland (2006-2009), High Commissioner to Canada (2003-2006), UK Special Representative for Afghanistan (2002), and Charge d'Affaires in Iran (1990-1993). His other assignments were to Argentina, India, Spain, and Iran, where he was first posted during the Iranian Revolution.

Halen çeşitli özel şirket ve üniversitelere danışman, yönetim kurulu üyesi ve konsültasyon uzmanı olarak hizmet etmektedir. 2016 yılının Ocak ayından bu yana Londra Üniversitesi bünyesindeki Goldsmith Koleji'nde Konsey üyesi ve Goldsmith şirketinde yönetici katip olarak görev yapmaya başlamıştır. Bir dönem Birleşik Krallık adına Türkiye ve İrlanda Cumhuriyeti Büyükelçisi olarak görev yapan Reddaway bu görevinden önce Birleşik Krallık adına Kanada'da Yüksek Misyon Temsilcisi, Afganistan'da Özel Temsilci, İran'da ise Diplomatik temsilci olarak görev yapmıştır. Bu görevlerinin yanı sıra İspanya, Arjantin, ve Hindistan'da diplomatik görevler üstlenmiştir.



Prof. Naomi Roht-Arriaza

Professor Naomi Roht-Arriaza is a Distinguished Professor of Law at the Hastings College of Law, University of California (San Francisco) and is renowned globally for her expertise in transitional justice, international human rights law, and international humanitarian law. She has extensive knowledge of, and experience in, post-conflict procedures in Latin America and Africa. Roht-Arriaza has contributed to the defence of human rights through legal and social counselling, her position as academic chair, and her published academic works.

Prof. Naomi Roht-Arriaza Amerika Birleşik Devletleri'nin San Francisco şehrindeki UC Hastings College of the Law isimli Hukuk okulunda öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Geçiş Dönemi Adaleti, İnsan Hakları İhlalleri, Uluslararası Ceza Hukuku ve Küresel Çevre Sorunları gibi konular uzmanlık alanına girmektedir.



Prof. Dr. Mehmet Ufuk Uras

Mehmet Ufuk Uras is a co-founder and member of social liberal Greens and the Left Party of the Future, founded as a merger of the Greens and the Equality and Democracy Party. He was previously a former leader of the now-defunct University Lecturers' Union (Öğretim Elemanları Sendikası) and was elected the chairman of Freedom and Solidarity Party in 1996. Ufuk resigned from the leadership after the 2002 general election. Ufuk ran a successful campaign as a "common candidate of the Left", standing on the independents' ticket, backed by Kurdish-based Democratic Society Party and several left-wing, environmentalist and pro-peace groups in the 2007 general election. He resigned from the Freedom and Solidarity Party on 19 June 2009. After the Democratic Society Party was dissolved in December 2009, he joined forces with the remaining Kurdish MPs in the Peace and Democracy Party group. On 25 November 2012, he became a co-founder and member of social liberal Greens and the Left Party of the Future, founded as a merger of the Greens and the Equality and Democracy Party. Ufuk is a member of the Dialogue Group and is the writer of several books on Turkish politics.

Prof. Dr. Mehmet Ufuk Uras İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde lisans, yüksek lisans ve doktora öğrenimini tamamladıktan sonra, milletvekili seçilene kadar İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde yardımcı doçent doktor olarak görev yapmıştır. 22 Temmuz 2007 genel seçimlerinde İstanbul 1. Bölge'den bağımsız milletvekili adayı olmuştur. Seçimlerin sonucunda %3,85 oranıyla yani 81.486 oy alarak İstanbul 1. Bölge'den bağımsız milletvekili olarak 23. dönem meclisine girmiştir. Seçimler öncesinde liderliğinden ayrıldığı Özgürlük ve Dayanışma Partisi (ÖDP) Genel başkanlığına 11 Şubat 2008'de yapılan 5. Olağan Kongresi'ni takiben geri dönmüştür. 17 Haziran 2009 tarihinde, partinin dar grupçu bir anlayışa kaydığı düşüncesi ve sol siyasetin daha geniş bir yelpazeye ulaşması iddiasıyla bir grup arkadaşıyla Özgürlük ve Dayanışma Partisi'nden istifa etmiştir. ÖDP'den ayrılışıyla birlikte

Eşitlik ve Demokrasi Partisi kuruluş sürecine katılmıştır. DTP'nin 19 kişiye düşüp grupsuz kalmasından sonra, Kürt sorununun parlamentoda çözülmesi gerektiğini savunarak Barış ve Demokrasi Partisi (BDP) grubuna katılmıştır. Ufuk Uras, seçim sürecinde, kuruluş çağrısını yaptığı Eşitlik ve Demokrasi Partisi'ne üye olmuştur. 25 Kasım 2012'de kurulan Yeşiller ve Sol Gelecek Partisinin kurucularındandır ve aynı zamanda PM üyesidir. Uras'ın çok sayıdaki yayınları arasında “ÖDP Söyleşileri”, “İdeolojilerin Sonu mu?” (Marksist Araştırmaları Destek Ödülü), “Sezgiciliğin Sonu mu?”, “Başka Bir Siyaset Mümkün”, “Kurtuluş Savaşında Sol”, “Siyaset Yazıları” ve “Alternatif Siyaset Arayışları” “Sokaktan Parlamento’ya” “Söz Meclisten Dışarı” ve “Meclis Notları” adlı kitapları da bulunmaktadır.



Prof. Dr. Sevtap Yokuş

Professor Dr Sevtap Yokuş is a Law Faculty Member at İstanbul Altınbaş University in the Department of Constitutional Law. She holds a PhD in Public Law from the Faculty of Law, İstanbul University, awarded in 1995 for her thesis which assessed the state of emergency regime in Turkey with reference to the European Convention on Human Rights. She is a widely published expert in the areas of Constitutional Law and Human Rights and has multiple years' experience of working as a university lecturer at undergraduate, postgraduate and doctoral level. She also has experience of working as a lawyer in the European Court of Human Rights.

Prof. Dr. Sevtap Yokuş İstanbul Altınbaş Üniversitesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı öğretim üyesidir. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kamu Hukuku Doktora Programı bünyesinde başladığı doktoraasını “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Türkiye’de Olağanüstü Hal Rejimine Etkisi” başlıklı tezle 1995 yılında tamamlamıştır. Akademik görevi sırasında lisans, yüksek lisans ve doktora aşamasında dersler veren Prof. Dr. Yokuş özellikle Anayasa Hukuku ve İnsan hakları Hukuk alanında uzmanlaşmıştır. Ayrıca Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne başvuruda pratik avukatlık deneyimi de bulunmaktadır.



11 Guilford Street
London WC1N 1DH
United Kingdom
+44 (0) 207 405 3835

info@democraticprogress.org
www.democraticprogress.org

 @DPI_UK

 DemocraticProgressInstitute